

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR
ANABİLİM DALI**

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1950-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

METİN UYSAL

**Tez Danışmanı
PROF. DR. ALİ SÖNMEZ**

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR
ANABİLİM DALI

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1950-1960)

Yüksek Lisans Tezi

Metin UYSAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali SÖNMEZ

Çanakkale – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Metin UYSAL tarafından Prof. Dr. Ali SÖNMEZ yönetiminde hazırlanan ve **25/04/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçler (1950-1960)**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Ali SÖNMEZ

(Danışman)

Prof. Dr. Cumhur ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi İsmail PEHLİVAN

.....

.....

.....

Tez No : 10542591

Tez Savunma Tarihi : 25/04/2023

.....
Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.../.../2023

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Metin UYSAL

25/04/2023

ÖZET

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1950-1960)

Metin UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali SÖNMEZ

25/04/2023, 111

Bugünkü Yugoslavya toprakları ile Balkanlar'ın tamamı göç olgusunun sürekli olarak yaşandığı bir bölgedir. Birden fazla dinin ve milletin yaşam alanı olan bu bölge yine bu farklılıkların getirmiş olduğu acı tecrübelerle sahne olmuştur. Osmanlı döneminin sona ermesiyle adeta bir ateş çemberi haline gelen Balkan coğrafyasında en büyük sıkıntıyı kendilerinin Türk olarak adlandırılmasına devam edildiği ve Osmanlı bakiyesi bir millet olması dolayısıyla Müslüman halk çekmiştir. Josip Broz Tito'nun liderliğinde kurulan ve hiçbir dine tolerans göstermeyen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile bu baskılar zirve noktasına ulaşmıştır. Her ne kadar perdenin önünde Tito kendisini ateist olarak tanımlıyor ve herhangi bir dini faaliyete izin vermeyeceğini beyan ediyor olsa da ekseriyetini Sırp milletine mensup insanların oluşturduğu Yugoslavya Hükümeti, Ortodoks ve Katolik mezhebinden kimselere müdahalelerini çok sınırlı tutuyorken, Müslümanlar üzerinde her daim azami derecede baskı ve yıldırma politikası güdüyordu. Bizim 1950-1970 yıllarını çalışma konusu almamızın sebebi ise belirtilen yıllarda Demokrat Parti iktidarının Yugoslavya içerisindeki Müslümanlara yönelik himayeci bir politika izlemesi ve bu politik girişimlerin ardından imzalanan göç antlaşmaları ile Yugoslavya Müslümanlarının Anavatanları olarak adlandırdığı ve gönülden bağlı oldukları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yoğun bir şekilde göç etmeleridir. Bu çalışmada Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçün sebepleri, göç sürecinde yaşanan sıkıntılar ve göç sonrası göçmen kişilerin hayat standartlarına da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Tito, Türkiye, Göç, Göçmen, Müslüman

ABSTRACT

MIGRATIONS FROM YUGOSLAVIA TO TURKEY (1950-1960)

Metin UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Interdisciplinary Regional Studies

Advisor: Prof. Dr. Ali SÖNMEZ

25/04/2023, 111

The territory of today's Yugoslavia and the whole of the Balkans is a region where the phenomenon of migration is constantly experienced. This region, which is the living space of more than one religion and nation, has again been the scene of bitter experiences brought by these differences. The biggest problem in the Balkan geography, which became a ring of fire with the end of the Ottoman period, was the Muslim people, as they continued to be called Turks and because they were a remnant of the Ottoman Empire. These pressures reached their peak with the establishment of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which was founded under the leadership of Josip Broz Tito and did not tolerate any religion. Although Tito defines himself as an atheist in front of the curtain and declares that he will not allow any religious activities, the Yugoslavian Government, which is mostly made up of people of Serbian nationality, keeps its interventions very limited on people from the Orthodox and Catholic sects, while its policy of always maximum pressure and intimidation on Muslims. was driving. The reason why we have studied the years 1950-1970 is that the Democrat Party government followed a protective policy towards Muslims in Yugoslavia and with the immigration agreements signed after these political initiatives, there was an intense migration to the Republic of Turkey, which they called the Homeland of Yugoslavia Muslims and to which they were wholeheartedly attached. they do. In this study, the reasons for the migration from Yugoslavia to Turkey, the problems experienced during the migration process and the living standards of the immigrants after the migration will also be included.

Keywords: Yugoslavia, Tito, Turkey, Immigration, Immigrant, Muslim

ÖNSÖZ

Çalışmamızda, Yugoslavya'da Müslüman halkların durumu, Yugoslavya hükümetinin Müslümanlara uyguladığı baskı, Yugoslavya'yı oluşturan diğer milletlerin Müslümanlara karşı tutumu ve göç süreci ana temayı oluştururken bunların yanında Türkiye ve Yugoslavya arasındaki ikili ilişkilere ve iki ülke arasında yapılan antlaşmalara da değinilmiştir. Böylece çalışmamız göç dışında farklı pencereler açarak iki ülke hakkında fikir oluşturma ve bilgi edinme fırsatları da sunmuştur. Dönemin Yugoslavya'sını oluşturan topraklar üzerinden Anadolu'ya göçün tarihi Sırp İsyanlarına kadar dayanmaktadır. Bu sebeple çalışmamız içerisinde göçü daha iyi anlayabilmek ve bölge Müslümanlarının yaşadığı zor süreçleri okuyucuya daha iyi aktarabilmek adına bu dönemden itibaren yaşanan göçlere de yer verilmiştir. Sırp İsyanları sonrasındaki göçlerin ekseriyeti Balkanlar'ın daha güney kısımlarına doğru yaşanırken 93 Harbi sonrası göçler Anadolu'ya yönelik olmuştur. Bu dönemdeki göçler büyük kitleler halinde gerçekleştiği için devlet nezdinde büyük bir sorun teşkil etmiş ve çözümü için derhal komisyonlar kurulmuştur. Mevcut arazilerin varlığının talebi karşılamaması sebebiyle yeni araziler yerleşime açılmış, bazı dönemlerde ise bizzat padişaha ait olan arazilere göçmenler yerleştirilmiştir. 93 Harbi sonrasında son büyük göç dalgası olan ve çalışmamızın başlığını oluşturan 1960 yılına kadar göçler dönem dönem büyük kitleler halinde yaşanmaya devam etmiştir.

Göç alanında daha önce çalışmış olan Yıldırım Ağanoğlu'nun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç ve Cevat Geray'ın Türkiye'den Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961) isimli eserler bizim de çalışma sürecinde faydalandığımız ve göç araştırmaları denilince ilk akla gelen eserlerdendir. Ancak bu eserler genel olarak göçleri işlemiş ve sadece sayısal rakamlara odaklanarak tek bir süreci detaylandırmamışlardır. Bizler müstakil olarak Yugoslavya'yı işleyerek ve dönemin tüm yazılı eserlerinden ve görsellerinden faydalanarak ayrı bir yol takip etmiş bulunmaktayız. Ülkü Köksal'ın Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler isimli yüksek lisans tezi de çalışma süremizde bize önemli katkılar sunmuş ve birçok farklı bakış açısı katmıştır. Bunlar dışında dönemin gazeteleri Akşam, Cumhuriyet, Vatan, Halkın Sesi, Ulus, Akit, Tan gibi yayınlar da büyük destek sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet

Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi de bir diğer önemli başvuru kaynaklarımızdan biri olmuştur.

Bu çalışmamızın temellerini seneler önce atan, Boşnak kökenli olmama rağmen içimde bu alana yönelik bir kırıntı bile yokken bana Balkan sevdasını aşıl原因an, kaderime yeni bir yön verip kendimi bulmamı sağlayan, lisans dönemimden beri devamlı olarak desteğini hissettiğim Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU hocama en kalbi teşekkürlerimi sunarım. Beni akademik anlamda emekleme dönemimden itibaren bir an olsun yalnız bırakmayan, yılın 365 günü sorduğum her soruya cevap veren ve girdiğim her yolda bana her daim doğruları gösteren, bana inanan ve birçok alandaki varlığımın oluşmasında imzası bulunan pek kıymetli danışmanım ve hayat hocam Prof. Dr. Ali SÖNMEZ Beyefendiye de en mahsus teşekkürlerimi sunarım. Yeri geldiğinde bir anne şefkati, yeri geldiğinde de bir hoca ciddiyetiyle azami desteği ve ilgisini üzerimde yoğunlaştıran, Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ hocama da en derin saygılarımı sunarım. Çalışma dönemim boyunca tüm bilgi ve belge edinme sürecinde yanımda bulunan, maddi ve manevi desteğini daimî olarak sürdüren, tıkanığım tüm kapıları açan ve hayat denen okyanusta tüm zorlu dalgaları aşmamda kılavuz kaptanlık yapan, çalışma azmini örnek aldığım kıymetli aile büyüğüm Dr. Aydın KESKİN KADIOĞLU Beyefendiye sonsuz şükranlarımı sunarım.

Metin Uysal
Çanakkale - 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY FORMU.....	i
ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Göç Kavramı ve Balkanlar	1
1.2. Osmanlı Dönemi Balkanlardan Türkiye'ye Göçler	3
1.3. 93 Harbi Sonrası Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Bölgeler, Barınma Sorunları ve Yardım Kuruluşları	8
1.4. I. ve II. Balkan Harbi Sonrası Balkanlar'da Göç Hareketleri.....	14
1.5. Cumhuriyet Dönemi Balkanlardan Türkiye'ye Göçler ve Nüfus Mübadelesi	16

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLANINDAN 1970'LERE YUGOSLAVYA TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Yugoslavya'nın Siyasi Durumu.....	21
2.2. Osmanlı Döneminde Yugoslavya Topraklarının Durumu.....	24
2.3. Birinci Dünya Savaşı ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Kuruluşu.....	29
2.4. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler	32
2.5. İkinci Dünya Savaşı ve Yugoslavya	34
2.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Tito'nun İktidara Gelişi ve Yugoslavya	36
2.7. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Demokrat Partinin İktidara Gelişi	45
2.8. 1950-1970 Yılları Arası Yugoslavya Türkiye İlişkileri.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1923-1940)

3.1. Cumhuriyet Dönemi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler ve Nüfus Mübadelesi .	53
3.2. 1934 Senesinde Çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu.....	56
3.3. 1934 Senesinde Çıkarılan 2396 Sayılı Muhacir ve Mültecilerin Gümrük Muafiyeti Hakkında Kanun	59
3.4. Cumhuriyet dönemi İskân Politikası	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE SERBEST GÖÇLER (1950-1960)

4.1. Göçün Nedenleri	68
4.1.1.Sosyal-Kültürel Sebepler	68
4.1.2. Siyasi Sebepler ve Yücel Teşkilatı	70
4.1.3. Kılık-Kıyafet, Eğitim Meselesi.....	74
4.1.4. Tarım Alanındaki Zorluklar.....	75
4.1.5. Nüfus Meselesi	76
4.2. 1953 Serbest Göç Antlaşması ve Türkiye'ye Göçün Başlangıç Süreci.....	77
4.2.1. Türk Soy Bağı Meselesi.....	80
4.2.2. 1953-1970 Yılları Arası Yaşanan Göç ve Göçmenlerin Sayısı	81
4.3. Serbest Göçmen Meselesi ve Davetiye Usulü	86
4.4. Göçmenlerin Mülklerinin Akıbeti	89
4.5. Göçmenlerin Vatandaşlığa Alım Süreci	90
4.6. Göçmenlerin Türkiye'de Yaşadığı Zorluklar	91
4.7. Göçmenlerin Türkiye'de Mekânsal Dağılımı	96

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	100

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Göç Kavramı ve Balkanlar

Göç, etimolojik olarak Türkmence dilinden alınmaktadır ve hareket, manevra anlamları taşır. Sözlük anlamıyla ise ‘ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma’ olarak tanımlanmaktadır. Göç olgusu, mahallelerin, şehirlerin ve hatta ülkelerin bile demografik yapısını değiştirebilir. Bu demografik yapının değişmesi de bölgenin ekonomisine, siyasi yapısına, hatta dini inanışına bile ziyadesiyle etki edebilir. Türkiye üzerinden bakıldığında geçmişten bugüne bazı bölgelerin, bazı şehirlerin gerek iç gerek dış göçler sonucu bazen uzun bir süreç sonucunda, bazen de birdenbire denebilecek seviyede değiştiği olmuştur. Bu değişimler insanların dış görünüşünden düşünce tarzına, alt yapıdan binaların görünümüne kadar gözlemlenmektedir. Hele ki İstanbul gibi sadece Türkiye içerisinden değil, Balkanlardan, Kafkaslardan, Ortadoğu’dan ve dahi Afrika’dan sürekli olarak göç almış ve bu göç hareketliliğini halen devam ettiren bir şehirde bazen bir mahalleden ötekine geçişte dahi ansızın değişen çehre bize bu durumu net bir şekilde göstermektedir.

Biz çalışmamızda göçün sözlük anlamının yanı sıra duygusal tarafını da ele alacağız. Çünkü göç, insanın doğduğu, büyüdüğü, birçok acıyı ve mutluluğu tattığı coğrafyadan ayrılarak meçhule doğru gittiği bir yolculuktur. Yakın döneme kadar bu yolculuklar esnasında insanların canlarını, mallarını, eşlerini, çocuklarını, anne babalarını ve dahi diğer aile üyelerini kaybettiği tablolar da oluşmuştur. Günümüzün teknolojik şartlarına sahip olunmadığı, iletişim ve ulaşımın gayet sınırlı veya tamamen imkânsız olduğu bu dönemlerde komşuların, akrabaların ve dahi kardeşlerin dahi yıllar sonra kavuştuğu da göç hikâyeleri incelendiği zaman göze çarpar. Göçmen denilen bu insan güruhunun yerleştiği yerlerde nüfus sayısını arttırmaya yönelik politika izlemelerinin sebeplerinden biri de iş gücünün önemli olduğu o dönemlerde bu kayıpların yerine yeni insanların koyma gereksinimi, bunun yanında da kayıplarının duygusal telafisinin aileye yeni katılan bu üyeler üzerinden giderilmesidir. Göçmen insanların kahir ekseriyeti,

yüzyılladır kök saldığı, büyük büyük dedelerinin dahi nefes alıp verdikleri bu topraklardan sadece bedenen kopmuşlardır. Fikirlerini, düşüncelerini ve dillerini de gittikleri yeni yuvalarında, yeni coğrafyalarında gerek kendi sosyal çevrelerinde gerekse de örgütlenme yoluna giderek kurmuş oldukları dernekler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yaşatmak için mücadele vermişlerdir.

Balkanlar da bir geçiş güzergâhı olduğundan ötürü tam bir insan sirkülasyonu merkezidir. Yugoslavya toprakları da bir Balkan ülkesi olması sebebiyle tarih boyunca birçok göç hareketine ev sahipliği yapmış, birçok göç hareketine şahit olmuştur. Bu alanda ilk örnek M.Ö. 6400-6100 yılları arasında Anadolu üzerinden Avrupa'ya doğru bugünkü Yugoslavya üzerinden bir akının başlamasıdır. Bu akının iki büyük önemi mevcuttur. Birincisi bu yolla Hint-Avrupa dil ailesinin bölgeye taşınması, ikincisi ise tarımın Avrupa'da yaygınlaşmasına önemli katkı sunmuştur.¹ M.Ö. 3500'lerde de Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a, özellikle de Romanya tarafına bir göç akımının gerçekleştiğini gösteren izler bulunmuştur.²

Kavimler Göçünün başlamasıyla beraber Hunlar, Sabirler, Ogur toplulukları ile Avarlar ve Bulgarlar Balkanlar'a akın etmişlerdir.³ Bulgar adının da Türkçeden geldiği net olmakla birlikte tek ayrılık hangi isimden geldiği konusundadır. Birinci görüşe göre Bulgar adı Türkçe "bulamak" bulgamak=karışmaktan "Bulgar" olarak gelmiştir. Diğer görüşe göre ise de yine Türkçe "Bittigur (Beş Ogur)" isminden gelmiştir.⁴ Ardından 6. yüzyılda Slavlar Karpatları aşarak bölgeye yerleşmeye başlamışlardır.⁵ 7. Yüzyılda Bizans tarafından (tarihte Vardariotlar olarak anılan) Vardar Türkleri Selanik çevresine yerleştirilmiş, 9. Yüzyılda birbiri ardından (özellikle Torbeş, Pomak ve Goran Türkleri'nin ve kültürlerinin ilk çekirdeklerini oluşturan) Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak kitleleri buraya ulaşmış, yenilgiye uğrayan (1049) Peçenekler'den onbinlercesi Bizans tarafından

¹ Engin Beksaç, "Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar", Balkanlar El Kitabı I. Cilt, ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017) s.50.

² Beksaç a.g.m., s.51.

³ İsmail Mangaltepe, "IV.-VIII. Yüzyıllarda Türklerin Doğu Avrupa'ya Göçleri ve Bu Coğrafyanın Türkleşmesi", Balkanlar ve Göç, ed. Ali Fuat Örenç, İsmail Mangaltepe, (Bursa: Bursa Kültür Aş., 2013) s.7.

⁴ Muzaffer Tufan "Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri", Erdem, 5 (15), s. 930

⁵ Georges Castellan, Balkanların Tarihi, 1. bs. (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), s.20. Jelavich, Balkan Tarihi 18. ve 19. yüzyıllar, s. 14.

Niş-Sofya arasına yerleştirilmiş, Peçenekler tarafından yenilgiye uğratılan (1065) Uzlar'ın önemli kesimi Bizans tarafından Balkanlar'ın çeşitli bölgelerine ek olarak Sırbistan topraklarına yerleştirilmiş, Meriç'in aşağı mecrası Lebunium'da Bizans-Kuman ittifakı tarafından yenilgiye uğratılan (1091) Peçeneklerin bir kısmı güvenli Rodop dağlarına sığınarak buraya yerleşirken, bir kısmı da Bizans tarafından (Anadolu'nun yanı sıra) Makedonya, Ropçoz ve Filibe bölgeleriyle Ohrid gölü sahillerine yerleştirilmiştir. Bizans'taki taht kavgaları (1340'lı yıllar) sırasında taht varisi Kantakuzen lehine taraf olarak birkaç kez bölgeye gelen Aydın'daki Umur Bey Rodoplar ve Makedonya bölgelerine en az 100 bin Türkmen getirerek burada kalmalarını sağlamış, ardından Aydın'daki Çaka Bey, Semadirek ve Dedeğaç çevrelerinde fiili egemenlik kurduktan sonra 54 bin Türkmen'i Dedeğaç ve Kavala üzerinden Orta Rodoplar'a göndererek burada yerleşmelerini sağlamıştır.⁶ Daha ileriki tarihlerde de 13. yüzyılda Anadolu'da bir beylik olarak kurulmuş olan ve daha sonraları hızlıca gelişerek kuruluşundan yaklaşık 80 sene sonra Balkanlar'da fetih hareketine başlayan Osmanlılar ile birlikte Balkanlar bir kez daha göç hareketlerine şahit olacaktır.

1.2. Osmanlı Dönemi Balkanlardan Türkiye'ye Göçler

Osmanlı döneminde Balkanlardan Türkiye'ye en büyük göç dalgası hiç şüphesiz 1878 Osmanlı-Rus Savaşı veya bilinen diğer adıyla 93 harbi neticesinde gerçekleşmiştir. Balkanları bir ateş çemberine çeviren bu milliyetçi hareketleri Osmanlı aleyhine destekleyerek kendi kukla devletlerini oluşturmak isteyen Rusya ile bölgenin toprak bütünlüğünün kendi çıkarına olmasının bilincinde olan Batı arasında sürekli olarak çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmanın nihai sonucu da 1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşmasına Almanya Şansölyesi Bismarck önderliğinde Batı dünyasının müdahalesi ve yeni bir konferans oluşturularak Berlin Antlaşmasının imzalanmasıdır. Tabii sonuçlarına bakıldığında Ayastefanos'un geçersiz sayılıp Berlin Antlaşmasının yapılmasının tek sebebinin bölge halkının huzuru değil, büyük devletlerin çıkarlarının olduğu görülmektedir. Şansölye Bismarck, kongre esnasında delegelere şu sözleri sarf eder: "Kongrenin Türkiye için toplandığını sanıyorsanız, kendinizi aldatırsınız. Eğer Avrupalıların belirli çıkarlarına dokunmamış olsaydı, Ayastefanos olduğu gibi

⁶Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri'', s. 124-125

kalırdı.”⁷ Osmanlı temsilcileri Balkan delegelerine göre iyi durumdaydı. En azından kendilerine kötü de olsa bir açıklama yapılmıştı. Balkan delegeleri kongre boyunca muhatap dahi alınmamış, kendilerinin konuştuğu sırada da Avrupa devletlerinin temsilcileri sandalyelerinde uyuklamışlardı.

Bu yeni antlaşma olan Berlin Antlaşması ile bağımsızlık kazanan devletlerde yoğun bir Müslüman avına girişilmiş ve yüzyıllardır kardeşçe yaşamış, beraber büyümüş, birbirinin dertlerini omuzlamış insanlar dış güçlerin etkisiyle birbirinin kanını döken, birbirinden nefret eden ve karşısındakini öldürmeyi zafer olarak gören insanlar haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları yaşamıştır. Antlaşmanın 25. Maddesi uyarınca, Osmanlı sultanının hükümler hakkı korunmakla birlikte, Avusturya-Macaristan’a Bosna’yı işgal etme yetkisi verildi.⁸ Bosna-Hersek’in kaderi artık Avusturya-Macaristan’ın eline bırakılmıştır. Ancak bu durum tamamen olumsuz değildir. Bu işgalle birlikte Saraybosna kalkınmış, şehir elektrikle tanışmıştır. Tramvay hatları döşenmiş, savaş döneminde harap hale gelen yapıların yerine bugün dahi ayakta kalan Avrupai tarzda yapılar yükselmiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna’yı işgal etmesinin ardından 1918 senesine değinbu bölgeden Türkiye’ye 5 büyük göç dalgası olmuştur. Göç dalgalarının ilki, 1878 senesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna’yı ele geçirmesinden hemen sonradır. İkinci büyük göç dalgası, 1882 senesinde gerçekleşecektir. Bu göçün en büyük sebebi Avusturya-Macaristan’ınbölgedeki Boşnaklara askerliğe ilişkin zorunlu hizmet mükellefiyeti getirmesidir. Ortaya çıkan bu durum Boşnakların Avusturya-Macaristan’a isyanı etmesi ile sonuçlanmıştır. Diğer bir göç ise “Dzabic Hareketiyle” 1900 senesindegerçekleşmiştir. 1908 senesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna Hersek’i ilhakı 4. göç dalgasının gerçekleşmesine sebep olmuştur. Son büyük göç dalgası ise 1918 yılında olacaktır.⁹

⁷Fahriye Emgili, Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri (1878-1934), 1. bs., (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2012), s. 114.

⁸ Aydın Babuna, Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar, çev. Hayati Torun, 1. bs., (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 23.

⁹ Amra Dedeic Kırbaç, “Boşnakların Türkiye’ye Göçleri”, Akademik Bakış Dergisi, S. 35, s. 8.

Bosna Hersek'in ilhakı sonrası bölge halkı yeni iktidarı Müslüman olmadığından dolayı "öteki" olarak algılanmış ve bu yeni yönetime alışamamıştır. Yeni yönetimin bölgeye yerleşmesiyle ilk olarak aristokrasi fakirleştirilmiş, sonrasında ise yeni yönetim Müslümanların elinde bulunan topraklara el koyduğu gibi, akabinde geçirilen bu toprakları Bosna'ya getirmiş oldukları Hristiyan köylülere dağıtmıştır. Boşnaklar yeni iktidarı ve yeni gerçekleri kabullenemiyorlardı. Kendilerini sahipsiz hissettiler. Yeni kültürü ve medeniyeti yani Batıdan gelen kültürü ve medeniyeti kabul edemiyorlardı ve adapte olamıyorlardı. Feodal sınıfın ve ulemanın bir kısmı gerçeği yavaş yavaş kabullenmeye ve yeni iktidarla daha iyi ilişkiler kurmaya başlamıştı.¹⁰ Bahsedilen beş büyük göç dalgası içerisinde en dikkat çekici olanı üçüncü büyük göç dalgasıdır. Bu göçün başlama sebepleri arasında zulüm ve baskıdan çok münferit gerçekleşen bir olay damga vurmuştur. 1899 yılının Mayıs ayında Mostar'da Fatima Osmanovic isminde küçük bir Boşnak kızı bölgede bulunan rahibeler tarafından alıkonulup zorla dini değiştirilerek Katolik yapılmıştır. Mostar Müftüsü Ali Fehmi Dzabic bu olay üzerine insanları örgütleyerek isyan çıkarmıştır. Gelişen olaylar sonrasında Boşnakların bölgede varlığını sürdürmesi daha da zorlaşmış ve Müslümanlar bir kez daha kendilerini göç yollarında bulmuşlardır.

Bugün Bosna'da yaşayan bir takım Boşnak kesimi Avusturya-Macaristan ilhakının Boşnakları Sırların vahşetinden koruduğunu ve bölgede Müslümanlığın ömrünü uzattığını belirtirler. Avusturya-Macaristan idaresi 1882 yılında İslam Birliği'nin (*Riyaset-Islamska Zajednica*) kurulmasına izin vermiştir. Bölgedeki Boşnaklar ise kendi varlıklarını dini üst kimlik üzerinden tanımlamış ve kurumsallaşmaya yönelik düzenlemeler yapmışlardır. Örneğin Saraybosna Şeriat Okulu için yeni bir bina inşa edilmiş ve okul 1887 yılında bu yeni binasında hizmete girmiştir. Bölgedeki Boşnakların ilk siyasi oluşumu olan Müslüman Toplumu Organizasyonu (*Muslimanska Narodna Organizacij*) da 1906 yılında kurulmuştur.¹¹ Sırbistan ise topraklarını genişletip bağımsızlığını elde etmiştir. Sırlar yeni imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan sınırları içerisinde kalan halkın kendi mülklerinin sahiplik hakları hakkındaki hükümlerine riayet etmemişler, kendi bildiklerini okumakta ısrarcı olmuşlardır. Bu hususta da Niş, Şehirköy, Leskofça, İvranya, Üsküp,

¹⁰ Dedeiç Kırbaç, a.g.m., s. 9.

¹¹ Ali Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu", History Studies International Journal Of History, Cilt 10, Sayı 3, s. 54

Kurşunlu ve Akpalanka Müslümanları İstanbul'daki Fransız elçisine bir dilekçe yazarak, Sırların müslümanların elinde bulunan tüm binek hayvanlarına, zirai araç ve gereçler ile depolarda bulunan hasat ve tohumlarına, ev ve dükkanlarına el koyduklarını belirterek kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdir.¹² Bunun akabinde Sırbistan sınırları içerisinde yaşayan Boşnak halkına tekrardan göç yolları görünmüş, yukarıda belirtilen şehirlerden Leskofça'da yapılan göç sonrasında savaş öncesi bölgede yerleşik bulunan 900 hanede yaşayan 5000 Müslüman nüfustan bir kişi bile kalmamıştır.¹³ Osmanlı'nın merkezi olan Anadolu'ya göç Balkanlarda etkili olan din adamları tarafından da destekleniyor hatta teşvik ediliyordu. Din adamlarına göre Müslüman olmayan bir iktidar tarafından yönetilen topraklarda ölen kişiler Müslüman olsalar dahi imanlı bir şekilde son nefeslerini vermemiş sayılacaklardır. Çünkü gayrimüslim idare altında yaşamak sosyal ve dini olarak uygun değildir ve İslâm bunu yasaklar.¹⁴

Balkan Yarımadası ile Osmanlı'nın Anadolu topraklarının çevresi yoğun bir şekilde su ile çevrili olduğundan ötürü göçmenlerin Anadolu'ya geçiş için tercih ettiği yöntemlerden birisi gemi taşımacılığı olmuştur. Ancak eldeki gemiler sayıları yüzbinleri aşan bu göçmen dalgasını kaldıracak durumda değillerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Mısır'dan gemi tedarik ederek göçmenlerin taşınmasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁵ Bu günlerce süren yolculuklarda salgın hastalıklar dar alanda yayılma fırsatı bulduğundan dolayı bazı seferlerde ciddi kayıplara sebep olabiliyordu. Bunun dışında mekanik alanda gelişen kazalar ve çarpışma kazaları da kayıtlara geçmiştir. Örneğin bir Avusturya gemisi olan "Sphinx" yaklaşık üç bin Kafkas göçmeni ile Kavala şehrinden denize açıldıktan sonra kaza geçirmiştir. Bu kaza sonucunda 40 göçmen ölmüş, ayrıca gemide baş gösteren yangında isebeşyüz'e yakın göçmen de yaralanmıştır.¹⁶

¹² Necdet Hayta, Ayşe Özkan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Sırbistan'da Türk Emlakı Meselesi", Türk Tarihinde Balkanlar, ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), s. 814.

¹³ Yusuf Hamzaoğlu, Sırbistan Türklüğü, (Üsküp: Logos-A Yayınevi, 2004),s. 397.

¹⁴ Dedeiç Kırbaç, a.g.m., s. 11.

¹⁵ Faruk Kocacık, Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890) . Osmanlı Araştırmaları, 01 (01), s.144.

¹⁶ Kocacık, a.g.m., s. 146

Osmanlı Devleti'nin demiryolu ile tanışması diğer batı devletlere nazaran daha geç bir tarihe denk gelir. 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Rus Harbi'nin cereyan ettiği vakitlerde Osmanlı'nın demiryolu geçmişi henüz 20 yıllıktı ve o kadar da yaygın bir demiryolu ağına sahip değildi. Bu sebeple demiryolu ulaşımı, denizyolu ulaşımına nazaran daha çok sıkıntı gösteren bir ulaşım ve göç aracı tercihi olmuştur. Osmanlı'nın o dönemki en batıdaki tren istasyonu bugünkü Sofya'nın güneydoğusunda yer alan Tatarpazarcık şehridir.¹⁷ Rus ilerleyişinin etkisini gösterdiği kuzey bölgelerinden bu şehre kadar göçmenler kendi imkânlarıyla geliyorlardı. Dolayısıyla mesafenin uzun olması kuzey bölgelerden gelecek göçmenler için büyük sorun teşkil etmekteydi. Çünkü Tatarpazarcık'a kadar olan yolların üzerinde gayrimüslim takımının eşkıyası devamlı olarak baskın veriyor, göçmenlerin canına, malına ve hatta ırzına varan tecavüzlere hiç çekinmeden yelteniyorlardı. Yerlerini terk etmekte geciken göçmenler daimi olarak bu çetelerin ve isyancıların saldırısına uğrayıp kıyıma tabi tutulmuşlardır.¹⁸ Buradan daha sonra trenlerde mümkün merteye kendisine yer bulabilen göçmenler Edirne veya İstanbul'a doğru hareket ediyorlardı. Ancak buradaki en büyük sıkıntı trenlerin sadece göçmen taşımacılığı için değil, asker sevkiyatı için de kullanılabilmesi gerekliliğidir. Birçok defa asker taşınması gereken trenler göçmen kesim tarafından işgal edilmiş, bu sebeple cepheye intikal edemeyen askerlerden dolayı da aksama yaşanarak savaşın belirli bölgelerinde seyrin değişmesine sebebiyet verilmiştir. Hatta Süleyman Paşa'nın emriyle yaralı askerleri ve askerî malzemeyi taşımak için ayrılan trenler dahi muhacirler tarafından ele geçirilmiş, askeri işler gecikmeyle yapılabilmıştır.¹⁹

¹⁷ Kocacık, a.g.m., s.148.

¹⁸ Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, çev. Fatma Sarıkaya, 3. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları), s. 89

¹⁹ Hakkı Yapıcı, '93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri'', Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7 (1), 182.

1.3. 93 Harbi Sonrası Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Bölgeler, Barınma Sorunları ve Yardım Kuruluşları

93 Harbi esnasında en büyük pay ve zorluk Payitaht İstanbul'a düşmüştür. Rumeli ve Balkanlar'ın birçok yöresinden akın akın insanlar başkente akın etmişlerdir. 1877 Ocak ayında İstanbul'a gelen göçmen sayısı 200.000'i bulmaktadır.²⁰ İstanbul'da da diğer şehirlerle benzer şekilde sorunlar baş göstermiştir. Burada da sağlık sorunları, açlık ve herhangi bir barınma alanının bulunmaması göçmenlerin en büyük sıkıntılarıydı. İstanbul'a yerleşen Bosna göçmenleri ivedilikle örgütlenme yoluna giderek Bosna'da yaşananları kamuoyuna bildirme ve konu hakkında geniş çapta bir bilinç oluşturma isteğiyle hareket etmişlerdir. İlk olarak 500 civarı üyesi olan bir dernek kurarlar. Derneğin başkanı Ali Şevket Yunuzefendic'tir. Bu dernek İstanbul civarında sürekli olarak halka Bosna'nın haksız işgalinden ve oradaki Avusturya-Macaristan yönetiminin Müslüman nüfusa dönük olarak kısıtlama ve yaptırımlarından bahseder. Hatta kitlelere seslenebilmek adına mitingler dahi düzenlerler.²¹

Göçmenlerin yerleştirildiği bir diğer bölge ise Edirne'dir. Edirne'nin savaş esnasındaki güvenli bir hudut şehri olması ve Anadolu topraklarının başlangıcı olması açısından göçü en çok göğüsleyen şehirlerin başında gelmektedir. Fransa'nın Edirne Konsolosu tarafından yazılan Mayıs ve Haziran 1878 tarihli raporlara göre Edirne'de o tarihte 40.000 göçmen birikmiştir.²² Tabi bu derece yoğun bir göçmen kitlesinin bir şehir içinde bulunması beraberinde birçok sorunu da bu şehre taşımıştır. Şehirde salgın hastalıklar, açlık ve ölüm tehlikesi baş göstermiştir. Edirne'de yine aynı dönemde 10.000 kişinin açlık ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı, 40.000 göçmenden 16.000'inin de tifo hastalığına yakalanarak bunun 10.000'inin bu hastalık sebebiyle hayatını kaybettiği kayıtlara geçmiştir.²³ Devletin de bu konuda eli kolu bağlıdır. Çünkü Rusların kısa bir zamanda uzun mesafeler kat ederek Osmanlı topraklarında rahat bir şekilde ilerleyeceği ve bu derece yoğun bir göç dalgasının da bu sebeple tetikleneceği bürokrasinin hiçbir kademesinde beklenmeyen bir gelişme idi.

²⁰ Kocacık, a.g.m., s. 154.

²¹ Dedeiç Kırbaç, a.g.m., s. 16.

²² Kocacık, a.g.m., s. 152.

²³ Kocacık, a.g.m., s. 152.

Çanakkale de Edirne gibi hududa yakın bir şehir olması ve bunun haricinde hem deniz hem de demiryolu ile ulaşımının kolay olması sebebiyle yoğun şekilde tercih edilen bir diğer Osmanlı şehri olmuştur. Edirne'nin de savaş sırasında düşmesi Çanakkale'yi göçmen akınının önemli rotalarından biri haline getiren bir diğer etken olmuştur. Gelibolu'na doğru ilerleyen göçmenler buradan Lâpseki ve Çanakkale'ye denizyolu ile geçerek buradan da iç kesimlere doğru ilerlemişlerdir.²⁴

Samsun da 93 Harbi esnasında göç hareketleri yaşamış ve birçok göçmene ev sahipliği yapmış veya geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır. Bir liman şehri olmasının bu durumu göğüslemesinde büyük bir rolü vardır. 2 Ekim 1878'e tarihlenen bir belgede Samsun'a Bulgaristan'dan onyediy bin göçmen getirildiği, bu göçmenlerin onbeş bin kadarının Merzifon, Çorum, Ankara çevresine yerleştirildiği ve göçmenler arasında ölüm oranının yüksek olduğu belirtilmektedir.²⁵

Samsun gibi liman şehri olmasının yanı sıra Balkan ve Rumeli topraklarına yakınlığı dolayısıyla da İzmir, göç merkezlerinden biri haline gelmiştir. 4 Şubat 1878 tarihinde yazılan bir belgeye göre, Dedeâğaç'tan İzmir'e 19.150 göçmen gelmiş ve bunların bir kısmı Manisa ve Aydın yörelerine gönderilmiştir.²⁶ Ancak diğer illerin aksine İzmir için herhangi bir açlık, hastalık ve ölüm sayıları hakkında rapor tutulmamış veya henüz bu raporlara ulaşılammıştır.

Göçmenler genel olarak plansız ve hızlı bir şekilde hareket ettiği için ekseriyetinin vardıkları topraklarda ne yapacakları tam bir muamma idi. İnsanoğlunun temel ihtiyaçları arasında yer alan barınma içgüdüğü, kış aylarının yaklaşması ile birlikte göçmenler üzerinde daha bir hissedilir olmuş ve ivedilikle bu sorunun çözüme kavuşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştı. İstanbul'un Avrupa yakasında göçmenler Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye gibi büyük camilere, semtlerdeki boş okullara ve büyük binalara, bir kısım göçmenler de saraylara ve boş çiftliklere yerleştirilmekteydiler.²⁷

²⁴ Kocacık, a.g.m. s. 153.

²⁵ Kocacık, a.g.m. s. 153.

²⁶ Kocacık, a.g.m., s. 153.

²⁷ Kocacık, a.g.m. s. 154.

Anadolu yakasında da çiftlikler göçmenlere tahsis edilmiş, ancak bunun dışında da Haydarpaşa Garı ve Humbarahâne kışlası gibi benzeri yerlerde de konaklayan göçmenlere de rastlanılmıştır.²⁸ II. Abdülhamid, Balkan göçmenlerine ayrı bir ihtimam gösterilmekteydi. Bu göçmenlerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve üretimin artması için büyük bir etki yaratacağı düşünülmüş ve tüm adımlarını buna göre atılmıştır. Bu konu hakkındaki görüşünü de: “Devletimiz hudutları dahiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeğe dikkat etmeliyiz. Muhacere yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak, aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli’de ve bilhassa Anadolu’da Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Bosna-Hersek ve Bulgaristan’daki Müslüman halkın çoğalıp artanını muntazaman buraya getirip yerleştirmeliyiz.” cümleleriyle açıklamıştır.²⁹

II. Abdülhamid, Balkan göçmenlerinin iskân edilmesiyle alakalı vilayetlere emirler göndermiş ve boş bulunan alanların derhal bildirilmesini istemiştir. Ancak dönüşler beklediği verimlilikte olmayınca kendisi bizzat harekete geçmiştir. Bursa, İzmit ve diğer Marmara vilayetlerinde boş arazi bildirilmemesine rağmen Balkan göçmenleri ekseriyetle bu bölgeye yerleştirilmiştir. Padişahın kendisine ait olan Hazine-i Hassa’ya ait araziler göçmenlere tahsis edilmiş, baltalık ormanlar yerleşime açılmış ve Bursa ovasındaki bataklık araziler ciddi gayretler ve masraflar edilerek kurutularak iskâna hazır hale getirilmiştir. Ayrıca göçmenler için özel mülkler de satın alınıp buralara da yerleşimler yapılmıştır.³⁰ Bu dönemde yapılmış olan yerleşimler şu şekildedir;

“1881 yılında Kara Mürsel’e 40-50 hane Bosna göçmeni iskân edilmiştir.

1883 yılında Yalova’da 443 nüfus Bosna göçmeni iskan edilerek 4.722 dönüm tarla ve 201.700 dönüm çayır tahsis edilmiştir.

1883 yılında Aydın vilayeti İzmir sancağı Bornova nahiyesine Bosna göçmenleri iskan edilmiş, bu yeni yerleşime Boşnak köyü ismi verilmiştir.

²⁸ Kocacık, a.g.m., s. 154.

²⁹Muammer Demirel, “Türkiye’de Bosna Göçmenleri” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (2), 2010, S. 288.

³⁰ Demirel, a.g.m., s. 291.

1885 yılında Bursa merkezinde Dinoz köyü yakınlarına 40 hane Bosna göçmeni yerleştirilmiş ve buraya Boşnak Köyü ismi verilmiştir.

1886 yılında 50 hane Bosna göçmeni Kütahya sancağına gelmiş, bu göçmenler 1887 senesinde yerleştirilerek kendilerine aile başı 5 dönüm arazi verilmiştir.

1887 yılında İnegöl kazasında Pelidli adlı bölgede 18 hane Bosna göçmeni Hazine-i Hassa'ya ait araziye izinsiz şekilde yerleşmişlerdir.

1888 raporları ise şu şekildedir;

Adapazarı'nda 150 hane Bosna göçmeni mevcut olup henüz yerleşip yerleşmedikleri meçhuldür.

Kale-i Sultani sancağı Biga kazasından rençber Bosna göçmenleri mevcuttur ancak arazi tahsisi yapılmamıştır.

İnegöl kazasında her sınıftan bir hayli Bosna muhaciri olup bir kısmı Hazine-i Hassa arazilerinde iskan edilmiş olup diğer kısmının yerleştirilmesi yapılmamıştır.

İznik kasabasında 50 hane Bosna göçmeni olup, bunlar hastalandıktan sonra İstanbul Gureba hastanelerine yatırılmışlardır.

Eskişehir kazasında bir miktar Bosna göçmeni mevcut olup, vaziyetleri hakkında detaylı bilgi yoktur.

Kütahya sancağında Bosna göçmeni iskan edilmiş ancak aynı yerde bulunan Hersek göçmenlerinin durumları meçhuldür.

Karahisar sancağında bir kısım Bosna göçmeni daha önce iskan edilmediklerini bildirmişler ancak mevcut durumları meçhuldür.

Balıkesir sancağında Hersek bölgesinden göçen rençberlerin bazılarının arazi verilmiş, bazılarının Ramazan ayına kadar henüz verilmemiştir.

İzmir vilayetinde çok sayıda Bosna göçmeni olup, iskan edilmeyenler hakkında malumat edinilmemiştir.

Adana vilayetinde bir miktar Bosna göçmeni vardır ancak aralarında rençber sınıfından kimse yoktur.

1891 yılında Ankara Ak Köprü Kuru-ı Hümayunu'nda 32 hane Bosna göçmeni yerleştirilmiş. Hava değişiminin kendilerine yaramaması sebebiyle daha sonra İnegöl'e gönderilmişlerdir.

1891 yılında Hüdavendigâr vilayeti Karahisar sancağı Aziziye kazasına 107 hane Bosna göçmeni yerleştirilmiştir.

1891 yılında Biga sancağına 200 hane Bosna göçmeni yerleştirilmiştir.

1903 yılında Bursa vilayeti Aksu köyü yakınlarına dört hane Bosna göçmeni iskan edilmiştir.”

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile büyük bir kitlesel göç alan Osmanlı topraklarında, göçmenlere yardım için çeşitli kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Göze çarpan iki yardım kuruluşundan ilki Uluslararası Göçmenlere Yardım Komitesidir (Comite International de secours aux refugies de provinces de L'Empire Ottoman). 83 üyeden mürekkep olan bu komitenin tüm üyeleri yabancı uyruklu ve hiçbirisi Türk kökenli değildi. Bu kuruluşu oluşturan üyeler arasında İstanbul'daki yabancı konsoloslar, yabancı büyük tüccarlar, bankerler ve gazeteciler vardı. Amaçları yurt içi ve yurt dışından göçmenler adına yardım toplayarak bu yardımları göçmenlere ulaştırmaktı.³¹ 22 Nisan 1878'de kurulan bu özel komite, çalışmalarını 9 Nisan 1879'a kadar sürdürdü ve yurt dışından da ciddi miktarlarda yardım topladı.³²

Yardım kuruluşlarından ikincisi ise Göçmenlere Yardım Komisyonudur (Îâne-i Muhacirîn Komisyonu).Devlet içerisindeki bir kuruluş olan bu komisyon, İstanbul'a gelen göçmenlere yardımı düzenlemek, göçmenlerin durumlarını incelemek ve gereksinimlerini

³¹ Kocacık, a.g.m., s. 159.

³² Kocacık, a.g.m., s. 159.

saptamak, gelen göçmenleri ve nerelere yerleştiklerini defterlere kaydetmek, herhangi bir zanaat veya sanatla uğraşan göçmen var ise bunlara iş bulmak gibi görevlere haizdi.³³

Netice itibariyle Berlin Antlaşması sonrası siyasi haritası değişmiş olan Balkanlardan Anadolu'ya doğru yüzbinlerce Müslüman göçü başlamıştır.³⁴ Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsız olması, Bulgaristan'ın özerk yapıya geçerek Bosna'nın da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimine bırakılması ile birlikte bölgedeki Müslüman nüfus için göç etmekten başka çare kalmamıştır. Ve bu göçün tek yönü de Anavatan olarak bilinen ve o dönemde Müslümanlar için sığınılacak tek kapı olan Osmanlı İmparatorluğu topraklarıdır.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde birçok yerleşim yerinde atalarının 1878 göçmenleri olduğunu vurgulamak için ‘‘ biz 93 muhaciriyiz’’ diyen aileler bulunmaktadır. Bursa'da, İzmir'de, Balıkesir'de, Çanakkale'de ve dahi Ankara, Sivas ile Elazığ'ın da aralarında bulunduğu illerde 93 muhacirlerine rastlanmaktadır. Ancak Balkan göçmenlerini ilk olarak Anadolu'nun dört bir yanına dağıtılmış olsalar da geldikleri coğrafyanın iklimiyle Anadolu'nun iç ve doğu kesimlerinin ikliminin uyuşmaması sebebiyle bedensel hastalıklara muhatap olmuşlar ve daha sonra tekrardan batı illerine doğru göç etmişlerdir. 93 muhacirlerinin ekseriyeti el yeteneği ve ziraat alanında yetkin kişiler olmalarından ötürü yerleşmiş oldukları bölgelerde kısa süre içerisinde üretime girişmişler ve kendilerini idame etme yoluna koyulmuşlardır.

Tabi ki her Balkan göçmeninin yaşadığı gibi Balkanlar'dan Türk olduğu için kovulmak ve Anadolu'da da gayrimüslim tebaanın içerisinde yaşaması dolayısıyla onlarla aynı kefeye konulmak gibi sorunlarla da karşılaşmışlardır. Bu dışlanmaların ve hakaret derecesine varan sözlerin arkasında büyük oranla ekonomik nedenler yatmaktadır. Balkanlardan gelen göçmenlere devlet bazen hazine arazilerini tahsis etmiş, bazen de yerel halkın ellerinde olan topraklardan bir kısım araziyi istimlak ederek göçmenlerin tasarrufuna vermiştir. O dönemde çıkarılan bir arazi kanunnamesine göre göçmenlere

³³ Kocacık, a.g.m., s. 159.

³⁴ Mahir Aydın, ‘‘Doksanüç Savaşı Sonrasında Balkanlar’’, Balkanlar ve Göç, ed. Ali Fuat Örenç, İsmail Mangaltepe, (Bursa: Bursa Kültür Aş., 2013) s.134-135.

verimli yerlerden 70 dönüm, orta verimlilikteki yerlerden 100 dönüm, verimsiz yerlerden ise 130 dönüm toprak tahsisi yapılması kararlaştırılmıştır.³⁵ Bu sebeptendir ki ellerinden alınan toprakların tek müsebbibi olarak göçmenleri gören yerel halk, savunma içgüdüleriyle bu tarz söylemlerde bulunmuşlardır.

1.4. I. ve II. Balkan Harbi Sonrası Balkanlar'da Göç Hareketleri

Osmanlı Devleti'ni kesintisiz 10 yıllık savaş sürecinin başlangıcı olan ve dahi kimsenin beklemediği şekilde sonuçlanan I. ve II. Balkan Savaşları da yine bir büyük göçün fitilinin ateşlenmesine sebep olmuştur. Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ortak hareket ederek ve hiç beklenmedik bir şekilde 700 bin asker³⁶ toplayarak 320 bin kişilik Osmanlı ordusuna hücum etmiş ve 17 Ekim 1912'de Balkan Devletleri'nin taarruzu ile başlayan savaşın ilk safhası 3 Aralık tarihinde Çatalca'ya kadar gelinmesi ile son bulmuştur.³⁷ Bu hızlı ilerleyiş ve öngörülmesi imkânsız olan son Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Avrupa Devletleri için de büyük bir sürpriz olmuştur.

Balkan Savaşlarının II. safhası ise Bulgaristan'ın büyük toprak kazanımları elde etmesi sebebi ile çıkmıştır. Çıkan anlaşmazlık sonucu Bulgar ordusu 29 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmıştır. Bu karışıklığı fırsat bilen Osmanlı Devleti de 18 Temmuz 1913'te Bulgaristan'a savaş ilan ederek Edirne'yi geri almıştır.³⁸ Bu döneme kadarki süreçlerde Balkanlar kendi içerisinde göç hareketlerine sahne olurken, Balkanların kaybıyla sonuçlanan bu savaşlar sonrasında ise bölgede yaşayan Müslüman cemaat için yeni göç rotası Osmanlı'nın Anadolu'da kalan toprakları ve bir nebze de bugünkü Lübnan, Suriye ve Beyrut hattı olmuştur. Nihayetinde bu iki savaş sonucunda Osmanlı Devleti yaklaşık 640.000 kişinin Anadolu topraklarına göçü ve bu kişilerin iskânı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.³⁹ Bu gelenlerin bir kısmı Bursa'ya yerleştirilmiştir. Bursa'ya 1912 yılında, Balkan savaşı sonrasında yerleştirilen göçmen kesimi Makedonya'dan gelen

³⁵ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", Toplum Bilim, Sayı 50, İstanbul 1990, s.7.

³⁶ Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 20. yüzyıl, 5. bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), s. 102.

³⁷ Mehmet Okur, "Balkan Savaşları", Balkanlar El Kitabı II. Cilt, ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017) s. 598.

³⁸ Okur, a.g.m., 600

³⁹ Tekeli, a.g.m. s. 6

göçmenlerdir.⁴⁰ Bursa’da daha önce de gelen göçmenler olması ve Balkan coğrafyasının Bursa ile benzerlik göstermesinden dolayı bu dönemde gelen göçmenler nispeten daha az sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Daha önce konu hakkında tecrübesi olan ve yaklaşık 30 yıl öncesinde de bu tarzda bir kitlesel göç hareketiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, tecrübesini sahaya yansıtarak hızla örgütlenme yoluna gitti. 30 Nisan 1913’te İskân Muhacirini Nizamnamesi çıkarıldı. Muhacir ve Aşair Müdüriyeti Umumiyesi kuruldu.⁴¹ Bu kurumlarla birlikte muhacirler için arazi tahsisi, barınma yeri tahsisi ve diğer ilgi gerektiren konularla ilgili çalışmalar yapıldı.

Osmanlı Devleti içerisinde 1878 Berlin Antlaşması ile başlayıp 1913 yılında sona eren bu talihsiz ve birçok acıya sahne olan süreç sonucunda yaklaşık 1,500,000 Müslüman kendi yurtlarını terk etmişlerdir. Meçhule giden bir yol olarak bildiğimiz ancak göç olarak adlandırılan olgu ile tanışmış olan bu insanlar, göçmen veya muhacir sıfatlarını bir ömür boyu adlarının önünde gerek gurur, gerekse de dışlanmışlık nişanesi olarak taşımışlardır.

Babanın oğlunu, kardeşin kardeşi, arkadaşın arkadaşı belki çok uzun zaman sonra göreceği, belki de hiç göremeyeceği ayrılıklara sahne olan Balkan coğrafyası, Türkiye’ye göçen bu kesim tarafından her zaman büyük bir özlemle yâd edilmiştir. Büyük bir kısmı bir daha bölgeye ziyaret amacıyla dahi dönemeyen insanlar, doğup büyüdüğü yerleri her zaman en güzel şekilde anlatmışlardır. Bir kısım muhacirler, yeni oluşan gayrimüslim yönetime rağmen özlem duygularına yenik düşerek veya yeni gelmiş olduğu ortama uyum sağlayamayarak tekrardan tersine göç seçeneğini tercih etmek durumunda kalmışlardır. Ancak bu dönemler de yaşadıkları yerlerdeki gayrimüslim yönetim tarafından ajan gibi kullanılmak istenerek Türkiye hakkında bilgi verilmeleri yönünde baskıya uğramışlardır.

⁴⁰ Gizem Sinan, Kaan Kapan, Makedonya’dan Türkiye’ye yapılan göçlerin mekânsal analizi. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings, İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press, 2019, s. 439.

⁴¹ Tekeli, a.g.m., s. 9.

1.5. Cumhuriyet Dönemi Balkanlardan Türkiye'ye Göçler ve Nüfus Mübadelesi

Boşnakların bu dönemde savunmasız olmasının ve direnmeden direkt göç etme seçeneğini tercih etmelerinin en büyük sebebi ise silahlarının kendilerinden alınıp Sırp ve Karadağlılara dağıtılmış olmasıdır. Böylelikle an be an soykırıma hazır olun mesajı verilen Boşnaklar psikolojik olarak da yıpratılmışlardır. Krallık içerisinde sürekli olarak Müslüman halk üzerindeki baskı bitmek bilmiyor, münferit olayların dışında bazen bir gecede yüzlerce ölümle sonuçlanan toplu katliamlar da yaşanmıştır. Boşnaklara Türk adı takılmasına atıf yapılarak defaatle ‘‘Asya’ya gidin’’, ‘‘Asya’ya göç edin’’, ‘‘Türkler Asya’ya’’ propagandaları da şiddetle yapılmakta,⁴² Boşnaklar bölgede istenmeyen ve göç etmekten başka çaresi kalmayan bir halk konumuna sokulmaktaydı. Boşnaklara yapılan bu baskılarda sürekli olarak onların Türk ve Müslüman kimliğine vurgu yapılması sebebiyle gerçekleştirilen karşı her saldırı, gayrimüslim unsurlar tarafından bir Haçlı Seferi olarak gösterilmiş,⁴³ kendilerini o zamanki ordularda bulunan kahramanlarla denk konuma getirmeye çalışmışlardı.

Ancak tüm bu baskılara rağmen Müslümanlar Türkiye'ye göç edememiş, ya başka bölgeleri tercih etmek zorunda kalmış, ya da kapana kısırılmış gibi sadece acı duyduğu günleri yaşamaya devam etmişlerdir. Bunun sebebi ise 1923-1925 yıllarında Yunanistan ile nüfus mübadelesi işlemlerinin devam etmesidir. Bu 2 senelik süre zarfında Yunanistan'daki Türk soydaşlarımızın iskân işlemlerinin tamamlanması ile 1925 sonrasında diğer Balkan ülkelerinden de Müslüman muhacirlerin Türkiye topraklarına girişine izin verilmeye başlanmıştır. 1928 yılının sonlarına doğru gelindiğinde sadece 3 ay içerisinde Sırbistan'dan 8.000 civarı Müslüman Boşnak nüfusun Türkiye'ye muhacir olarak geldiği görünmektedir.⁴⁴

Göçlerin baskı ve zulüm dışındaki bir diğer nedeni de iktisadi sebeplerdir. Müslümanların mallarına ve topraklarına el konulmuş, ticaret yapmaları bir şekilde engellenmiştir. Özellikle 1931 yılında çıkarılmış olan Zirai Islahat (Agrar) Kanunu

⁴² Fahriye Emgili, ‘‘Yugoslavya Döneminde Boşnak Göçleri’’, Tarih ve Günce, Sayı: 6, (2020 Kış), s. 11.

⁴³ Cemile Haliloviç Tekin, Bosna-Hersek Devleti 1991-2011, 1. bs., (Konya: Çizgi Kitabevi, 2011), s. 19.

⁴⁴ Milliyet, 6 Kanûn-ı sâni 1929, s.1.

ekseriyetle Makedonya olmak üzere tüm Yugoslavya'da siyasi bakımdan çökmüş olan Türklüğün ekonomik bakımından yıkılmasını da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu zorunlu ve bedelsiz istimlak süreci sonucunda Türklerin ellerindeki büyük ölçekli topraklara el konulması, aynı zamanda yönetim tarafından Türklerin arazi ve emlak sahibi olmalarının engellenmeye çalışılması, vergilerin belirlenmesi ve zirai kotaların tespitinde farklı uygulamalar yapılmak suretiyle bölgedeki Türklere oldukça ileri düzeyde uygulanmakta olan ekonomik baskılar göçü tetikleyici nedenler arasında yer almaktadır. Oysa krallık döneminin ilk yıllarında Türkler, en azından Makedonya kesiminde nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları gibi, toprakların da yarısından fazlasına sahiptiler.⁴⁵ Müslümanlara ağır işler verilmiş ve işçiler ile tüccarlardan yüksek oranda vergiler alınmıştır. Bu engellemelerin bir de ideolojik amacı vardı. Osmanlı Devleti ile kavgasını bir türlü bitiremeyen yeni devletin bu uygulama ile amaçladığı sonuçlardan biri Osmanlı'dan kalan feodal sistemin izlerini silmekti.⁴⁶ Bu yöntem ile sadece Bosna'da dahi istimlak edilen toprakların 249.518 Sırp ailesine dağıtılması, Müslümanların ne derece geniş topraklara sahip olduğunu gösterir niteliktedir.⁴⁷ İstimlak edilen bu toprakların karşılığında yıllık mahsulü dahi karşılamayacak miktarda ödemeler yapılmıştır. Ticaretle uğraşan tüccar Müslümanlara da akla izana sığmayacak şekilde yıldırma politikası uygulanmaktaydı. Yerlerinden göç etmek istemeyen Müslümanların mallarına zorla el konularak göç etmeye zorlanmışlardır. Ayrıca bazı tüccar Müslümanlar izin alarak gittikleri ticaret yollarından döndükleri zaman ülke sınırları içerisine alınmamış, kendi evine dönemeyen bu kişiler de mecburen Anadolu'ya göç etmek durumunda bırakılmışlardır.⁴⁸

Boşnakların göç yollarını arşınlamasına sebep olan bir diğer durum din kısıtlamalarıdır. Boşnak milleti için din her şeyden önce geldiği için bu sebep diğerleri arasında en belirgin olanı ve en büyüğüdür. 28 Haziran 1921 yılında imzalanan Vidovdan

⁴⁵ Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri'', s. 140.

⁴⁶ Castellan, a.g.e., s.431.

⁴⁷ Emgili, a.g.m., s.13.

⁴⁸ Kürşat Kurtulgan, "Göç ve Göçü Hazırlayan Tarihi Süreçte Balkanlarda Kurulan Ulus Devletlerin Müslümanlara Yönelik Baskıları'', Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 24, s. 224.

Anayasası'na göre krallık içerisinde yaşayan azınlık kesim de kurucu milletler gibi haklardan faydalanacaktı ancak uygulamada bunun zıt yönünde olaylar yaşanmıştır.⁴⁹

Müslümanlar defaatle soygunlarla muhatap olmuşlar, köyleri yakılmış Hırvat, Sırp ve kendilerini dinsiz/ateist addeden Yugoslav diye adlandırılan unsurların evlerine kiracı olarak zoraki şekilde yerleştirilmiş ve ibadethaneleri tahrik yaratmak için farklı amaçlarla kullanılmıştır. Müslüman kadınların giyim tarzlarına müdahale edilmiş, kimliklerini kaybetmesi için de Slavlarla zorla evlilik yaptırma yoluna gidilmiştir. Müslümanların örgütlenmesini engellemek amacıyla da 1930 yılında Kral bir kanun çıkarmıştır. Bu kanuna göre daha önce Bosna'da ve Üsküp'te var olan Müslüman örgütler tek bir çatı altında toplanacak, bu merkez ise Belgrad'da bulunacaktı. Bu kanun açıkça Sırpların Müslümanlar üzerindeki baskısını arttırmak ve Sırp yanlısı bir Reis-ül Ulema atayarak yönetimi kolaylaştırmak amacı taşıyordu. Nitekim öyle de oldu. Yeni Reis-ül Ulemalık makamına, Yugoslav Müslüman Örgütü'nün Sırp yanlısı olan eski başkanı İbrahim Maglajlic atandı.⁵⁰

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı içerisinde iktidarı bir türlü başka bir millete kaptırmak istemeyen, kendini krallığın asli kurucu unsuru ve lideri olarak gören Sırp, kendilerinden başka hiçbir millete yönetimde söz hakkı tanımamışlardır. Bu sebeple zaman zaman diğer gayrimüslim unsurlarla aralarında çekişme yaşamışlardır. Bu iç çekişmelerin yanı sıra sonuç olarak aynı dini paylaştıkları için mezhep çatışmaları olsa da orta yolu bulan gayrimüslimlerin arasında oklar nihayetinde tekrardan Müslüman halka dönmüştür. Artık kendilerini engelleyebilecek veya çekinecekleri bir Osmanlı'nın varlığından da kurtulmuş olan gayrimüslim halk ve özellikle de Sırp, bu özgüvenin getirmiş olduğu hırsıyla birlikte defaatle Müslümanlara yönelik katliamlara girişmişlerdir. Bunların ilklerinden en bilineni Şahoviçi Katliamı'dır. Kasım 1924'te 600 civarında Müslüman, bölgedeki Hristiyanlar tarafından bir gece baskısıyla saldırıya uğramışlardır. Bu saldırının sebebi de 7 Kasım'da bölgenin idari yöneticisi olan Boško Boškoviç'in, Şahoviçi ile Moykovaç arasındaki yolda kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmesidir. Boškoviç'in

⁴⁹Nesrin Kenar, Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, 1. Bs., (Ankara, Palme Yayıncılık, 2005), s. 50.

⁵⁰Noel Malcolm, Bosna'nın Kısa Tarihi, çev. Aşkın Karadağlı, 1. Bs., (İstanbul: Om Yayınevi, 1999), s. 273.

cenazesi esnasında daha önce de Yugoslavya yönetimine karşı tutumları ile bilinen Yusuf Mehonyiç ve arkadaşları, bu cinayet fırsat bilerek suçlanmış ve kendilerinin nezdinde tüm Müslüman halka karşı öfke patlaması yaşanmıştır. Daha sonraları Boşkoviç'in, kendisi ailesi ile geçmişte tartışmaları olan başka bir aile tarafından öldürüldüğü ortaya çıksa da bölgede yaşayan Müslüman halk katliamdan kaçarak Bosna-Hersek'in birçok köyüne ve Türkiye'ye doğru göç etmişti. Milovan Cilas isimli yazar, Şahoviçi Katliamını 1958 yılında yazmış olduğu "Adaletsiz Ülke" kitabında işlemiştir. Milovan Cilas'ın babası da orduda yedek jandarma binbaşısıydı ve katliamı gerçekleştiren ekibi yöneten komutanlardan biriydi.⁵¹

Müslümanların kurduğu ilk parti olan Jugoslovenska Muslimanska Organizacija (Yugoslav Müslüman Organizasyonu) dahi isminden de anlaşılacağı gibi bir Müslüman kimliğini değil, Güney Slavlık düşüncesine dayanmaktaydı.⁵² Ve herhangi bir Müslüman sorununa da eğilecek bir yapıda değildi. Bölgede yaşayan gayrimüslimlerin, özellikle de Sırların yegâne amacı, geçmişten beridir kin ve nefretle bakmış oldukları ve Türk olarak isimlendirdikleri Müslüman nüfusu bu topraklardan kovarak onların izlerini silmek ve kendi büyük devletlerini kurmaktı. Bu doğrultuda hiçbir aşırılıktan, katliam ve soykırımdan, kısacası hiçbir insanlık suçundan çekilmeyen milis kuvvetler Müslüman halk için kötü senaryolar oluşturacaklardır. Bu senaryoların devlet destekli olduğunun en büyük kanıtlarından biri, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ilk başbakanı olan Sırp Stoyan Protiç'in 1917 yılında söylediği şu sözlerdir: "Bosna'yı bize (Sırbistan'a) bırakın. Bizim Bosna ile ilgili çözümümüz vardır. Ordumuz Drina nehrini geçince, Türklere 24 saat, en çok da 48 saat süre verecektir. Daha önce Sırbistan'da yaptığımız gibi, verilen süre içinde "dedelerinin dinine" geri dönmeyen Boşnakların hepsi kesilecektir."⁵³

Bunun dışında da Müslümanların birliğini parçalamak ve onların siyasi olarak gücünü düşürebilmek adına hiçbir atılımdan geri durulmamıştır. Mart 1946 yılında, Yugoslavya Komünist Partisi tarafından Mose Piyade başkanlığında özel bir komisyon

⁵¹ Hayri Kolaşinli, Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler, 2. Bs., (Ankara: Lotus Yayınevi, 2004), s. 105.

⁵² Babuna, a.g.e., s. 191.

⁵³ Erhan Türbedar, "Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim", Uluslararası Suçlar ve Tarih 1, ASAM, Ankara, 2006, s. 194.

oluşturularak Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yerleşim olan Sancak Bölgesi'ne gönderildi. Bu komisyonun yürüttüğü çalışmalar neticesinde de 1913 Belgrat Antlaşması temel alınarak Sancak Bölgesi, Karadağ ve Sırbistan cumhuriyetleri arasında ikiye bölündü.⁵⁴ Boşnaklar bu duruma tepkiliydiler çünkü geçmişten beri var oldukları Sancak bölgesinin Kosova ve Voyvodina gibi bir özerk yapıya kavuşmasını arzu etmişlerdir.

⁵⁴ Caner Sancaktar, ‘‘1945 Sonrası Sancak Sorunu: Sosyalist Yugoslavya, Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar’’, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 06(02), s. 30

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLANINDAN 1970'LERE YUGOSLAVYA TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Yugoslavya'nın Siyasi Durumu

Yugoslavya, Avrupa'nın güneydoğusunda kalan ve çeşitli inançlara sahip Slavların, Osmanlı'nın yıkılışından itibaren tamamıyla dağılış süreci olan Karadağ ve Sırbistan'ın bir referandumla ayrılacağı 2006 tarihine kadar varlığını sürdüren bir devlettir.

Yugoslavya etimolojik olarak incelendiğinde "Güney Slavları ülkesi" anlamını taşımaktadır. "Yugo" Slav dillerinde "Güney" demektir. Yugoslavya, ilk olarak 1918 yılında bir krallık olarak kurulmuştur. Bu krallığın 1929 yılına kadarki süreçteki bir diğer adı da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'dır. 1929 yılında tahta geçen "Birleştirici Şövalye Kral" olarak adlandırılan I. Alexander, ülkenin adının sadece Yugoslavya Krallığı olarak devam ettirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Komünist lider Josip Broz Tito ve partizanlar önderliğinde önce 2 Aralık 1945'te Yugoslavya Demokratik Federal Cumhuriyeti ismiyle, hemen ardından Ocak 1946'da da Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ismiyle yeni ülkenin ve yeni yönetimin varlığını ilan etmiştir. Son değişiklik ise 1963 yılında yapılmış, ülkenin ismi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir.

Bu federal yapının içinde 6 cumhuriyet, 2 de özerk bölge bulunmaktadır. Bunlar başkenti Saraybosna olan Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti, başkenti Zagreb olan Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti, başkenti Üsküp olan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, başkenti o dönemki ismiyle Titograd, bugünkü adıyla da Podgoritsa olan Karadağ Sosyalist Cumhuriyeti, başkenti Belgrad olan Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti, başkenti Ljubljana olan Slovenya Sosyalist Cumhuriyetidir. Özerk bölgeler ise başkenti Novi Sad olan Voyvodina Özerk Sosyalist Bölgesi ile başkenti Priştine olan Kosova Özerk Sosyalist Bölgesi'dir. Bu derece fazla sayıda ülke ve millete ev sahipliği yapan Yugoslavya, daha ileriki dönemlerde ülke yönetiminin nispeten daha zayıf ve rövanşist

karakterli insanların eline geçmesi ile birlikte Avrupa'nın orta yerinde bulunmasına rağmen birçok vahşetin yaşanmasına ve büyük parçalanmalara sahne olacaktır.

Bu 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölge içerisinde de resmen tanınmış altı ‘‘Yugoslav ulusu’’ vardır. Bunlar Hırvatlar, Makedonyalılar, Karadağlılar, Müslümanlar (1971 nüfus sayımından bu yana ulus olarak tanınan bir etnik kategori), Sırlar ve Slovenlerdir. Bunların yanında Kosova Arnavutları, Voyvodina Macarları, Bulgarlar, Çekler, Çingenerler, İtalyanlar, Romenler, Rutenler, Slovaklar ve Türkler gibi etnik unsurlar da bulunmaktadır.⁵⁵ Burada önemli noktalardan biri 1941 Nisanı’nda Alman işgali süresince, yine Almanların desteğiyle kurulmuş olan Bağımsız Hırvat Devleti’ne bağlanmış olan Bosna-Hersek’in,⁵⁶ Yugoslavya’nın kuruluşu ile tekrardan kendi başına bir devlet oluşudur. Yugoslavya’nın ilk kurulduğu yıllarda tahmini nüfusu 15 milyon civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık 6.5 milyonunu Sırlar, 3,5 milyonunu Hırvatlar ve 1,5 milyonunu Slovenler oluştururken 800 bin civarı da Müslüman nüfus bulunmaktaydı.

Bu kozmopolit yapı her ne kadar bir zenginlik olarak görünse de Tito’nun ölümü sonrası yıllardır bastırılmış olan milliyetçi hareketler hız kazanmış, 25 Haziran 1991’de Slovenya’nın ayrılmasıyla birlikte başlayan parçalanma süreci, aynı gün, yani 25 Haziran 1991’de Hırvatistan’ın, 8 Eylül 1991’de Makedonya’nın, 1 Mart 1992’de Bosna-Hersek’in, 3 Haziran 2006’da Karadağ’ın ve 17 Şubat 2008’de son olarak Kosova’nın da bağımsızlığını ilan etmesine kadar sürmüştür. Bu ayrılık süreçlerinin oluşumunda tabi ki en büyük pay Sırlara aittir. 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluşundan beridir sürekli olarak güttükleri Yugoslavya’nın patronu oldukları politikasını devam ettirmişler, bu imajlarını kendilerince muhafaza edebilmek adına da kendilerini dahi küçük düşürecek eylemlere girişmekten sakınmamışlardır. Bugün de bu ayrılıkçı hareketler devam etmekte, savaş, ayrılık ve gözyaşı eski Yugoslavya topraklarının makûs talihinin uzun bir süre daha değişim yaşamayacağını göstermektedir.

Yugoslavya, coğrafi konumu itibariyle bir Balkan ülkesidir. Balkan ise kelime anlamı olarak ‘‘sarp ve ormanlık sıradağ’’ anlamına gelmektedir. Balkan bir Türkçe

⁵⁵ Hugh Paulton, Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler. çev. Yavuz Alagon, 1. bs., (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991), s. 15.

⁵⁶ Tekin, a.g.e., s.13.

kelimedir. 1794 yılına gelindiğinde İngiliz seyyah John Morrit, Cambridge Üniversitesi'ni bitirmesinin ardından Akdeniz ülkelerini içeren bir rota üzerinde yolculuğa çıkar. Bükreş-İstanbul hattında ilerlerken Bulgaristan'daki Şıpka Geçidi üzerinden Balkan Dağları'nda seyahatine devam eder ve kız kardeşine yazmış olduğu mektup içerisinde "bir zamanlar adını taşıdığı Haimos'un heybetini yansıtan bu dağlara Balkan adının verilmesi ne yazık" şeklinde bir cümle kullanır.⁵⁷ Burada hayıflanılan şey bölgeye bir Türkçe isim konulmasıdır. Bölge halkı daha önce birçok kez Balkan ismini dillendirse de bu kullanım mahallî amaçlıdır. Yarımadanın tamamını kapsayacak şekilde Balkan ismini resmi olarak ilk kez coğrafya ve Germen dilleri öğretmeni Johann August Zeune kullanmıştır.⁵⁸ Balkanlar olarak bilinen bu coğrafyanın sınırları batıda Adriyatik ve İyon Denizi'ne, doğuda Karadeniz'e, güneyde Akdeniz ve Ege Denizi'ne, kuzeyde ise Tuna, Sava ve Kupa nehrine dek uzanır. Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın tamamı, Hırvatistan, Macaristan, Sırbistan, Slovenya ve Türkiye'nin de bir kısım toprakları bulunmaktadır. Tahmini olarak 50 milyon civarı bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Hristiyanlık ve Müslümanlık en yaygın dinlerdir.

Balkanların bu kozmopolit yapısı birçok kültürel mirası da beraberinde getirmiştir. İnsanlar bugün Balkanları gezerek tarihteki birçok ana tanıklık edebilirler. Atina'da antik Yunan filozoflarıyla birlikte düşünebilirler ve felsefe dünyasında çığır açabilirler, Bosna'da Bogomil rahiplerinin Papa'ya karşı direnişine şahit olup onlarla beraber direnebilirler, Makedonya'da askeri tarihin en büyük komutanlarından olan Büyük İskender'in fetihlerine katılabilir ve Doğu Roma'nın en büyük imparatoru I. Justinianus ile aynı sokaklarda oynayabilirler. Bütün bu güzelliklerin dışında Balkanlarda madalyonun bir de diğer yüzü vardır. İnsanlar Müslüman insanların acı dolu göçüne, mezhep çatışmalarına tanıklık edip, Batı ile Doğunun sürekli olarak savaştığı bir coğrafyada araya sıkışıp isyan da edebilirler.

⁵⁷ Muhammet Kaçmaz, "Balkan Coğrafyası", Türk Tarihinde Balkanlar, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, Sayfa 11.

⁵⁸ Maria Todorova, Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), s. 62

2.2. Osmanlı Döneminde Yugoslavya Topraklarının Durumu

İlk olarak 14. Yüzyılda bugünkü Yugoslavya topraklarına giriş yapan Osmanlı Devleti, bölgede izleri günümüzde dahi devam eden bir kültür inşa etmiştir. Girdiği bölgeyi sadece sömürmek ve bölgenin her türlü kaynağından faydalanma gibi bir amaç gütmeyen Osmanlı Devleti, halk için kalıcı eserler de var ederek uzun ömürlü olmayı başarabilmiştir. Fethettiği Balkan topraklarının analizini iyi yapan Osmanlı Devleti, gerekli gördüğü yerlerde dışarıdan insan göç ettirmek suretiyle iskân faaliyetlerine de girişmiştir. Osmanlı'nın tamamıyla bölge halkını kalkındırmak ve atıl vaziyette olan toprakları gelir getirir hale dönüştürmek için yapmış olduğu bu iskân hareketleri Balkanlar için ehemmiyet kesp etmektedir. Atıl olan toprakları işlemek, ürün kalite ve birim sayısını arttırmak sebebiyle fethettiği yerlere merkez topraklarından birçok insan taşıyan Osmanlı Devleti, bu bölgeye geldiğinde de bu süregelen uygulamayı devam ettirmiştir. Bu sebeple bölge halkı daha önce feodal beye karşı yükümlü olduğu angaryaları yapmaktan kurtulduğu için sevinmiş, Osmanlı yönetimine büyük bir bağlılıkla uzun yıllar hizmette bulunmuşlardır.

Bugün Balkan coğrafyasına bakıldığında zaman birçok yeni şehrin kurulduğu ve yoğun imar faaliyetlerine girişildiği görülmektedir. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İstanbul, Sofya, Belgrad ve Budin Avrupa'nın en gözde ve en aktif şehirleri arasına girmişlerdir.⁵⁹ Ticaretin de hareketlendiği bu topraklarda günümüzde dahi birçok meslek dalının Slav dillerinin yanı sıra yoğun bir şekilde Türkçe olarak söylendiği de görülmektedir. Ve yine Osmanlı yönetiminden çıktıktan sonra dönemin eserlerine yönelik ağır tahribata rağmen bahse konu coğrafyanın şehirleri gezildiği zaman oldukça fazla Osmanlı etkisinin halen yaşıyor olduğu göze çarpmaktadır. Üsküp, Yeni Pazar ve Saraybosna şehirleri gezildiği zaman insanın kendisini adeta bir zaman makinesinin içinde hissetmesi işten bile değildir. Bu şehirler Osmanlı yönetiminden önce sadece küçük birer yerleşim halinde iken, Osmanlı hâkimiyeti sonrası oldukça önem kazanmış, ticari ve sosyal faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı şehirler haline gelmişlerdir. Günümüzde dahi yapısı devrin yapısının pek tahribata uğramadığı saymış olduğumuz bu şehirler, camileri, dükkânları ve esnafların giyim kuşamıyla bu şehirler sizi bir anda 500 yıl geriye götürebilir. Hatta bugünkü Bosna-Hersek'in başkenti olan Saraybosna'nın merkezindeki Başçarşı olarak isimlendirilen

⁵⁹ Mirjana Marinkovic, Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı 2, (2012): 47.

muhitte bugün birçok sokak ismi Osmanlı döneminde o sokaktaki dükkânlarda icra edilen mesleklere atıf yapar. Kunduracı, bakırcı, mücellit, aşçı, pazarcı ve çizmeci gibi sokak isimleri mevcuttur.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avrupa'nın içlerine doğru çıkılan ve başarı kazanılan üst üste seferler neticesinde sınırların kuzeye doğru genişlemesi ile birlikte Belgrad hariç bugünkü Yugoslavya topraklarının büyük kısmında sükûnet ortamı hâkim olmuştur. Belgrad da bu suretle Batı yönüne çıkılacak seferler için Balkanlardaki en büyük askeri üs konumuna getirilmiştir. Bu sükûnet ortamı beraberinde kalkınmayı da getirmiştir. Daha önce daimi olarak feodal beylerin yönetiminde ve bu feodal beylerin birbirleriyle olan çekişmelerinden dolayı sürekli olarak dış saldırılara maruz kalan ve huzura muhtaç bırakılan, ayrıca dini inanışlarından dolayı kapalı bir hayat sürdüren bu halklar İslam otoritesi altında zenginleşmeye başlamıştır. Bu refah süreci bölge halkı arasında İslâm anlayışının da benimsenip yaygınlaşmasında tetikleyici bir neden olmuş, daha önce düşük oranlarda karşılaşılan İslâm'a geçişler, bu tarihten sonra yüksek bir ivme kazanmıştır. Osmanlı bürokrasisinde de bu dönem sonrası Boşnak etkisi ve Boşnak devlet adamı sayısı artış göstermiştir. Osmanlı'ya verilen devşirme çocukların yetenekleri nispetinde devlet kademelerinde görev alması, yüksek görevlere gelen devşirme devlet adamlarının da doğdukları topraklara yaptıkları yatırım sonrasında Balkanlardaki birçok yerleşim yerinin büyüyüp gelişerek canlanması, yerleşik halk arasında İslâm'a geçişleri hızlandıran bir diğer önemli sebep olmuştur.

Belgrad'da Osmanlı izleri sadece ekonomik hayatta görülmekle sınırlı değildi. Sırp dili içerisinde de birçok Osmanlı kelimesi geçmekteydi. Meslek adları, yer adları ve çeşitli araç-gereç ile yapı isimleri Osmanlıca olarak söyleniyordu. Bunlara örnek olarak ticaret merkezlerine verdikleri isim olan Bezistan (bedesten), ticarete kullanılan ölçü aleti terazija (terazi), ve Belgrad'ın eski şehrinin merkezinde yer alan Kalemegdan (kalemeydan) ile Taşmejdani (taşmeydan) bu etkileşime verilecek en güzel örneklerdendir. Bugün Sırpça dili içerisinde 8000'in üstünde Türkçe kelime bulunmaktadır. Günlük hayatta kullanılmaya devam edilen bu kelimeler her ne kadar bir dönem dil çalışmaları yapılarak kaldırılmak istense de bu amaca ulaşamamıştır.

Kılık-kıyafet ve gündelik yaşam konusunda da Sırların Türklerden gözle görülür bir farkı yoktu. Belgrad yoğun olarak camilerle donatılmış, Türk usulü çarşılar inşa edilmiş ve halkın faydalanması ve kişisel temizliğin sağlanması için çeşmeler ve hamamlar hizmete açılmıştı. 18. yüzyıla kadar da Belgrat'ta herkes çarşaf giymekte ve kiliselerde kadın ile erkekleri ayıran parmaklıklar bulunmaktaydı. 19. yüzyıla kadar da Belgrat'taki Sırp kadınlar çarşaf giymekte ve kocaları da sarık sarıp nargile içmekteydi.⁶⁰ Ancak tabii ki yönetimin değişmesi ile birlikte Osmanlı döneminde 300'ün üzerinde bulunan camiden bugün ancak Kale Meydan yakınlarında bulunan Bajraklı Dzamiya (Bayraklı Camii) ayakta kalmıştır.

18. yüzyılın sonlarına kadar sürecek olan bu sükûnet ortamından sonra Osmanlı Devleti'nin günden güne eriyen savaş gücü, Avrupa Devletleri arasında mücadeleye sebep olan sömürge yollarının hâkimiyeti ve ilk ateşi 1804 I. Sırp İsyanı ile yakılmış olan bölge halkları arasındaki milliyetçi ve dini çatışmalar sebebiyle Balkanlar dışarıya göç vermek zorunda kalacaktır. Balkan coğrafyasında dilleri, etnik kökenleri farklı olsa dahi İslam ile müşerref olmuş ve yine İslam bağı ile birbirine bağlı olan her insan Türk olarak adlandırılıyordu. Rusya'nın da Balkan topraklarında gütmüş olduğu Panславist politika sonucunda Hristiyan Balkan devletleri tarafından yapılan bunca zulüm, katliam ve düşmanlık da Türklere karşı bir zafer sayılıyor ve Osmanlı'nın Balkanlardaki ilk yayılma dönemine atfen hayal ettikleri sözde Osmanlı katliamlarının intikamı olarak görülüyordu.

1804 Birinci Sırp İsyanı, Müslüman halka karşı günümüze kadar sürecek olan savaş ortamının fitilini ateşlemiştir. Bu isyanın asıl sebebi bölgedeki Küçük Ali, Molla Yusuf, Ağanlı ve Mehmet Ağa Foçiç⁶¹ gibi dayıların⁶² kötü yönetimidir. Kendilerini devletin bahşettiği makam ve mevkilerle birlikte buldukları konumdan çok daha üst seviyelerde gören ve bu yetkiyi halka hizmet adına aldığını unutup halkın üzerinde bir otorite kurma ve zulmetme aracı olarak kullanan bu şahsiyetler sebebiyle isyan eden Sırlar, bu yönetim takımının yanında Müslüman ahaliye karşı da saldırıda bulunmuşlardır. Birçok Müslüman köyü basılmış, halk göç ettirmek adına birçok zulümle muhatap bırakılmıştı. Daha

⁶⁰ Marinkovic ,a.g.m., s. 48

⁶¹Hamzaoğlu, a.g.e., s. 200.

⁶² Kale muhafızları olan yamakların başlarına dayı denirdi.

öncesinde Avusturya ordusunda da Freikorps birliklerinde askerlik tecrübesi bulunan Kara Yorgi önderliğinde birleşen Sırp ahalisi Osmanlı'ya isyan bayrağını açmış ve Müslümanlara dönük yoğun bir katliam faaliyetine girişmiştir.

Sürekli olarak Müslüman köyleri basılmakta, yaşlı, kadın ve çocuk demeden Müslümanlar en ağır işkenceden geçirilerek öldürülmekteydi. Kara Yorgi o kadar acımasızdı ki "Ben vurduğum zaman öldürürüm" derdi. Kendi ailesi için dahi vahşi karakterinden ödün vermeyen Kara Yorgi genç bir kıza tecavüz eden kardeşini idam ettirmiş, anasına da ölen oğlu için yas tutmamasını tembihlemişti.⁶³ Bunca olaya rağmen Sırp isyancılar devamlı olarak bu isyanın Osmanlı Devleti'ne karşı değil, sadece bölgede kötü yönetim gösteren dayılara karşı bir kalkışma olduğunu ifade etmekteydiler. Babiâli'nin bölgeye müzakere için göndermiş olduğu temsilcisi Bekir Paşa'nın huzuruna da çıktıkları zaman isyanın sebebini aynı şekilde ifade etmişler ve "yaşasın bizim Sultan, yaşasın Vezir Bekir Paşa" naralarıyla iyi niyetli bir görünüşe bürünmüşlerdir.⁶⁴ Ancak bu maskelerinin altında asiler, çoktan dış destek aramaya başlamışlardı. Şubat 1805 yılında bir heyet hazırlanarak Rusya'ya gönderildi.⁶⁵ Bu heyet Rusya'dan destek sözü ile geri dönmüş ancak Rusya o dönemde Avrupa'da beliren Napolyon tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı için ilk dönemlerde herhangi bir atılımda bulunamadı. Fakat 1807 Mayıs'ında Payitaht'ta çıkan Kabakçı Mustafa İsyanını fırsat bilen Rusya, tüm ilgisinin bölgeye vermiş ve isyancılarla birlikte Osmanlı üzerine yürümüştür. Şubat 1811'de Belgrad'a Rus birliklerinin girmesi ile birlikte müzakere masasına oturulmasına karar verildi. 28 Mayıs 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması'nın sekizinci maddesine göre asiler ellerindeki kaleleri ve palankaları Osmanlı'ya terk edecek, ancak dâhili işlerinde serbestiyet kazanacaklardı. Asiler ise bu antlaşmayı reddederek isyana devam kararı almışlardır. Bunun üzerine II. Mahmud ve Sadrazam Hurşit Paşa isyanı kanlı bitirme kararı alarak Bosna, Niş ve Vidin tarafındaki orduları 1813 yazında harekete geçirerek Sırbistan içlerine ilerlettiler. 3 Ekim 1813'te Kara Yorgi Avusturya'ya kaçtı ve 5 Ekim 1813'te Osmanlı birlikleri Belgrad'a girdi.⁶⁶

⁶³ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914, 14. bs., (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014). s. 278.

⁶⁴ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 207.

⁶⁵ Ayşe Özkan, Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı(1830-1878), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.11.

⁶⁶Selim Aslantaş, Sırbistan: İsyancılar ve Bağımsız Devlet, Balkanlar El Kitabı, ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.462-463.

Birçok vahşete ev sahipliği yapan ve uluslararası kamuoyunun dikkatini Balkanlar'a çeken I. Sırp İsyanı, Osmanlı'ya karşı kendi sınırları içinde bir milletin yönetime karşı çıkardığı ilk isyandır. I. Sırp İsyanı 1813 yılında sona erdirilmiş ve Müslüman halk için uzun sürmeyecek olan bir sakinlik ortamı sağlanmıştır. Çünkü Balkanlar'da tek hâkim olmak isteyen ve bölgedeki Slav- Ortodoks varlığını kendi çıkarları için kullanmak isteyen Rusya'nın kışkırtmalarının ardı arkası kesilmeyecek, bölgeyi kaosa sürükleyecek her türlü fırsatı değerlendirecektir. Müslümanlar için asıl sıkıntılı günler II. Sırp İsyanı sonrası başlayacaktı. Sırbistan özerkliğinin temelini atacak karakter olan Miloş Obrenoviç, Sultan II. Mahmud'un ordusunu Belgrad'dan çekmesini fırsat bilerek 1815 baharında II. Sırp İsyanı'nı başlattı.⁶⁷ Nisan 1815'te başlayan isyan ile birlikte Sırlara "Herkes elinde bulunan silâh ile Türkleri gördüğü yerde öldürmelidir." emri verilmiş, 23 Nisan 1815 tarihinde de Miloş Obrenoviç'e isyanı yönetme yetkisi verilmiştir.⁶⁸ Miloş Obrenoviç, Kara Yorgi'nin aksine iyi bir asker olmamasına karşın politika oyununu gayet iyi oynayan usta bir siyasetçiydi. I. isyanın baş aktörü olan ve 1817 yılında Sırbistan'a dönen Kara Yorgi'nin de kesik başını İstanbul'a göndererek kendini payitahta daha yakın bir konuma yerleştirmiştir. Yine I. Sırp İsyanı esnasında göttükleri politikayı güderek isyanın aslında sultanın otoritesine karşı değil, Süleyman Paşa ve onun kötü yönetimine karşı olduğu beyanlarını bildirdiler.⁶⁹ Aynı yıl sona eren isyan sonrasında Miloş Sırbistan'ın başknezi ilan edildi. 12 kişilik yüksek meclis oluşturuldu ve vergi toplama işi Sırlara verildi. Bunun yanında Sırlar yanlarında silah bulundurabilecek ve ticaret yapabileceklerdi.⁷⁰ Bu durum Sırlar için iyice özgüven kaynağı ve cesaret arttırıcı bir etmen olarak devam edecektir. Artık içişlerinde bağımsız olmaları sebebiyle manevra alanları oldukça yükselmiş, dini inançları ve kan bağları nedeniyle ağabeyleri ve koruyucuları olarak gördükleri Rusya ile daha sıkı ilişki kurabilme şansını elde etmişlerdir.

Sırbistan, her zaman olduğu gibi Rusya'nın desteğini görmüş, 1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması'nın 6. Maddesine göre özerklik kazanmıştır. Bu özerklik sonrası Sırlar, kendi ulus devletlerini oluşturmanın temellerini atabilmek adına sınırları dâhilinde herhangi bir Müslüman'ın bulunmasını istememişler ve konu hakkında da talepte bulunmuşlardır. Sırbistan içerisindeki Müslümanların padişaha

⁶⁷Aslantaş, a.g.m., s. 463.

⁶⁸Hamzaoğlu, a.g.e., s. 233

⁶⁹Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 18. ve 19. yüzyıllar, 6. bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), s. 228.

⁷⁰Özkan, a.g.e., s. 16.

bağlılığını bilen Sırp, daha etkili olması açısından bu kararı bizzat padişahın almasının işlerini daha kolaylaştıracağını biliyorlardı. Bunun üzerine Sırpın talebi yerinde görülerek Müslümanların özerklik sınırlarından çıkarılması da padişah fermanına bağlanmıştır.⁷¹ Sınır işlemlerinin başlatıldığı dönemde Boşnak nüfus da Miloş'un subaylarıyla sınır konusunda sıkıntılar yaşamış, topraklarını asla terk etmek istememişlerdir. Sınırları belirlemek için köylere giden görevli memurlarla yaşanan çekişmeler sonucu olaylar büyümüş, kimi zaman iş silahlı şiddete dönüşmüş, çatışıp bir kısım subayı da öldürmüşlerdir.⁷² Çünkü Müslümanlar tahliye emri çıkmasına rağmen emlaklarını satmaya yanaşmamışlardır. Duygusal olarak hala Sırbistan'ın özerklik kararını kabul etmeyen Müslümanlar, asırlardır buldukları ve emek verdikleri topraklarda her ne pahasına olursa olsun varlıklarını devam ettirmek istemişlerdir. Kendileri devir için gelen Sırbistan memurlarına, "arazilerimize bin altın verilse dahi bir karış toprak satmayacağız, mülkümüzün tamamen kaybolacağını bilsek bile bu işe razı değiliz ve mülkümüzün tamamı Osmanlı Devleti'ne aittir. Bizler de Osmanlı'nın kölesiyiz." diyerek zorluk çıkarmışlardır.⁷³ Nihayetinde tüm bu yaşanan olumsuz durumlara rağmen ferman ve kanun neyse uygulanmış, Müslümanlar özerklik içerisindeki mülklerini terk ederek güneye çekilmişler, Niş'e ve oradan da Makedonya, Bosna, Bulgaristan veya Anadolu yönüne doğru dağılmak zorunda kalmışlardır. Kendilerine verilenlerle hiçbir zaman yetinmeyen ve Rusya'nın daimi desteğini arkasına alan Sırp yöneticiler, bölgede yaşayan her Müslüman birey yok edilinceye veya göç ettirilinceye kadar durmamayı kendilerine nihai hedef belirlemişlerdir.

2.3. Birinci Dünya Savaşı ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Balkanlar her zaman olduğu gibi karışık durumdaydı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından 1908 yılından beri işgal altında tutulan Bosna, küçük bir krallık olarak varlığını sürdüren Karadağ, her daim hayallerini süsleyen "Ayastefanos Bulgaristan'ını" tekrardan inşa etmeye çalışan ve bu yönde hiçbir saldırgan tutum sergilemekten kaçınmayan Bulgaristan, henüz daha yeni bağımsız olmuş ve birçok açıdan ne yapacağını bilemeyen Arnavutluk, Balkanların kadim

⁷¹ Özkan, a.g.e., s. 36

⁷² Özkan, a.g.e., s.33.

⁷³ Özkan, a.g.e., s.37.

medeniyetinin torunları olarak yarımadanın en eskilerinden olan ve Balkan Savaşları'ndan ötürü Bulgaristan ile arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir toprak yarışı olan Yunanistan, diğer taraftan da son olarak çalışmamızın birçok yerinde ön plana çıkan ve her daim kendini Balkanların ağabeyi olarak gören, tarihindeki “Şanlı Büyük Sırbistan'ı” kurma hayalinden ve I. Kosova Savaşı'nın intikamını almaktan yüzyıllardır vazgeçmemiş olan, bugünkü Makedonya topraklarını da elinde bulunduran Sırbistan bölgenin aktörleri idi.

Bu aktörlerin dışında bölgeyi sürekli sıcak çatışma içerisinde tutan ve Balkanlar'ı tamamıyla hakimiyet altına almak isteyen iki büyük devlet daimî olarak güç savaşını sürdürmekteydi. Bu iki büyük devlet Çarlık Rusya'sı ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Sırbistan Rusya yanlısı bir politika izlediğinden ötürü daimî olarak Bosna topraklarına tacizde bulunmakta ve Bosna'nın, Sırbistan'ın bir parçası olması gerektiği fikrini ortaya atarak bazen bu tezini gerçekleştirmek adına silahlı mücadeleden de geri durmamaktaydı. Nihayetinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'a, Sırbistan'ın resmi sınırları dışında yaşayan Sırp'ların kurmuş olduğu “Kara El” örgütüne üye bir grup tarafından Saraybosna gezisi sırasında gerçekleştirilen bir suikast sonucu, grubun üyelerinden Gavrilo Princip'in Latin Köprüsü üzerinde Arşidük ve eşini öldürmesi ile uzun zamandır başlaması için fırsat kollanan I. Dünya Savaşı resmen başlamış oldu. Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında, Bulgaristan'ın ise İttifak Devletleri safında katılmış olduğu bu savaş sonucunda İttifak devletlerinin yenilmesi ile birlikte Sırbistan savaştan karlı çıkan taraf olmuştur. Avusturya ile imzalanan Saint-Germain Barış Antlaşması ile birlikte Yugoslavya'nın bağımsız yeni bir ülke olarak ortaya çıkması tanınmış ve Hırvatistan da bu yeni kurulan ülkenin içinde dahil edilmiştir.⁷⁴

1 Aralık 1918 tarihinde Karayorgiyeviç hanedanından Prens Alexander, Belgrad'da Sırp, Hırvat ve Sloven bağımsız devletlerinin bir araya gelerek yeni bir “Sırp-Hırvat-

⁷⁴ Ali Bilgenoğlu, “Balkan Tarihi” Çağdaş Balkan Siyaseti, Ed. Murat Necip Arman, Nazif Mandacı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021), s. 31

Sloven Krallığı'' kurduğunu ilan etti.⁷⁵ Devletin ismini 3 millet oluştursa da sınırlar içerisinde Romenler, Rutenyalılar hatta Ruslar dahi bulunmaktaydı.

Krallık dışında devleti olan milletler kendi devletleriyle temas halinde yaşamakta, bu durum da zaman zaman milliyetçi hareketlere sebep olmaktaydı.⁷⁶ Yaşayan bu halkların yanında 1.345.271 nüfusa sahip Müslüman da vardı.⁷⁷ Müslümanlar genele oranla azımsanmayacak derecede bir nüfusa sahip olduğu halde her daim 4. ve 5. plana atılmış, sınırlar çizilirken hiçbir hak tanınmamış, Hristiyan dünyasının çıkarlarına olduğu zaman olağanüstü savunulan Wilson ilkeleri dahi göz ardı edilmiştir. Kendilerinin Müslüman kimliklerinden soyutlanması istenmiş, Sırp ya da Hırvat olduklarını kabullenmek zorunda bırakılmıştır.

Sırp'ların bu tutum ve davranışları sadece Müslüman kesime dönük değildi. Kendileri dışında hiçbir milleti yönetimde kabul edemeyişlerinden dolayı krallığa ismini vermiş olan Sloven ve Hırvatlara da sürekli olarak baskı kurmaya çalışmışlardır. Çünkü Hırvat ve Slovenler Alman taraftarı iken, Sırp'lar Rus taraftarıydı ve savaşı Rusya'nın içerisinde olduğu blok kazanmıştı. Bunun en büyük örneği Sırp Radikal Başbakanı Milenko Vesnić'in Hırvat heykeltıraş İvan Mestrovic'e sarf ettiği şu sözlerdir: 'Eğer sizinkiler hepimizin eşit olacağımızı sanıyorlarsa henüz gerçeği kavramamış demektirler. Sırbistan kendi kurumlarına sahip bir devletti ve bunu bir gece içinde sökemezsiniz. Başka bir şey daha söyleyeyim... Eğer Almanlar ve Avusturyalılar savaşı kazanmış olsalardı, şimdi bunları Zagreb'de oturmuş konuşuyor olacaktık. Biz Sırp'ların çoğunlukta olmamıza rağmen siz Hırvatların sesinizin daha güçlü olduğu gerçeğini yutmak zorunda kalacaktık.'⁷⁸

Sırp'ların uygulamış olduğu bu baskı, ayrımcılık ve yolsuzluk sebebiyle ülkede karışıklık çıktı. 1928 Haziran ayında Skupçina'da (Yugoslav Parlamentosu) bir tartışma esnasında Milli Eğitim Bakanı ve aynı zamanda Hırvatların lideri olan Stefan Radiç,

⁷⁵ Nesrin Kenar, Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, 1. Bs., (Ankara, Palme Yayıncılık, 2005), s. 43.

⁷⁶ Castellan, a.g.e., s. 425.

⁷⁷ Castellan, a.g.e., s. 426.

⁷⁸ Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Sabah Yayınları, 2001), s. 333.

Karadağlılar tarafından vurularak öldürüldü.⁷⁹ Hırvat milletvekilleri parlamentodan çekilip, Zagreb’de ayrı bir parlamento kurdular.⁸⁰ Bu çatışmalar uzun bir süre daha varlığını devam ettirecek, hiçbir hükümet görevinin sonuna kadar görev yapmamış olarak dağılacaktır. Seçimlerin sürekli olarak tekrarlanması, etnik gerginlik ve kralın müdahaleleri sonucunda Yugoslavya Krallığı, 1920-1930 yılları arasında dönemin diğer Balkan ülkeleri gibi faşist bir diktatörlük haline dönüşecek⁸¹ ve toplamda iki savaş arasında 39 hükumete tanıklık edecektir.⁸²

2.4. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler

1930’lu yıllar Türkiye ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı arasında ilişkiler gayet huzurlu ve barışçıl bir tablo çizdi. Özellikle 1933 yılı bu açıdan önem arz etmektedir. 4 Ekim 1933’teki Yugoslavya kralı ve kraliçesinin İstanbul’u ziyareti iki ülkenin ilişkileri bakımından bir dönemeç noktası olmuştur. Bu ziyarete azami derecede ihtimam gösterilmiş, Yugoslavya’nın Birleştirici Şövalye Kralı⁸³ Aleksandr’ın ziyaretinin Bulgaristan Kralı Boris ile yapacağı görüşme dolayısıyla ziyaret 1 gün gecikmiş⁸⁴ olsa da hazırlıklarda hiçbir aksama ya da karışıklık yaşanmamıştır. 4 Ekim 1933 sabahı saat 10’da Kral ve Kraliçe’yi taşıyan Dubrovnik torpidosu Kavaklar bölgesine gelince burada Riyaseticumhur Kâtibi Umumisi Hikmet Bey, Riyaseticumhur Seryaveri Celâl Bey, Protokol Umum Müdürü Şevket Fuat Bey ve Yugoslavya Sefiri ile eşi sahilden torpidoya geçiş yaparak Kral ve Kraliçe Hazretlerini karşılamışlardır.⁸⁵ Ardından Ortaköy’e hareket eden torpido, dokuzu yirmi geçece Ortaköy açıklarına geldiğinde burada da Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ve İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Muhiddin Bey torpidoya geçerek Kral ve Kraliçe’yi karşılamışlardır.⁸⁶ Yenilen yemeklerin ardından Kral ve Kraliçe Hazretleri Beyoğlu, İstiklal caddesi, Taksim ve Şişli gezisi ile Boğaz turu yapmışlar,

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 19. bs., (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014) s. 167.

⁸⁰ Halil Akman, Paylaşılmayan Balkanlar, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), s. 170.

⁸¹ Sündüs Adaş, Emrah Konuralp, "Eski Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri Ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılmasına Etkileri". Anadolu Ve Balkan Araştırmaları Dergisi 3 (2020), S. 123

⁸² Kenar, a.g.e., s. 59.

⁸³ Mehmet Seyfettin Erol, Abdurrahim F. Aydın, ‘‘İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)’’, Balkanlar El Kitabı I. Cilt, ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017) s. 629.

⁸⁴ Vakıf Gazetesi, 3 Ekim 1933

⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim 1933

⁸⁶ Akşam Gazetesi, 4 Ekim 1933

ardından Yugoslavya Sefiri M. Yankoviç'in Yeniköy'de bulunan ikametinde çay ziyafetinde bulunduktan sonra torpidolarına geri dönüş yapıp Korfo'ya hareket etmişlerdir.⁸⁷ Bu ziyaretin oluşturduğu olumlu atmosferin içerisinde 23 Kasım 1933'te Afyon ihracatına dair yapılmış olan antlaşma, 27 Kasım Uzlaşma Hakemlik, Adli Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasının ardından yukarıda da belirttiğimiz gibi 28 Kasım 1933'te imzalanan Yugoslavya'daki tarım reformunun alanını kısıtlayan antlaşmasının Yugoslavya Müslümanları için getirdiği kazançlar ve Kral Alexander'ın bu antlaşmalar sonrası Hariciye Vekilimiz Tefvik Rüştü Bey onuruna verdiği yemekle birlikte ikili ilişkiler zirve noktalarına ulaşmıştı.

Son derece olumlu geçen bu senenin ardından 9 Şubat 1934 tarihinde Yugoslavya ve Türkiye'nin yanı sıra Romanya ve Yunanistan'ın katılımıyla Balkan Antantı imzalandı. Bu antant her ne kadar İtalya ve Almanya'daki faşist yönetimlerin Balkanlar ve Akdeniz'de oynamış olduğu tehlikeli oyuna karşı bir birliktelik kurmak ve set çekmek amaçları taşımış olsa da nihayetinde kazanımlar bu amaçların çok ötesinde olmuştur. Ayrıca Batı'nın sınırlarını güvence altına alan ancak Doğu Avrupa ile ilgili belirsizlik yaratan Locarno Antlaşmaları, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa sahnesinde boy göstererek kendi grubunu oluşturduğu Kellogg-Briang Paktı ve Sovyet Rusya'nın kendi himaye alanını yarattığı Litvinov Protokolü de Balkanlar'daki iş birliğinde teşvik edici etkenler olmuştur.⁸⁸

18 Nisan 1934'te Yugoslavya Hariciye Vekili M. Jevtitch, hanımıyla beraber Ankara'ya bir ziyarette bulunmuş, bu ziyarette askeri törenle karşılanmış ve onuruna yemek verilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Fransa'ya resmi bir ziyaret düzenleyen Yugoslavya Kralı Alexander, bu ziyaret esnasında 9 Ekim günü Bulgar devrimci Vlado Chernozemski tarafından bir suikastle öldürüldü. Bu ölüm sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde milli yas ilan edildi. Haber Ankara'ya yerel seçimin olduğu 10 Ekim günü ulaştı ve tüm Ankara'da bayraklar yarıya indirildi. Kral Alexander'ın ölümü vesilesiyle ilan edilen bu milli yas, Türkiye'de ilk defa bir devlet yöneticisi için uygulanması sebebiyle de ehemmiyet teşkil etmektedir.

⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 5 Ekim 1933

⁸⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 303.

Taziyelerini bildirmek üzere Gazi Paşa'nın temsilcisi, Başvekilin temsilcisi ve hariciye vekilinin temsilcisinden oluşan bir heyet Yugoslavya elçiliğini ziyaret etmişlerdir. Ayrıca cenaze merasimi için de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, seçkin generaller, kara ve deniz kuvvetleri temsilcileri ile Riyaset-i Cumhur Muhafız Alayından bir birlik Belgrad'a gittiler.⁸⁹

Daha sonraki süreçte 1936 yılının 27-31 Ekim tarihlerinde Yugoslavya Federal Yürütme Konseyi başkanının Türkiye ziyareti de olumlu havanın devam ettiğinin en büyük göstergelerinden biridir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına da denk gelen bu ziyaret süresince Başkan Bey ve heyetine oldukça ihtimam edilmiştir. 11 Temmuz 1938'de Yugoslavya ve Türkiye arasında Göç Antlaşması imzalanmış olsa da Arnavutların bu antlaşmayı suiistimal edebilme olasılığı göz önünde bulundurularak uygulamaya geçirilmedi.⁹⁰

2.5. İkinci Dünya Savaşı ve Yugoslavya

II. Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya'da tam anlamıyla kıyamet kopmaktaydı. Dışarıdan gelecek olan Alman ve İtalyan saldırılarının yanı sıra içeride de Yugoslavya Hükümeti ile Tito ve çevresindeki Partizanların oluşturduğu Yugoslavya Komünist Partisi'nin arasında sıkı bir mücadele yaşanmıştır. Savaşın seyri ve Yugoslavya'nın yer alacağı tarafın ne olacağı konusunda ciddi görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. Hükümet Alman yanlısı bir politika izlerken, Tito ve Yugoslavya halkı da bağımsızlık ve işgale karşılık vermenin yollarını aramıştı. 27 Mart 1941 tarihinde hükümet Hitler Almanya'sı ile anlaşma yapma seçeneği üzerinde yoğunlaşmıştı. Partililer de buna karşılık olarak "Savaş anlaşmadan daha iyi" sloganı altında gösteriler düzenleyerek karşı çıkmışlardı. Halk da Komünistler ile aynı düşünce paralelinde "Pakt değil harp istiyoruz" diyerek sokaklara dökülmüştü.⁹¹ Gösterilerin önü alınamıyor, halk yönetime giderek artan bir öfke ile eylemlerine devam ediyordu. Olayların yatıştırılamaması ve hükümetin inadında ısrarı üzerine bir askeri darbe düzenlenerek hükümet devrildi. Kendi yanında yer alan

⁸⁹Ahmet Özgiray, "Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938)", Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 14/1 (Haziran 1999), s. 19., a.g.m., s.20.

⁹⁰Özgiray, a.g.m., s.22.

⁹¹ Çiğdem Tüzün, Şarık Tara Anlatıyor, 1. bs., (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, Eylül 2015), s. 16.

Yugoslavya hükümetinin saf dışı bırakılmasından sonra duruma oldukça sinirlenen Hitler Almanya'sı da bütün öfkesini Yugoslavya üzerine çevirerek Belgrat'ı bombalamış ardından da ordusunun yönünü Yugoslavya'ya çevirerek kısa süre içerisinde tüm ülkeyi işgal etmişti. Kral Petar II. Karacorceviç de hayati tehlikesinin oluşması neticesinde ailesiyle birlikte ülkeyi terk ederek Londra'ya kaçtı.⁹² İşgal esnasında Nazi Almanya'sı, Hırvatistan topraklarının idaresini, savaş esnasında Nazi yönetimi ile birlikte hareket eden Hırvat milis kuvvetlerinden müteşekkil bir yönetime terk etmiştir. Sırbistan bölgesinin yönetimi de Nazi yanlısı bir politika izleyen General Milan Nedic'in kontrolüne bırakmış, ardından Moskova kuşatmasının hazırlıklarına girişmişlerdir. Ancak Almanlara karşı gerilla örgütlenmesine giden Sırp çetnikler, Nazilerle iş birliği yapan Ante Pavelic liderliğindeki ustaşalara ve Milan Nedic yönetimine ciddi problem oluşturmaya başladılar.⁹³ Bu işgalin tüm Yugoslavya'ya etkisinin dışında Balkan ülkelerinin kendi aralarında güvencelerini sağlayan Balkan Antantının da sonunu getirmesi⁹⁴ dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur. Burada enteresan olan durum ise, direnişçilerin lideri konumunda olan ve Yugoslavya'nın işgaline var gücüyle karşı duran, annesi Alman, babası da Hırvat milliyetine mensup, Hırvatistan'ın Kumrovec köyünde doğan birisi olan Josip Broz Tito'nun duygusal davranmaması ve milli çıkarları kendi taşıdığı kanın dahi önünde tutmasıdır.

Yugoslavya'daki Müslüman nüfus savaş esnasında 2'ye bölünmüştü. Bir kısım Müslüman, hanedan taraftarı olan ve Alman saldırılarını destekleyen Çetnikler⁹⁵ ile Partizanlar arasında kötünün iyisi diye adlandırdıkları ve son zamanlarda Müslümanlara yönelik olumsuz faaliyetlerine büyük ölçüde son veren Partizanları seçmiş ve onların yanında savaşımaya başlamıştı. Bunun dışında Çetnikler, işgalin ardından Yugoslavya'da Sırpların hüküm süreceği bir yönetim kurulmasını savunmaktaydılar. Partizanlar ise, daha demokratik bir anlayış benimsiyor, savaşın bitiminin ardından kurulacak Yugoslavya'da

⁹² Şecaettin Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", Balkanlar El Kitabı II. Cilt, ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017) s. 23.

⁹³ Ali Erken, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutakabattı", s. 940

⁹⁴ Serdar Sakin, Mustafa Salep, Balkanlar'da Güvenlik Arzusu Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paketi, 1. bs., (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012) s. 57.

⁹⁵ Murat Yılmaz, Drina'nın Öbür Yakası Sancak Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu, 1. bs., (İstanbul: İ.H.H. Yayınları, Mart 2004), s. 100.

tüm ulusların ülke yönetiminde temsil edilmesini mecbur görmekteydiler.⁹⁶ İlk Müslüman Partizan birimi olan ‘‘Mujina Ceta’’, Ağustos 1941’de kurulmuştu. Partizan yanlısı Müslümanlar tarafından yoğun ilgi gösterilen bu askeri birlik daha aralık ayına gelmeden de bir tümen oluşturacak kadar kalabalıklaşmıştı.⁹⁷ Diğer bir kısım Müslümanlar ise uzun zamandan beridir çatışma halinde oldukları Sırp'lardan bu savaş sayesinde intikam alabileceklerini düşünerek daha güçlü pozisyonda duran Almanların tarafında savaşmayı tercih etmişlerdi. Bu sebeple Alman yanlısı politika izleyen ve Hitler’in büyük destekçisi olan Hırvat Katoliklerle bir araya gelerek bir birlik oluşturdular. Bu birliğe Türklerin kavisli kaması olan bölgenin geleneksel silahına atfen ‘‘Handscar’’ (Hançer) ismi verildi. Birliğe asker alma işlemleri Nisan 1943’te başlatıldı. Kudüs müftüsünün bölgeyi ziyaret ederek yeni oluşturulan birlikle yakın temasları, bir nevi onlara manevi destek vererek onları kutsaması ve sonsuz Alman desteği ile birlikte birliğin asker sayısı Nisan ayının sonuna doğru 12.000’i buldu.⁹⁸

2.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Tito’nun İktidara Gelişi ve Yugoslavya

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Yugoslavya için geriye acı bir tablo kalmıştı. Ülke 1,700,000 insanını bu savaşa feda etmişti.⁹⁹ Bu sayının 150.000’ini Müslüman Boşnakların kayıpları oluşturmuştur.¹⁰⁰ Yugoslavya Komünist Partisi çatısı altında bulunan ve faşist olarak gördükleri Yugoslavya Krallığı’na karşı olarak cumhuriyetçi, federalist bir yapıya sahip olan sol eğilimli Halk Cephesi 11 Kasım 1945 tarihinde yapılan seçimlerin %90’ını alan, yeni Yugoslavya’nın iktidarı oldu.¹⁰¹ Bu zafer sonrası 29 Kasım’da Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti ilan edildi ve Yugoslavya’daki burjuva düzeni ile krallık yönetimine son verildi.¹⁰² Böylece ölüm tarihi olan 1980 yılına kadar ülkedeki mutlak iktidarını koruyacak olan Josip Broz Tito, ülkenin resmi patronu olarak liderlik koltuğuna oturdu. Savaş boyunca göstermiş olduğu kararlılık, cephedeki gözü kara ve

⁹⁶ İrfan Kaya Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası, 2. bs., (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, Ocak 2016), s. 46.

⁹⁷ Malcolm, a.g.e., s. 297.

⁹⁸ Malcolm, a.g.e., s. 301.

⁹⁹ Koka, a.g.m. s.24

¹⁰⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 103.

¹⁰¹ Bilgin Çelik, Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri, 2. bs., (İstanbul: Güner Yayıncılık, 2013), s. 32.

¹⁰² Beyto Nobırdalı, Bedri Selim, Çağdaş Bir Önder Tito Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya, 1. bs., çev. Ali Aksoy, Enver Baki, Nevzat Hüdaverdi, Vefki Hasan, Şakir Maksud, İskender Musbeğ, Nusret D. Ülkü, Necati Zekeriya, (İstanbul: Tan Yayınevi, Kasım 1977), s. 95.

cesur davranışları, asker kökenli olmamasına ve bu alanda herhangi bir eğitimi bulunmamasına karşın iyi derecedeki stratejik bilgisi ve yönetim yeteneği ile Tito, işçi sınıfından gelip ülkenin lideri konumuna yükselen, örneğine az rastlanır türden bir liderdir. Askeri üniformayı giymek ve mareşal olmak, onun gençliğinden beri en büyük hayali idi. Komünist bir idareyi benimseyen ve Sovyetler ile dirsek temasında bulunan Tito, demir yumruk diye tabir edilen idare sistemiyle ülkeyi yönetmeye devam edecek, komünizme ve rejime düşman olanları da vatan haini ilan ederek sindirme yoluna gidecekti.¹⁰³ Yapmış olduğu bu sindirme işlemlerinin duyulmaması için de basına büyük baskı uygulamıştır. Ayrıca hükümet organları da tüm dünyadaki Tito lehine veya aleyhine yapılmış olan haberleri dikkatle incelemekteydi. Türkiye’de Tasvir gazetesinde çıkmış olan Tito aleyhine bir yazı üzerine de Yugoslav Büyük Elçiliği 14 Ekim 1946 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na bir nota vererek durumun derhal düzeltilmesini talep etmişti.¹⁰⁴

Josip Broz Tito dönemi, başlangıçta Sovyetler ile birlikte hareket edilen bir dönemdi. Bu birlikteliğin kaynağında komünizmin ana kaynağının ve komünist ülkeleri domine edici gücün Sovyetler olması etkili bir durumdu. Ancak Stalin’in ile yaşanan fikir ayrılıkları ve çatışmalar sonrası Tito, Yugoslavya’yı hem batı hem de doğuyla mücadele verdiği, herhangi bir sınıfa tabi olmadığı ve bağlantısızlığın vermiş olduğu gücün herkese ispatlandığı bir döneme sokmuştur. Tito, bu ikinci döneminin başlangıcında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği lideri olan ve Balkanlar’da kimsenin karşı duramayacağı Josef Stalin’e dik duruşunu göstermişti. Sovyetlerin tüm doğu bloku ülkelere dikte ettiği Marksist toplum yaratma projesi Tito tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Bu diktenin getirdiği dini inanç ve uygulamalara yönelik kısıtlamalar ve okullarda eğitim verilen ders kitaplarındaki yoğun Marksist propaganda Yugoslavya’da daha esnek olarak uygulanmaktaydı.¹⁰⁵ Daha ileriki yıllarda da Tito, yüzünü batıya döndüğü dönemlerde Sovyetler ve Stalin adına ülke içerisinde en ufak bir propagandaya dahi müsamaha göstermemiştir. Hatta bu konuda en sıkı yol arkadaşlarından ve Yugoslavya’nın üç güçlü adamından biri olan yardımcısı Aleksandr Rankoviç’i “Stalin devrindeki terör havasını yeniden yaratmaya çalışmakla” suçlayarak yönetimden uzaklaştıracaktır.¹⁰⁶ Bu sebeple

¹⁰³BCA, 30-10-0-0/253-705-9.

¹⁰⁴BCA, 30-10-0-0/253-705-12.

¹⁰⁵ İhsan Gürkan, “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değin Balkanlar (1945-1989), Balkanlar, (İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993), s. 157.

¹⁰⁶ Akis Dergisi, 20 Ağustos 1966, s. 26.

Kominform'dan çıkarılan Yugoslavya, yeni yönetim, yeni idare ve ekonomi anlayışına yönelmiştir.

Tito, bahse konu üç güçlü adamdan bir diğeri olan Milovan Djilas'ı da tasfiye etmek için fırsat kollamış ve yakaladığı en ufak bir açıktaki bu fırsatı değerlendirmekten geri durmamıştır. Ülke içerisinde Tito'nun sağ kolu olarak bilinen ve Tito'nun en yakın mesai ve ideal arkadaşı olan Djilas birtakım konularda Tito ile fikir ayrılığına düşmüştü. Ülkede hüküm süren sıkıyönetim idaresinin biraz gevşetilmesini ve birtakım özgürlüklere dayalı uygulamaların başlatılması gerektiğini savunan Djilas bu sebeple Tito tarafından dışlanmış ve bulunduğu konumdan uzaklaştırılmıştır. New York'ta çıkarılan New Leader adlı bir Amerikan gazetesinde o esnada yaşanan Macar İhtilali hakkında ihtilalcileri savunan bir makale kaleme almış ve bu sebeple dolaylı yoldan ülkesini dış dünyaya şikâyet etme suçlamasıyla karşılaşmıştır. Yapılan muhakeme sonrasında 3 yıl hapis cezasıyla cezalandırılmıştır. Bunun dışında hapis öncesinde de iki cilt halinde bir kitap yazmıştır. Bu kitapta Yugoslavya'da sert bir despotizmin hüküm sürdüğünü, komünizm idaresinin de mantıklı bir yönetim şekli olmadığını ve eninde sonunda idare biçimini diktatörlüğe çevirecek bir fikriyat olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Yugoslavya'da her ne kadar eşitlik ve adaletin ön planda olduğu savunulsa da aslında işin öyle olmadığını birtakım kimselerin fakir halkın sırtından geçinerek insanların elinde avucunda ne varsa toplayıp bunlarla müreffeh bir yaşam sürdürdüğüne eserinde yer vermiştir.¹⁰⁷ Tito sadece yakın siyasi çevresine değil, yazı dünyası üzerinde de baskısını sürdürmeye son derece gayret gösteriyordu. Yugoslavya'nın dünya çapında tanınan bir yazarı olan Mihajlo Mihajlov da bu baskıdan nasibini alan kişiler arasında idi. Sovyetler Birliğinde yaşayan insanların yaşam standardını ve sosyal durumunu kötüleyen bir yazı kaleme alan Mihajlov, bir de Tito'ya bir mektup yazarak muhalefet organı oluşturma organı isteğini dile getirince tutuklanmış, hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁰⁸ Akademi dünyasından da Tito'ya ve komünizme başkaldırıları veya umursamamazlıkları mevcuttu. Belgrad Teknik Üniversitesi dekanı Profesör Radivoje Kashanın, 1955 yılında vermiş olduğu bir söylevde, akademi üyesi birkaç komüniste hitaben: "Burada oturan komünist beyler, kendi sayılarının 600 bin, bizim sayımızın 16 milyon olduğunu hatırlamalıdır." şeklinde bir söylemle bir nevi üstü kapalı tehdit

¹⁰⁷ Akis Dergisi, 10 Ağustos 1957, s. 21.

¹⁰⁸ Akis Dergisi, 20 Ağustos 1966, s. 26.

savuruyordu. Komünizmin o zamanki basın organı olan Borba gazetesi de bu söyleve yer vererek olayın ulusal çapta yayılmasını sağlayarak akademiyi hedef göstermiştir.¹⁰⁹

Uluslararası arenada boy göstermeye başlayan ve yeni bir çehreye bürünen Yugoslavya ve Tito, 1953'te Yunanistan ve Türkiye'nin katılımıyla bir Balkan Paktı oluşumuna dâhil olmakla dış politikadaki tutumunun en büyük göstergelerinden birini yaratmıştır. 1954 senesi içerisinde de Yugoslavya, Avrupa Devletlerinden müteşekkil bir şekilde kurulması planlanan Avrupa Savunma Topluluğu'na da katılma isteğini açık bir şekilde belirtmiştir. Yugoslavya'nın o dönemki Dışişleri Bakanı Koca Popoviç, parlamentoda bir komisyon esnasında yaptığı konuşmada Yugoslavya'nın artık kendi üzerine yakıştırılandan çok daha değişik yeni bir siyaset izleyeceğini, bu siyaseti gerçekleştirme adımlarından birisinin de bahse konu topluluğa katılma olduğunu belirtmiştir. Dış dünyanın siyaseti hakkında da görüş bildiren Popoviç, Almanya-Fransa ihtilafının bir şekilde son bulması gerektiğini ve Yugoslavya'nın da İtalya ile herhangi bir çatışmadan uzak durmaya son derece itina gösterdiği açıklamıştır.¹¹⁰ 1955'te Bandung Konferansı sonrası giriştiği bağlantısızlar hareketi ile bu yeni anlayış yönünde dış politika hamleleri uygulamıştır.¹¹¹ Tito, Bağlantısızlar Hareketi'ne girişmeden önce hem ortamın hazırlık derecesini ölçmek, hem de ülkesindeki artan sanayi hareketlerine yeni pazarlar bulabilmek adına dünya çapında seyahatlere çıkmaya başlamıştır. 1953 senesi sonrası önce İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ziyaretlerini gerçekleştiren Tito, neredeyse aralık vermeden Hindistan ve Birmanya ziyaretlerini de takvimi içerisine eklemiştir. 1955 yılı içerisinde de Afrika kıtasındaki ülkeleri ziyarete çıkan Tito, bu kapsamda Mısır ve Etiyopya'ya ziyarette bulunmuş, Mısır ile birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin zemini oluşturulması hususunda büyük fikir ortaklıklarının farkına varılmıştır.¹¹²

Tito, herhangi bir uluslararası cemiyete veya topluluğa dâhil olmanın, o grup içerisinde en baskın karakter olan ülkeye tabi olmak anlamını taşıdığı farkındaydı. Bu sebeple hangi bloka bağlanılırsa bağlanılsın, anlaşmazlıkların son bulmayacağını, giderek bunun dünya için daha büyük tehlikeler yaratacağını, temel sorunlara çözüm

¹⁰⁹ Akis Dergisi, 30 Mart 1957, s. 18.

¹¹⁰ Vatan Gazetesi, 5 Mayıs 1954, s. 1.

¹¹¹ Akman, a.g.e., s. 171.

¹¹² Akis Dergisi, 24 Aralık 1955, s. 19.

bulunamayacağını gayet net bir şekilde idrak etmişti.¹¹³ Bağılantısızlık veya tarafsızlık ilkelerinin uygulanmasının Tito'nun iktidarını kuvvetlendirmeye etkileri ve Yugoslavya'ya ekonomik getirileri de olmuştur. Batı dünyası, Sovyetlerin etki alanından yeni çıkmış ve stratejik öneme sahip Yugoslavya'yı kendi tarafına çekmek adına tüm gerekli adımları atmaya dünden razı durumdaydı. 1949 yılının Eylül ayında Amerika Birleşik Devletleri, Yugoslavya'ya 20 milyon dolar borç verdi. Bu Amerikan Hükümeti tarafından komünist bir rejime sağlanan ilk yardımdır. Tito ile Stalin arasında cereyan eden mücadelenin zirveye ulaştığı 1950 yılında Sovyetler Birliği'nin Macaristan ve Yugoslavya'yı işgal planı üzerinde durduğu haberi yayılmıştı. Sovyetler tarafından Yugoslavya üzerinde bir askeri hareketlilik oluştuğunu anlamış olan Tito ise hudut bölgesine militer güçlerin yığılmasının bu hareketliliği caydırmaya yeterli olmayacağını fark etmişti. Durumun bu dereceye gelmesi üzerine Yugoslavya'ya yapılması planlanan Amerikan askeri yardımının zarureti daha da kuvvetli hale gelmiş ancak hem Amerikan hem de Yugoslavya yönetimi açısından karşılıklı tam güven yine de tesis edilememiştir.

Bu sorunlar devam ederken patlak veren Kore Savaşı, Sovyet ve Amerikan idarecilerinin bu bölgeye yoğunlaşmasına sebep olmuştur. 1951 senesinde Başkan Truman tarafından Yugoslavya'ya militer ve maddi destekten oluşan bir paket Kongre'den geçirildi ve ardından oluşturulan Amerikan destek paketi Yugoslavya'ya doğru yola çıkarıldı.¹¹⁴ Bu yardımları 1950 ve 1952 yıllarında da Yugoslavya'da iki büyük kuraklığın getirmiş olduğu sıkıntılı dönemdeki faaliyetler izleyecekti. Bu kuraklığın getirdiği mali krize destek olmak amacıyla yine Amerika 50 milyon dolarlık Yugoslav Acil Yardım Yasası'nı çıkardı. Bu tarihlerde Yugoslavya'ya adeta mali yardım yağmaktaydı. Amerika ve Batı dünyası için çok bir önemi olmayan miktarlar, Yugoslavya için adeta can suyu anlamına gelmekteydi. Sanayisini ve ekonomisini kalkındırmak isteyen bir ülke için, hele ki Yugoslavya gibi savaştan yeni çıkmış ve harabe haline dönen bir memleket için bu yardımlar şahlanışa büyük destek sağlamıştı. 1949-1955 yılları arasında Tito'nun elde ettiği dış yardım 1,2 milyar doları bulmuştur.¹¹⁵

¹¹³ Nobırdalı, Selim, a.g.e., s. 30.

¹¹⁴ Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu", s. 56

¹¹⁵ Jelavich, Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, s. 350.

Bu getirilerin devam etmesi ve dünya üzerindeki saygınlığının artması gibi hedefleri amaçlayan Tito, Temmuz 1956'da Mısır Devlet Başkanı Cemal Nasır ve Hindistan Devlet Başkanı Cevahirlal Nehru ile Bağlantısızlar Hareketi'nin temelini atmış, 1961 Eylül'ünde Belgrad'da yapılan toplantıda bu hareketin resmen kurumlaştığını açıklamıştır.¹¹⁶ Bu toplantıya 25 tarafsız ve bağlantısız ülke katılmış, toplantı sonunda da 27 maddelik bir deklarasyon yayınlanarak Amerika ile Sovyet Rusya'ya barış çağrısı yapıldı.¹¹⁷¹¹⁸ Bu bağlantısızlığın verdiği güç ile Tito uluslararası arenada davranışlarına daha geniş manevra alanı kazandırmıştı. Ancak Komünist Sovyetler, Yugoslavya'nın kendi etki çemberi dışına çıkmasını bir türlü kabullenememiş, tekrardan geri dönmesi için de elinden geleni yapmış, Tito'ya karşı bir yalnızlaştırma politikası dahi uygulamıştır. 1958 yazında yapılacak olan Yugoslavya Komünistleri Ligi Kongresi için komünizmle yönetilen tüm ülkelere çağrı yapılmasına rağmen, Nikita Kruşçev'in baskıları sonucu birçok ülke kongreye katılmamış ve Tito da inatla kendi inandığı yolda Komünist ülkelerin desteği olmadan tek başına yürümeye devam etmiştir.¹¹⁹

Mısır Devlet Başkanı Cemal Nasır ile Tito ilerleyen zamanda büyük yakınlaşma yaşayacaklardı. Düşüncelerinin paralellik göstermesi bu yakınlaşmayı sağlayan en büyük etmendi. 1952 yılında gelindiğinde Mısır'da "Hür Subaylar" adı verilen bir askeri hareketlilik yaşanmış ve bu hareketliliğin üzerinden iki sene geçmesinin ardından yönetimi devralan Albay Cemal Abdülnasır, dış politikada Tito ile benzer bir tavrı benimsemişti. Gerçekleştirmiş oldukları karşılıklı toplantıların ardından siyasi görüşlerinin paralel ilerlediğini fark eden iki lider yeni bir oluşum için gerekli adımları atmaya başlamışlardır. Tito'nun Nasır ile aynı çizgide ilerlemesi Yugoslavya için maddi ve militer olarak olumlu gelişmelerin yanında kendisine yeni bir politik tarz oluşturmasına da fırsat vermiştir. Maddi olarak incelendiğinde yeni bir oluşum olan Bağlantısızlar Hareketi mensuplarıyla atılan karşılıklı adımlar beklenenin aksine Yugoslavya'nın ihracat payı içerisinde yüzde 10'unu bile bulmamıştır. Askeri açıdan da gerçekleşme riski bulnan bir Sovyet askeri hareketliliğine önlem olarak Mısır veya herhangi bir başka ülkenin bu durumda Yugoslavya'ya destek kapasitesibulunmamaktadır. Ancak Bağlantısızlar Hareketi

¹¹⁶ Tanıl Bora, Milliyetçiliğin Provakasyonu Yugoslavya, 3. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), s. 71.

¹¹⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 564.

¹¹⁸ Bağlantısızlar Hareketi'nin 3. toplantısına 54 ülke katılacak ve burada "Barış, Bağımsızlık, İş birliği ve Milletlerarası Münasebetlerin Demokratizasyonu Üzerine Lusaka Deklarasyonu" yayınlanacaktır.

¹¹⁹ Akis Dergisi, 3 Mayıs 1958.

vesilesiyle Tito, ‘‘Kuzey-Güney’’ arasındaki mevcut olan uçurum ve ‘‘Emperyalizme’’ karşı ‘‘özyönetim’’ gibi söylemleriyle fikirlerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmiştir.¹²⁰

İki ülkenin liderlerinin birbirlerine yaklaşması, beraberinde halkların da birbirleriyle ilişki kurmasını ve kaynaşmasını sağlamıştır. İki ülkenin de Müslüman nüfusa sahip olması ve geçmişte aynı devletin çatısı altında uzun yıllar birlikte hareket etmesi, aradaki bağların kuvvetli olmasının bir diğer sebebidir. El sıkışan bu iki liderin halkta da büyük karşılıkları vardı. 1956 yılına gelindiğinde Cemal Abdülnasır, Yugoslavya’ya yapmış olduğu seyahat planı dahilinde başkentin sembollerinden olan Gazi Hüsrev Bey Camii’ni de ziyaret etmiş ve Bosna’nın alimlerinin önde gelen isimlerinden İbrahim Fezic ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Nasır’ı bu ziyaretinin başlangıcında yüz bin kişi karşılamıştır. Nasır da kendi ülkesi içerisinde gerek uzun süreli kalma amacıyla gerekse de turistik amaçla bulunan Yugoslavya vatandaşlarına son derece ihtimam gösteriyordu. 1957 senesi sonrasında bu olumlu havanın sonucunda hac vazifesini yerine getirmek üzere kutsal topraklara hareket eden Bosna müslümanlarının da Mısır’da en iyi şekilde ağırlandığı görülmüştür. Nasır, ülkesinden geçen Yugoslav hacılara daha iyi hizmet vermek için yolculuk ve konaklama şartlarını iyileştirmiştir. Yugoslavya Müslümanları da Mısır’ın dış güçlere karşı verdiği mücadeleye de son derece güçlü bir destek vermişlerdir. Bosna İslam topluluğu da MısırseyahatlerindeMısır halkının İngiltere, Fransa ve İsrail işgalcilerine karşı mücadele ettiği bölgeleri de incelemişlerdir.¹²¹

İki ülke arasında eğitim açısından da birliktelik oluşmaya başlamıştır. Mısır’daki köklü İslâm eğitiminin bilincinde olan ve buradaki üniversitelerde Yugoslavya kökenli Müslüman öğrenci bulunması isteği olan Müslüman halk için de gerekli adımlar atılmıştır. Yugoslavya Müslümanları arasında bu istek doğrultusunda Ezher Üniversiteside eğitim alan kişiler de görülmüştür. Bu öğrencilerin mevcutiyeti Tito’nun Nasır ile yakınlaşması sonrası Bosna İslam heyetinin Mısır seyahatinin bir bölümünde Ezher Üniversitesi ile yapılan bir anlaşma sonucunda oluşmuştur.. Tabiki atılan bütün bu adımların arkasında da bir çıkar amacı güdülmektedir. Tito’nun gerçekleştirmiş olduğu Arap ülkeleri diyalogu kendi yönetimi altında bulunan halk için bir olumlu hava yaratmaktan uzaktır. Zira Tito, bu

¹²⁰Erken, ‘‘Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu’’, s. 57

¹²¹ Erken, ‘‘Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu’’, s. 57-58.

görüşmeler sonucunda siyasi görüşünde herhangi bir değişime gitmemiş ve bu diyalogun yoğunlaştığı 1956-1960 senelerinde ikiyüz bine yakın Müslüman Türkiye'ye doğru göçe zorlanmıştır.¹²²

Sadece Doğu Blok'una karşı değil Batı'ya da eşit bir şekilde tepki veya sempati gösteren Tito, ilerleyen yıllarda da bir nevi dünyanın patronu sayılan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı karşısında sigara dahi içmenin yasak olduğu Beyaz Saray'da Küba'ya yapılan ambargoyu protesto amacıyla Küba lideri Fidel Castro'nun kendisine hediye etmiş olduğu puroyu yakıyordu. Bağlantısızlar Hareketi'nin Yugoslavya'ya Tito'nun siyasi karizmasından çok başka katkıları da vardı. Yugoslavlar kendi pasaportları ile dünyanın birçok yerine vizesiz seyahat hakkı elde etmişlerdir. Yugoslav inşaat ve mühendislik şirketleri batı ve doğu Avrupa ile gelişmekte olan diğer yerlerden iş alabiliyorlardı. Batılılar tatil için Hırvatistan'ın Adriyatik kıyılarını tercih etmekteydiler.¹²³ Tabii ki bu davranışlarını yaratmış olduğu güçlü üretim zinciri ve birlik haline getirmiş olduğu Yugoslavya halkının sayesinde gerçekleştirebilmiştir.

Güçlü bir sanayi ve yüksek derecede teknolojik üretim, bir ülkenin refah seviyesini arttıracak en önemli etmenlerdendir. Bu sebeple ekonomik olarak gelişmek isteyen ülkelerin yönelmek zorunda olduğu yegâne alanlardan biri sanayi yatırımlarıdır. Bir ülkenin sanayisini geliştirmek için ilk önce hammaddeye kolayca ulaşım sağlaması ve bu hammaddeleri ürüne dönüştürecek olan işçi sınıfına da gerekli ihtimamı göstermesi en birinci hedefi olmalıdır. Tito, kendisi de işçi kökenli olduğundan ve ideolojisi işçi sınıfının kollarını savunduğundan dolayı attığı tüm adımları emekçi sınıfının çıkarlarına endeksliyordu. İşçi sınıfının sorunlarını çözmek adına 1948-1950 arası 215 işçi konseyi oluşturulmuştu. İlerleyen zamanla beraber işçi sınıfının çıkarları daha güçlü bir şekilde korunmaya başlanmıştı. Tito, oluşturmuş olduğu bu yeni özyönetim uygulamasını "fabrikalar işçilerin, toprak köylülerin" sloganı ile tanıyordu.¹²⁴ Bu sınıfsal ayrımın tamamen ortadan kaldırıldığını gösteren bir söz olmakla birlikte, halk üzerinde oldukça etkili ve güçlü bir söylemdi. 1963 yılında çıkarılan Anayasa ile birlikte "işçi insanların

¹²² Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu", s. 59-60.

¹²³ Glenny, a.g.e., s. 456.

¹²⁴ Ülger, a.g.e., s. 59.

özyönetim hakkını çiğneyen her davranış’’ yasadışıdır deniyordu.¹²⁵ Ayrıca bu anayasa kişilerin makamlarından güç almasını ve makamlarını ebedi kılmalarını da engelliyordu. Anayasaya göre başkanlık dâhil gelinen hiçbir makamda iki dönemden fazla kalınamayacaktı. Çünkü bir makamda uzun bir süre hüküm sürülmesinin, ister istemez kişiler ve makam üzerinde bir güç zehirlenmesi yaşatacağı, istenmeyen olayların vuku bulabileceği anlayışı hâkimdi. Ancak anayasa komisyonu bu maddeden sadece Tito’yu hariç tutmuştu. Tito’nun ebedi başkan olması ısrarla komisyon tarafından kendisine teklif ediliyordu. Tito’nun kendisini halktan ayrı görmemesi, bu teklifin kendi imajına zarar vereceğini düşünmesi üzerine bu maddenin kaldırılmasını talep etmiştir ancak tüm itirazlarına rağmen komisyon anayasayı aynen bu şekilde onayladı.¹²⁶

Alınan dış yardımlarla 1950’li yıllarda başlayan liberalleşme, 1960’ların ortasında Yugoslavya’yı sosyalist dünyanın Batıya en açık ülkesi haline getirdi. Endüstrileşme ve kentleşme ülkenin çehresini değiştirdi. Dünya üzerindeki birçok geri kalmış ülke, Yugoslavya’nın bu atılımlarını büyük bir ciddiyetle takip etmiş, Cezayir ve birtakım ülkelerde Yugoslavya sistemini birebir kopyalayarak kendi ülkelerinin sistemlerine dâhil etmişlerdir.¹²⁷ 1961 yılında %49 olan geçimini topraktan sağlayanların oranı, 1971 yılında %36’ya kadar düştü.¹²⁸ Dışarıdan bakıldığında ve halkın nezdinde bir güven ortamının hüküm sürdüğü yıllardı. Hatta halk arasında bugün o dönemin güvenliğine atıf yapan ‘‘Tito zamanında ağzını sıkı tut, istersen sokakta yat. Şimdi istediğini konuşabilirsin, ama kapını 3 kere kilitle.’’ sözü meşhurdur.

Tito, birçok milletin uzun yıllar boyunca bir arada büyük oranda barış içerisinde yaşamasını sağlamış, herhangi bir aşırı milliyetçilik hareketlenmelerine müsaade etmemiştir. Ancak ekonomik anlamda Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler arasında bir gelir ve gelişmişlik eşitsizliği vardı. Makedonya, Kosova gibi bölgeler daha çok tarıma dayalı olduğu için fakir durumdaydı. Avrupa’ya yakın ve turizm gelirleri fazla olan Hırvatistan ve Slovenya ise diğerlerine göre daha elit ve müreffeh bir tablo çiziyordu. Bu sebeple bu iki kuzey cumhuriyetleri fakir bölgeleri ‘‘beslediğini’’, fakir olan bölgeler ise

¹²⁵ Koka, a.g.m., s. 28.

¹²⁶ Glenny, a.g.e., s. 461.

¹²⁷ Akis Dergisi, 24 Aralık 1966, s. 24.

¹²⁸ Ülger, a.g.e., s. 63.

kendilerinin sömürülen olduğunu ve ‘‘ortak pastadan’’ asgari pay aldıklarını ileri sürmekteydiler.¹²⁹ Daha ileriki yıllarda belirtilen iki ülke Slovenya ve Kosova’nın arasındaki kişi başı milli gelir farkı 7 kata kadar çıkacaktı.¹³⁰

Bu konuya diğerk bir örnek cumhuriyet de Bosna’dır. 1952-1968 dönemi zarfında Bosna en düşük ekonomik büyüme oranına sahipti. 1947 yılında milli ortalamadan %20 daha düşük olan Bosna’nın milli geliri, 1967’ye gelindiğinde ortalamanın %38 altında düşmüştü.¹³¹ 1966 yılında kabul edilen bir yasa, bu konuyla alakalı bize Yugoslavya’nın genel bir tablosunu çizmektedir. Bu yasa ile Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan ve Sırbistan’ın içerisindeki Voyvodina Özerk Bölgesi ‘‘gelişmiş bölgeler’’ olarak tanımlanmıştır. Geriye kalan Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan içindeki Kosova-Metonya Eyaleti ise, ‘‘azgelişmiş bölgeler’’ olarak sınıflandırıldı.¹³²

2.7. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Demokrat Partinin İktidara Gelişi

1950’li yılların başında Türkiye, Cumhuriyet’in ilanından beri defaatle denemiş olduğu demokratik sistemi nihayetinde gerçekleştirmeyi başarmıştı. 14 Mayıs 1950 tarihinde düzenlenen genel seçimlerle birlikte Türkiye demokrasi rayına oturmuştur. Katılımın %88,88 gibi rekor bir seviyede olduğu genel seçimde Demokrat Parti %53,35, Halk Partisi %39,78,¹³³ Millet Partisi %3, Bağımsızlar ise %3,4 oy almışlardır.¹³⁴ Bu seçimdeki yüksek katılım oranı, siyasi çevreyi belirlemeden çok halkın demokrasiye olan inancını, kendi oylarının kendi kaderlerini belirleyeceğine dair umutlarının da en büyük göstergesidir. Demokrat Parti’nin iktidara geldiği bu seçimle birlikte halk arasında Celal Bayar ismiyle bilinen, İstiklal Savaşı’nın Galip Hoca’sı Mahmud Celâleddin Bayar Cumhurbaşkanlığı, Ali Adnan Ertekin Menderes ise Başbakanlık makamına gelmişlerdir.

¹²⁹ Haliloviç Tekin, a.g.e., s. 22.

¹³⁰ Haliloviç Tekin, a.g.e., s. 24.

¹³¹ Malcolm, a.g.e., s. 317.

¹³² Caner Sancaktar, Yugoslavya’da Sosyalist Özyönetim Deneyimi, (İstanbul: Doruk Yayınları, Şubat 2018), s. 450.

¹³³ Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), 32. bs., (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019), s. 351.

¹³⁴ Durmuş Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 7. bs., (Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2010), s. 548.

1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasının bir arka planı mevcuttur. Bunlardan bir tanesi II. Dünya Savaşı sırasında İsmet İnönü'nün izlemiş olduğu askere alma politikasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti her ne kadar taraf olmaktan kaçınmış, sürekli olarak savaşın iki kanadı tarafından devamlı olarak gelen baskılara rağmen savaşa dâhil olmamışsa da Türkiye, savaşın yıkıcı etkilerini iliklerine kadar hissetmiştir. Almanya'nın Yunanistan'ı işgal ederek Bulgaristan ile müttefik olması, ardından Rusya'ya karşı harekât başlatarak kuzey ve doğu sınırları da tehdit etmesi üzerine İsmet İnönü bir takım tedbirler almaya mecbur kalmıştır. Üretim çağında olan erkeklerin birçoğu silahaltına alınarak hazır bir kuvvet oluşturulmuştur. Savaşın 6 sene sürmesi ve bu süreç boyunca da erkeklerin üretimden çekilmesi bir yana, sürekli olarak tüketen bir topluluk oluşturması ekonomiyi çöküntüye uğratmış ve halkın yoğun tepkisine neden olmuştur. Diğer bir neden ise 27 yıldır süregelen tek parti iktidarının artık halk üzerinde bir dereceye kadar yorgunluk oluşturması idi. Değişikliğe olumlu gözle bakan ve Demokrat Parti'nin vaatleriyle görüşlerinin kendilerine mantıklı gelmesi üzerine halkın ekseriyeti Demokrat Parti cephesine kaymış, oylarını bu yönde kullanmışlardır. 3 Eylül 1950 Belediye seçimlerinde de bu başarısını devam ettiren Demokrat Parti, 600 belediyenin 560 tanesini kazanmıştır. Bir ay sonra yapılan İl Genel Meclis üyeliklerinde de 67 ilden 55'inde çoğunluk sağlamıştır.¹³⁵

1950 senesinde iktidara gelen Demokrat Parti dış politikada da aktif bir rol oynuyordu. Batı'nın dış politika açısından daha kârlı bir saha olduğunu düşünen Menderes, kendisini ve ülkesini Batı sahasında aktifleştirmeye yarayacak her hamleyi yapmaya hevesli idi. Ayrıca bu dönemde Türkiye'yi kuzeyden, doğudan ve batıdan çevirmiş olan bir komünizm tehlikesi mevcut idi. Kendi yakın sahasında Batı'nın herhangi bir etkisini ve varlığını istemeyen Sovyet yönetimi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için bu konuda ciddi bir tehdit haline gelmişti. Stalin, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Türkiye'nin doğu bölgesini, bu toprakların geçmişte Ermenilere ve Gürcülere ait olduğu tezini ortaya atarak resmi bir şekilde istemişti. Artık işgal tehdidi haline gelen bu durum karşısında Türkiye, siyasi ve askeri destek aramanın artık bir zaruret olduğunu anlamıştı. Ve bu konuda Türkiye'ye yardımcı olabilecek en büyük askeri kuruluş, Amerika'nın başını çekmiş olduğu topluluk olan Kuzey Atlantik Paktı yani NATO idi.

¹³⁵ Yalçın, a.g.e., s. 551.

Kurulduğu 1949 yılından beri NATO'ya sürekli olarak başvuru yapan Türkiye'nin, başvurularının kabul edilmesinde Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi devletler bu kabulün Sovyetleri kışkırtarak yeni bir savaşın ortaya çıkabileceğini savunmaları sebebiyle aksaklık yaşıyordu. Ancak daha sonra Kore Savaşı'nın çıkması ile birlikte NATO için elinden geldiğince en üst düzeyde yardım gösteren, bölgeye asker gönderen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu askeri savunma topluluğunda var olmasının değerinin anlaşılması üzerine 1952 yılında Kuzey Atlantik Paketi'ne (NATO) üyeliği kabul edilmişti. Bu kabulü müteakip Türkiye'ye birçok Amerikan ve NATO üssü ve tesisi yerleştirildi.¹³⁶ Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerinde Sovyetler rüzgârının estiği bir dönemde bu üyelik Türkiye'nin savunma cephesi açısından oldukça önem taşımaktaydı. Zira Osmanlı'nın son 200 yıllık büyük düşmanı olan Ruslar, ezeli ve ebedi hayalleri olan sıcak denizlere inme politikasının önündeki en büyük engellerden biri olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni görüyordu ve boğazları etkisi altına alabilmek adına hiçbir adımı kaçırmayacak vaziyetteydi. 1948 ile 1964 yılları arasında Türkiye'nin Amerika'dan aldığı askeri yardım 2,5 milyar dolar seviyesindeydi.¹³⁷ Komşularla ilişkileri de düzenlemek adına 1953'te Balkan Paketi, 1955'te de Bağdat Paketi'ne imza atılmıştı.

2.8. 1950-1970 Yılları Arası Yugoslavya Türkiye İlişkileri

İkinci Dünya savaşı sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler Demokrat Parti iktidarının izlediği dış politika sayesinde önemli bir mesafe katetmişti. İki dost ülkenin basın organları da hem maddi olarak hem de manevi olarak fevkalade ilerleyen bu sıcak ilişkilere kayıtsız kalamıyordu. Liderlerle görüşme yapabilmek için mücadele veriyor, liderler veya dost ülkeye dair haberler gazetelerin sayfalarında önemli derecede ön planda tutulmaya çalışılıyordu. Bu haber türlerine dair bir örneği de 25 Aralık 1953'te Başbakan Adnan Menderes'in, Yugoslavya'nın meşhur gazetesi olan Borba'ya vermiş olduğu bir demeç oluşturur.¹³⁸ Bu demeçte iki ülke arasındaki mevcut dostluğa vurgu yapan Menderes, bu dostluğun devamı için de tüm enerjisini sarf edeceğini bildirmişlerdir.¹³⁹ Yugoslav lider

¹³⁶ Carter V. Findley, Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007, 7. bs., (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), s. 467-469.

¹³⁷ Findley, a.g.e., s. 309.

¹³⁸ Borba gazetesi 19 Şubat 1922 tarihinde kurulmuştur. Tito döneminde de Yugoslavya Komünist Partisi tarafından desteklenen bir yayın kuruluşudur. Türkçe anlamı da "mücadele" demektir. Ekim 2009 yılına kadar da varlığını sürdürmüştür.

¹³⁹BCA, 30-1-0-0/13-79-15.

Mareşal Tito, aradaki samimi münasebetin devamı için dönemin Reis-i Cumhuriyet Celâl Bayar'ı Yugoslavya'ya bizatihi olarak davet etmişlerdir. Bu üst düzey davet üzerine gerçekleşen ziyarete de Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Riyaseticumhur Umumi Kâtibi Büyükelçi Haydar Görk, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Tümgeneral Suat Kuyaş, Tümamiral Fahri Korutürk, Tümgeneral Seyfi Turagay, Riyaseticumhur Hususi Kalem Müdürü Fikret Belbez, Başyaver Albay Refik Tulga, Hariciye Vekâleti Protokol Dairesi Reis Vekili Kenan Gökart, Profesör Recai Ergüder, Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürü Muammer Baykan, Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şerif Arzık katılım sağlayıp Celal Bayar'a eşlik etmişlerdir.¹⁴⁰ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ziyaret heyetini bu denli yüksek kişilerden ve kalabalık bir ekipten oluşturması da gelen davetin yüceliğinin yanı sıra iki ülke arasındaki ilişkilerin kuvvetini ve samimiyetini göstermek amacını taşımaktadır.

Celal Bayar'ın ziyareti de Yugoslavya halkı tarafından büyük bir memnuniyetle kabul görmüş ve Cumhurbaşkanı coşkuyla karşılanmıştı. Sokaklara dökülen halk bu dost ve kardeş ülkenin liderini görmek için yoğun mesai harcamıştı. Adeta Sultan Abdülaziz'in Avrupa ziyaretinde Şark'ın sultanını görmek isteyen Avrupalıların geçiş güzergâhını doldurması gibi, Yugoslav Halkı da Türk Cumhurbaşkanı'na selamlamak için can atıyordu. Caddelere ve meydanlara Türkçe olarak "Hoş Geldiniz" ibareleri yazılmış ve yine bu yerler çiçeklerle, bayraklarla süslenmişti.¹⁴¹ Bu karşılama, iki liderin dışında iki millet arasındaki muhabbetin de derecesini gösteriyor, atılmış olan sulh adımlarının da ne kadar gerekli ve ne kadar yerinde olduğunu bir kez daha kanıtlıyordu. Yaklaşık 10 gün süren bu gezi sırasında Belgrad, Saraybosna, Zagreb ve Ljubljana şehirleri ziyaret edilir. Uğradığı şehirlerde konuşma yapan Bayar, sık sık Yugoslavya ile Türkiye'nin ortak tarihi olan dost milletler olduğunun altını çizerek ve Balkan Paketi'nin sulh için önemli olduğunu vurgular.¹⁴²

Bu ziyaretten yaklaşık 1 sene sonra, tekrardan bir üst düzey ziyaret daha gerçekleştiriliyordu. Bu sefer de Başbakan Adnan Menderes'e Yugoslavya Hükümeti tarafınca ziyareti için resmi davet gönderilmişti. 4 Mayıs 1955'te gerçekleşen bu

¹⁴⁰BCA, 30-18-1-2/136-74-8.

¹⁴¹ Akis Dergisi, 4 Eylül 1954, s. 9.

¹⁴² Erken "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutakabati", s. 942.

ziyarette¹⁴³ Adnan Menderes'e refakat edecek heyet tekrardan mümkün olduğunca en üst düzey katılım gözetilerek oluşturulmuştu. Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Başvekâlet Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisi Büyük Elçi Nuri Birgi, Erkânı Harbiye Umumiye İkinci Reisi Korgeneral Rüştü Erdelhun, Başvekâlet Hususi Kalem Müdürü Muzaffer Ersü ve Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şerif Arık ile daha birkaç kişiden müteşekkil olan bu heyet ile Belgrad'a yola çıkılmıştı.¹⁴⁴

İki ülke arasındaki demografiyi esas alan bu antlaşmadan sonra daha birçok antlaşma da döneme damga vurmaya devam edecektir. Ticaret, turizm, milli güvenlik ve birçok alanı ilgilendiren antlaşmalar ile iki ülkenin de karlı çıkacağı bir dönem oluşacaktır. Bu antlaşmalar karşılıklı refahı arttırmasının yanı sıra, iki ülkenin dış politikada dünyaya karşı ortak hareket etme anlayışı da getirecek, uluslararası arenada Yugoslavya ve Türkiye ismi sık sık birlikte geçmeye başlayacaktır. Bahse konu antlaşmaların biri de Göç Antlaşmasını müteakiben tarih 26 Şubat 1953'ü gösterdiğinde Yugoslavya-Türkiye arasında imza edilmiş olan Ticaret Sözleşmesi'dir.¹⁴⁵ Bu antlaşma hülasaten iki ülke arasındaki ithalat-ihracat işlem hacmini yükseltmek ve ürün yelpazesini genişletmek amacını taşır. İkili ilişkilerin olumlu bir şekilde seyri hız kesmeden devam etmiştir. Sadece iki ülke arasında değil, ancak iki ülkenin dâhil olduğu uluslararası antlaşmalar da bu dönemde göze çarpmaktadır.

28 Şubat 1953 tarihinde de Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyet ve Yunanistan Krallığı arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴⁶ Bu antlaşmaya göre üç ülkenin dışişleri bakanları yılda en az bir defa buluşacaklar, üç devlet aralarında kendilerini ilgilendiren konularda birbirlerine danışacaklar, Genelkurmay Başkanları ortak güvenlik konularında işbirliği yapacaklardır.¹⁴⁷ Bu yapılan ikili antlaşmaların yanı sıra Türk Devletinin Hükümet Kademesi Yugoslavya basını tarafından gösterilen ilgiyle de muhatap oluyordu. Bu antlaşma ile Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin o dönemde tüm uluslararası ilişkilere sıcak

¹⁴³ Akis Dergisi, 4 Mayıs 1955, s. 9.

¹⁴⁴BCA, 30-18-1-2/139-41-8.

¹⁴⁵BCA, 30-18-1-2/131-23-2.

¹⁴⁶BCA, 30-1-0-0/61-376-5.

¹⁴⁷ Yalçın, a.g.e., s. 479.

baktığı, komşularıyla iyi ilişkiler kurmak adına her türlü adımı atmaya hevesli olduğu ve hem bölgesel hem de küresel sulhu korumak adına girişken bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu ortaklık girişimlerinde ismi geçen ülkelerin beraber hareket etmelerini sağlayan en büyük etken, tüm savaşlardan en yüksek dereceden etkilenen ve adeta cehenneme dönen Balkan ülkelerinin bir huzur dönemi arayışıdır. Yönetici kadroları ekseriyetle İstiklal Harbi'ni görmüş olan Demokrat Parti kadrolarının ve dünyanın da en kötü sahnelere şahitlik yapmış olan II. Dünya Savaşı'nın muharibi olan Balkan devletlerinin bu barışçıl adımlara ne kadar muhtaç olduğu da malumumuzdur.

İki ülke arasında oluşan ticaret ilişkileri günden güne iyileşme göstermeye başlamıştır. 1954 senesinin Eylül ayına doğru da Türkiye ve Yugoslavya arasında 80 milyon dolar hacimli bir ticaret muahedесinin oluşturulacağı söylentileri yayılmış ve halk arasında dahi konuşulmaya başlanmıştır. O dönem için bu rakam 225 milyon Türk Lirasına tekabül etmektedir.¹⁴⁸ Ancak bu söylentinin neticesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Türkiye'nin, o dönemde halkının ekseriyetle köyde yerleşik olduğu, gelirinin büyük bir kısmını ziraattan elde eden, sanayisinin dahi tarıma endeksli olduğu bir tarım ülkesi olduğu göz önünde bulundurularak hem Yugoslavya'nın ihtiyaçlarına cevap veren hem de Türk çiftçisinin üretimine değer katan adımlar da atılmıştır. 8 Mayıs 1955 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Hükümetleri arasında "Orta Vadeli Pamuk ve Buğday Antlaşması" imzalandı. İki ülke arasındaki senelik buğday ihracatını 200.000 tona, pamuk ihracatını ise 4.000 tona çıkaran bu antlaşmayı Türk Hükümeti adına Başvekil Muavini Fatin Rüştü Zorlu, Yugoslav Hükümeti adına da Ekonomi Konseyi Başkanı Svetozar Vukmanovic imzalamışlardır.¹⁴⁹

Yugoslavya'nın aynı zamanda Türkiye ile dış ülkelerin ilişkilerinde köprü vazifesi gördüğü durumlar da olmuştur. 1 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ile Suriye ve Mısır'dan müteşekkil olan Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasının ardından, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Türkiye içerisindeki resmi işlemleri Yugoslavya Büyükelçiliği üzerinden yürütülmüştür.¹⁵⁰ Türkiye, binlerce yıllık bir geçmişe sahip, sayısız beyliğe de devlete sahiplik yapmış bir vatandır. Bu ev sahipliğinin de getirmiş olduğu bir tarihi miras mevcuttur. Dünyanın en eski yerleşim birimlerinden biri olan

¹⁴⁸ Akis Dergisi, 28 Ağustos 1954, s. 17.

¹⁴⁹ Resmî Gazete, 16 Temmuz 1956

¹⁵⁰BCA, 30-1-0-0/63-388-5.

Anadolu'da Truvalılar, Hititler, Urartular, Frigyalılar, Romalılar, Selçuklular ve nihayetinde Osmanlılar hüküm sürmüşlerdir. Bu tarihi serüvenin yanı sıra Ege'nin ve Akdeniz'in kıyıları, Karadeniz'in dağları ve Doğu'nun muhteşem ovaları da coğrafi bir zenginlik oluşturmaktadır. Bu denli değerlendirilmesi neticesinde son derece faydalı olacak varlığa sahip Türkiye için kültürel tanıtım, ehemmiyete haiz olan bir konudur. 1965 yılına gelindiğinde iki ülkenin tanınırlığı ve ekonomisinin kalkınması açısından büyük bir adım atılmıştı.

26 Ocak 1965'te iki ülke arasında "Turizm Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma" imzalanmıştı. Bu anlaşma ile Türkiye'den 5 kişi ile Yugoslavya'dan 5 kişi bir araya gelerek bir heyet oluşturacaklardır. Bu komisyon iki ülke arasındaki geçişlerde kolaylık sağlayacak çözümler bulma, ulaştırma alanında işbirliği, yeni turistik tesislerin açılışı, ülkelerin kendi aralarında turistik alanların tanıtımı konusunda birbirlerini desteklemesi ve turizm tecrübelerini karşısındakine aktarma hususlarında çalışmalar yürütecektir.¹⁵¹ Böylece iki ülkenin de turizm sektöründe kalkınması sağlanacak, tanınırlık oranı da sadece iki ülke insanları arasında değil, her iki ülke vatandaşlarının da gittikleri farklı ülkelerde yapacakları tanıtım sonrasında artarak dünyanın dört bir yanından turist akını sağlanmış olacaktır.

Bu yapılan atılımların devamı ve destekleyicisi olarak da 3 Ağustos 1967 tarihinde iki ülke arasında vize rejimi uygulamasına son verilmiştir. Bu alınan karar ile birlikte hangi ülkede yaşadığına bakılmaksızın Yugoslav pasaportu hamisi herhangi bir vizeye başvuruya ihtiyaç duymaksızın Türkiye'ye giriş yapabilecektir.¹⁵² Mütakabiliyet esasına göre Türk vatandaşlarının da aynı şekilde Yugoslavya'ya seyahatlerinde geçmişe nazaran yaşadığı zorluklar artık ortadan kaldırılmıştı. Bu durum pek tabii olarak Yugoslavya'nın da işine yaramıştı. Zira Yugoslavya'da birçok açıdan Türkiye'den aşağı kalır değildi. Tarihsel olarak bakıldığında Yugoslavya'nın dağlık alanlardan oluşması birçok istila hareketine engel olmuş, bölgede Türkiye'ye nazaran daha az hüküm süren devletin tarihte varlığını göstermesine sebep olmuştur. Burada sadece İliryalılar, Hunlar, Slavlar, Romalılar ve Osmanlılar hüküm sürebilmiştir. Doğal güzelliklere bakıldığında ise, Josip Broz Tito'nun

¹⁵¹BCA, 30-18-1-2/184-16-15.

¹⁵²BCA, 30-18-1-2/209-56-18.

da yaz mevsimlerinde sık sık ziyaret ettiği Dalmaçya kıyıları, Dubrovnik, Budva, Kotor gibi Adriyatik şehirleri, Belgrad gibi geçmiş tarih öncesi çağlara kadar uzanan bir başkent, Prizren ve Saraybosna gibi bugün hala bakıldığında bir Osmanlı yerleşimi görüntüsü veren şehirler, Ljubljana gibi batı mimarisini insanın içine nakşeden ve kendisini hayranlıkla seyrettiren bir abide, Yugoslavya'yı ziyaret etmek için yeterli sebeplerdir.

Bütün bu resmi adımların dışında bu dönemde Türkiye büyük bir talihsizlik yaşamıştır. 18 Mart 1953'te Çanakkale ilinin Yenice ilçesinde 7,2 büyüklüğünde bir deprem gerçekleşmişti. Türkiye'yi duygusal olarak derinden sarsan ve dönemin şartlarına göre sonuçları oldukça korkunç olan deprem sonucunda 265 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 6750 bina ise hasarlı duruma gelmişti. Gerçekleşen bu doğal afet sonrasında uluslararası alanda da gözler Türkiye'ye çevrilmiş, yardım çalışmaları başlamıştır. Bu duruma dostane ilişkileri sebebiyle kayıtsız kalamayan Yugoslavya Hükümeti de yıkılan evlerin yerine bir nebze de olsa telafide bulunabilmek amacıyla kullanım alanı 90 metrekare olan ve 3 odadan oluşan 10 adet ev vermek suretiyle Türkiye'ye yardımda bulunmuşlardır. Bu evlerin Yugoslavya'dan nakli ve Türkiye'de montajı da tamamen Yugoslavya Hükümetince üstlenilmiştir.¹⁵³

Her türlü uluslararası ilişkilerde olabileceği gibi bahse konu iki ülke arasında kısa süreli de olsa soğuk rüzgârların estiği dönemlere de rastlanılır. 1957 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs Meselesi ilk kez gündeme alınmıştı. Bu gündem Siyasi Komitede tartışılırken Yugoslavya temsilcisi Curo Ninçič'in beyanatları iki ülke arasında krize neden olmuştur. Türkiye'nin dış politikasındaki kararlı tutumuna darbe vurulması ve Türkiye'nin yavru vatan olarak adlandırdığı, yoğun bir şekilde Türk nüfusun yaşadığı Kıbrıs'ın haklarına müdahale olarak algılanan bu konuşma sonrasında iki ülkenin büyükelçileri arasında toplantılar düzenlenmiş ve konuşmanın kasıtlı olmadığı konusunda uzlaşmaya varılmıştır.¹⁵⁴ Yugoslavya, Türkiye üzerinde sadece kendi içişleriyle alakalı işlemler için değil, diğer ülkelerle Türkiye arasındaki işlemleri yürütmek üzere de antlaşmalarda yer almıştır.

¹⁵³BCA, 30-1-0-0/61-376-16

¹⁵⁴BCA, 30-1-0-0/38-227-5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1923-1940)

3.1. Cumhuriyet Dönemi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler ve Nüfus Mübadelesi

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, kurucu kadrolarının da Balkan kökenli olması sebebiyle coğrafyaya ve coğrafyadaki Müslüman halkın sorunlarına daha da yoğun bir şekilde ilgili ve alakadardı. Ancak savaştan yeni çıkmış ve ziraatını, sanayisini ve refah seviyesini yükseltme yolunda büyük emek harcayan bir ülke için bu denli büyük bir kitleyi barındırmak ve iaşesini sağlamak oldukça zahmetliydi. Bütün bu zorluk ve yokluk durumlarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Balkanlarda yaşayan soydaş ve dindaşlarının da haklarını gözetme ve onların hamisi konusunda önemli adımlar atmıştır. Cumhuriyetimizin banisi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türklerin Balkanları terk etmesinin sebebini açıkladığı bir demeç önemlidir. “ Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa kavimleri arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihniyetine yerleşmiş bu fikirler hususi bir zihniyet meydana getirmiştir. Avrupa’da Türk’ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren gelişime gayri müsait bir adam olduğu zannedilmektedir.”¹⁵⁵

Ayrıca Yüce Atatürk, 1 Mart 1922’de mecliste gerçekleştirmiş olduğu bir konuşma esnasında, I. Dünya Savaşı sonunda Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı içerisinde büyük bir Müslüman toplumunun mevcudiyetini vurgulamış ve “...Bu hükümet içinde bulunan dindaşlarımızın bugünkü durumumuza ilgisiz ve seyirci kalacakları zannedilemez” diyerek, krallık içindeki Müslüman halkın Türkiye ile bağlarının devam edeceğini belirtmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Mehmet Saray, “Türkiye’nin Dış Türkler Dramı ve İnsan Hakları”, Tarih Boyunca Türklere İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Yüzyılımız ve Türkiye Cumhuriyeti), Üçüncü Kitap, İstanbul 1993, s. 144.

¹⁵⁶ Emgili, a.g.m., s.21.

Bu derinlemesine ilgi ve atılan adımlar neticesinde 1923-1933 senelerinde Yugoslavya'dan 26.120 ailede 108.179 kişi serbest göçmen Türkiye'ye yerleşmiştir. Sonrasında ise 1934-1940 seneleri içerisinde 5.894 kişi de iskânlı olarak gelmiştir. 1934-1949 yılları arasında da 3.139 kişi serbest göçmen olarak gelmiştir.¹⁵⁷ O dönemdeki göçler basında da kendisine yer bulmuştur. Sayının fazlalığından ötürü bu göçler büyük yankı bulmuş, gazete manşetlerine taşınmıştır. Cumhuriyet Gazetesi¹⁵⁸ ve Akşam gazetelerinin¹⁵⁹ 5 Kanûn-ı sâni 1929 tarihli sayısına göre Güney Sırbistan'da Türkiye'ye gelmeyi bekleyen 200.000 kişinin varlığından bahsedilmektedir. Bu kişiler, ilk olarak liman şehri olan Selanik'e, oradan da vapurlar vasıtasıyla İzmir limanına nakledilmiş, buradan da Anadolu'nun çeşitli illerine gönderilmişlerdir.¹⁶⁰ 29 Ağustos 1934 tarihli Akşam gazetesinin haberine göre de göçmen akınları hemen her gün devam etmiştir. Tren yoluyla günde 40-50 kadar muhacir ülke topraklarına giriş yapmışlardır.¹⁶¹ Bu ailelerden bir kısmının "serbest göçmen" olarak adlandırılmasının sebebi ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin o dönemde içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır. Bu sıfatla Türkiye'ye gelen muhacirler herhangi bir ödenek veya belirli bir bölgeye yerleştirilme isteğinde bulunma lüksüne sahip değildi. Bu şartları kabul edenlerin ülkeye girişi sağlanmaktaydı.

Halkın da muhacirler konusundaki görüşleri gayet iyi durumdaydı. Yerel halktan kişilerle gazetelerin yaptıkları mülakatlar sonucunda vatandaşların bu ehemmiyetli meseleyi gayet yakından takip ettiği ve muhacirlerin ülkemizde yabancılık çekmemesi, sıhhatlerinin bozulmaması ve ekonomik açıdan da refaha kavuşmaları için azami hassasiyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Son Posta gazetesinin 15 Ağustos 1931 tarihli baskısında yapılan bu mülakatlardan birtakım örnekler verilmiştir. Ortaköy ilçesi Tramvay caddesinde ikamet eden Hasan Bey (57) ile yapılan mülakatta Hasan Bey'in muhacir iskanı konusunda işin erbabı olan hocalara danışılması ve gelen muhacirler için ülkemizde gayet geniş şekilde tahsisata ayrılmaya uygun olan toprakların olduğunu belirtmiştir. Kadırga ilçesi Şehsuvar mahallesinde meskûn Naci (23) isimli gençle yapılan mülakatta da Naci Bey, muhacirlerin sıhhatlerine uygun olan bölgelerde iskân edilmesi gerektiğini bu

¹⁵⁷Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961), Kalan Yayınları, Ankara 1962, Ek Tablo: 2.

¹⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kanunusani 1929.

¹⁵⁹ Akşam Gazetesi, 5 Kanunusani 1929.

¹⁶⁰ Ayrıca bkz. Fahriye Emgili (2020), s. 12

¹⁶¹ Akşam Gazetesi, 29 Ağustos 1934.

konunun birinci dereceden önem taşıdığını belirtmiştir. Fatih ilçesi Küçük Ayasofya mahallesi sakinlerinden Hikmet Bey (42) ise farklı ülkelerde dağınık şekilde bulunan Türk soydaşlarımızın ülkemize getirilerek bir bayrak altında toplanmasının son derece makul olduğunu ve atılması gereken bir adım olduğu belirterek soy bağının her şeyden önce geldiğini vurgulamıştır. Son olarak da Fatih ilçesi Çarşamba mahallesinde yaşayan Niyazi Bey (47) kendisine muhacir hususunda fikirleri sorulduğunda Türkiye'ye gelen muhacirlerin memnun olarak yaşamlarına devam etmesinin kendileri için son derece dikkate şayan bir husus olduğunu ve diğer soydaşlarımızın da Türkiye'deki muhacirlerin memnuniyetinden haberdar olarak ülkemize gelmesinin ırkdaşlarımıza ödememiz gereken bir borç olduğundan bahsetmişlerdir.¹⁶² Bazı basın-yayın organlarında da muhacirlerin ivedilikle anavatan Türkiye'ye getirilerek rahat ettirilmesi ve bu hususta hiçbir mazeretin öne sürülmemesi gerektiği yer almıştır. 10 Kasım 1934 tarihli Akşam gazetesinde bir kısım muhacirin Türkiye'ye göçmek üzere kendi memleketlerinde haber beklediği ancak Türkiye'nin ekonomik darlık yaşaması sebebiyle bu haberin bir türlü ulaşmadığı belirtilmiştir. Aynı gazetede bütçe darlığı ve muhacirler için ayrılan maddi imkanların bitme noktasına gelmesinin, ırkdaşlarımızın buldukları topraklarda acı çekmelerine devam etmelerine göz yummanın haklı bir gerekçesi olmadığı vurgulanmıştır. Dış ülkelerde Türk soydaşlarımıza karşı uygulanan baskı ve zulmün Türk halkının kalbinde derin bir hüzne yol açtığı ve birincil hedefin zulme uğrayan Türk soydaşlarının anavatanına getirilmesi olmasının altı çizilmiştir. Bu konuda gerekirse halktan yardım talep edilmesi ve bu toplanan yardımların muhacirlerin ülkeye getirilip refaha erdirilmesi yolunda kullanılması da istenmiştir.¹⁶³

7 Mart 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de muhacirlerin mağduriyetleri hususlarına değinilmiştir. Muhacirler için bir iskân ve imar bankası kurulmasının zaruriyetinden bahsedilmiş, bu bankanın kurulması ile birlikte göçmen kesimin adaptasyon ve refahının pozitif anlamda ilerleme kaydedeceği üzerinde durulmuştur. Muhacirlere oldukça uzun vadeli ve faizsiz olarak kredi verilmesi tavsiye verilen bu banka ile memleketin imarının ve üretiminin de fayda göreceği fikri hakim olmuştur.¹⁶⁴ Halkın ve basının yanında parlamentoda da muhacir meselesi sık sık gündeme gelmektedir. Hükümet

¹⁶² Son Posta Gazetesi, 15 Ağustos 1931.

¹⁶³ Akşam Gazetesi, 10 Kasım 1934.

¹⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1934.

üyeleri tarafından büyük bir dikkat ve özenle takip edilen ve süreçler hakkında devamlı olarak bilgi akışına önem verilen muhacir meselesinde en ufak bir boşluk ya da aksamaya kesin olarak müsaade edilmemektedir. Cumhuriyet tarihinin en uzun süre İçişleri Bakanlığı vazifesini yürüten Şükrü Kaya, mecliste yaptığı bir konuşmada eski Osmanlı bakiyesi olan topraklarda Türk kanı taşıyan ve Türk kültürü ile yaşamlarına devam eden insanların maddi ve manevi anlamda, üzerinde yaşadıkları toprakların hükümetleri tarafından sıkıntıya düşürüldükleri anda Türk hükümetinin oradaki soydaşlarına yardım eli uzatma ve kendilerini bu zulümden kurtarma hususunda mecburiyet hissetmelerinden bahsetmişlerdir. Eski Osmanlı bakiyesi olan bu topraklarda bir Türk kanı akıtıldığı an, bir Türk soylu haksızlığa veya dışlanmaya muhatap bırakıldığı vakit Türk hükümeti son derece ciddiyetle bu meselelere yaklaşmaya kendini vazifeleri kılacaktır ifadelerine de yer vermişlerdir.¹⁶⁵

3.2. 1934 Senesinde Çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu

O dönemde Türkiye'ye göçler 21 Haziran 1934 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak¹⁶⁶ yürürlüğe giren İskân Kanunu hükümleri çerçevesinde ilerlemektedir. Bu kanuna göre göçmenlerin ülkeye kabul edilebilmesinde en geçerli ve en birinci şart "Türk ırkından olmaları" yahut "Türk kültürüne bağlı" bulunmaları esası idi.¹⁶⁷ Bu sebeple Türkiye'ye göçmek isteyen kişiler ilk önce elçiliklere başvurarak Türk oldukları veya Türk kültürüne bağlı buldukları yönünde kâğıt temin ederek, daha sonra bu kâğıtla birlikte göçmenlik için başvuruda bulunmuşlardır. Bu kanun çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinden göç süreci ve sonrasında Türkiye'deki yaşamları boyunca herhangi bir yardım almayacaklarını, maddi durumlarının gayet yerinde olduğunu belirten ve bu hususta yazılı senet veren kişiler başvuru sonrası dahiliye vekaletinden cevap beklemeksizin Türk konsolosunun inisiyatifi ile göçmen vizesini alabilmekte ve Türkiye'ye yerleşme hakkını elde edebilmişlerdir.¹⁶⁸ Kanunun 7. Maddesine göre de Türkiye sınırlarına girdikleri andan itibaren de son buldukları yerleşimin en üst mülki memuruna giderek kendisini ve ailesini kayıt altına almaya mecburdular. Bu kayıt esnasında muhacirlik formunun yanında vatandaşlığa geçiş formlarını da doldurmakla

¹⁶⁵ Son Posta Gazetesi, 19 Kasım 1935.

¹⁶⁶ Resmî Gazete, 21 Haziran 1934

¹⁶⁷ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)". Atatürk Yolu Dergisi 11, s. 477.

¹⁶⁸ Yeni Asır Gazetesi, 6 Şubat 1935

mükellefliler.¹⁶⁹ Aynı kanunun diğer maddelerinde ise belirtilen şartları taşımayan kişiler için de uygulamalar bulunuyordu. Bu göçmenler, yani ‘‘Türk ırkından olmayanlar’’ Türkiye’ye göç etmek istedikleri takdirde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinden yardım talep etmemiş olsalar dahi ‘‘yönetimin belirlediği alanlarda iskân olmaya ve herhangi bir izin alınmadıkça bu iskân edilen alanları terketmemeye’’ zorunlu tutulmuşlardır.¹⁷⁰ Aynı zamanda bu göçlerin şartları ve muhteviyatı, Yugoslavya Krallığı Vatandaşlık Kanunu’nun 55. maddesinde de yer almaktaydı. Bu maddeye göre Türkiye’ye göç etme niyeti bulunanların Türkiye Büyükelçiliği’ne bu hususta başvurarak gerekli işlemleri tamamlamaları veya nüfus kayıt işlemlerini gerçekleştirmeleri gerekmekteydi. Bu hususta ilan edilen tarihe (1 Kasım 1938’e kadar) Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dahiliye Nezareti’ne müracaatta bulunular ise mülklerini koruyabilecek ve tekrardan avdet etmek niyetinde olurlarsa da vatandaşlık haklarını muhafaza edeceklerdi.¹⁷¹ Belirlenen tarihten sonra ise Yugoslavya, geri dönmek isteyen göçmenlere hiçbir şekilde izin vermedi ve sınır kapılarını kapattı. Ancak ve ancak Türkiye’ye göç etmek isteyen Müslüman kesimin ülkeden çıkışlarına izin verildi.

Bu kanunla birlikte muhacir ve mültecilerin belirli bir mühletle vergi ödeme zorunluluğundan muaf tutulması da kararlaştırılmıştır. 5 sene sürecek olan bu vergi muafiyeti hakkında kimlerin faydalanacağı ve ne miktarda faydalanacağı hakkında bazı ihtilaflar ve tepkiler de yaşandığı görülmüştür. Bu muafiyete haiz kişiler arasından ücretli veya maaşlı olarak bazı kademelerde görev verilen kişiler ve yüksek gelirli tüccarlar olması sebebiyle bu muafiyetin gereksiz ve yersiz olduğu hususunda fikirler ortaya atılmıştır. Bu tartışmalara bir nokta koymak ve muhacirler üzerinde baskıyı kaldırmak amacı ile dönemin maliye bakanlığı tarafından yazılı olarak bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamaya göre muhacirler için 2 bölgeye ayrılan iskân yerleşimlerinden birinci yerleşimdekiler iskân tarihinden itibaren 5 sene, ikinci yerleşimdeki muhacirler ise iskân tarihinden itibaren 3 sene süreyle vergi muafiyetlerinden faydalanabilecektir. Ayrıca bu muhacirler içerisinde devlet dairelerinde vazifelendirilenler, sosyal yardım alanlar, ticaret ve sanat faaliyetleri ile meşgul olanlar da geliri her ne miktarda olursa olsun muafiyetten

¹⁶⁹ Resmî Gazete, 21 Haziran 1934

¹⁷⁰ Şebnem Oğuz Uzuner, ‘‘1923 – 1945 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN DIŞ GÖÇLER’’, Bingöl Araştırmaları Dergisi, 8 (1), s. 61

¹⁷¹ Uzuner, a.g.m., s. 55

faydalanabileceklerdir.¹⁷² Vergi muafiyetleri sadece kazanç yönünden değil, o dönemde vatandaşlardan alınması uygun görülen toprak, yapı ve yol vergilerinden de muafiyet hakları bulunmaktadır.¹⁷³ Bu kanunun hangi tarihlerde yurda gelip yerleşen muhacirleri kapsadığı da diğer bir tartışma konusu olmuştur. Kanun çıkarıldığı tarihte yakın zamanda gelmiş olan göçmenler arasında da bir sevinç konusu olsa da bu durum pek uzun sürmemiştir. Maliye bakanlığı bu konu hakkında da yeni bir açıklama yapma zarureti görmüş ve yapmış olduğu açıklamada da kanunun tanıdığı olduğu muafiyet hakkından faydalanacak kişilerin ancak 21 Haziran 1934 sonrası yurda giriş yapmış olan muhacirler olduğunu belirtmiştir. Bu tarihten önce gelmiş olan göçmenler kati suretle bu haktan faydalanamayacaklardır.¹⁷⁴

Atatürk'ün ölümüne yakın bir dönemde 11 Temmuz 1938'de de Türkiye ile Yugoslavya arasında bir nüfus mübadelesi yapılmasına dair antlaşmaya varılmıştır. Görüşmelerinin 25-27 Şubat arası yapıldığı bu süreçte Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras 2 Romen, 2 Yugoslav, 2 Türk ve 1 Yunan gözlemciden mürekkep bir komisyonun da oluşturulması tavsiyesini vermiştir. 21 maddeden oluşan bu antlaşmaya göre 1 Temmuz 1939'da başlayacak olan göç için altı sene dahilinde dört bin, altı bin, üçüncü ve dördüncü senenin her birinde yedibiner, beşinci ve altıncı sene de her birinde sekizbin olacak şekilde toplam kırkbin ailenin yani hemen hemen ikiyüzbin göç etmesi tahmin edilmiştir. Tazminat hususunda ise Yugoslavya yönetiminin her aile için beşyüz lira olmak üzere toplam yirmi milyon lira ödemesi kararlaştırılmıştır. Ulaşım meselesinde ise Selanik'e kadar Yugoslavya, sonrası için Türkiye Cumhuriyeti Devleti sorumluydu.¹⁷⁵

¹⁷² Akşam Gazetesi, 4 Temmuz 1937

¹⁷³ Anadolu Gazetesi, 19 Aralık 1937.

¹⁷⁴ Son Posta Gazetesi, 5 Temmuz 1937.

¹⁷⁵ Murat M. Aliu, "ZORUNLU GÖÇ PERSPEKTİFİNDEN "1938'DE TÜRKİYE YUGOSLAVYA NÜFUS MÜBADELESİ" ÜZERİNE BİR İNCELEME", Balkan Araştırmaları Dergisi, 6 (2), s. 39-40.

3.3. 1934 Senesinde Çıkarılan 2396 Sayılı Muhacir ve Mültecilerin Gümrük Muafiyeti Hakkında Kanun

Muhacirlerin Türkiye'ye girişinde yanında getirebilecekleri mallar hakkında belirli bir çerçeve çizilmiş bulunmaktadır. Bu çerçevenin amaçları iki yönlüdür. Birincisi yurtdışından göç sebebiyle gelebilecek olan ve iç piyasada rahatsızlığa sebebiyet verebilecek malların ithalatının önlenmesi, ikincisi ise yurtlarından koparılan bu insanların getirilmiş olan vergi muafiyetleri ile birlikte ilk dönemde kendilerini bir nebze olsa da korunma amacı güdülmektedir.

Bu kanunun bir diğer çıkarılma sebebi de muhacirler üzerinden kaçakçılık işlemleri yürütülmesidir. Anavatan'a geliş hazırlığı yapan göçmenleri kurdukları bir tezgahla kendi ithalat ve ürün kaçakçılığı işlerine alet eden çetelerin varlığı bu kanunun çıkarılmasını elzem kılmıştır. Kendi ülkesinden Türkiye'ye gelmeden önce mallarının satışını menşei ülkesine bildirmek zorunda olan göçmenler tespit edilip kendileriyle temas kuran çeteler, malların muayyen bedeli üzerinde muhacire yanlış beyan verdirip aradaki fark miktarınca şeker, deri veya kumaş aldırılıyor. Bu satın alınan ürünler daha sonra muhacir ile birlikte ülkeye sokulup burada muhacirin elinden alındıktan sonra iç piyasaya dağıtılmıştır. Böylece dengesizlik ortaya çıkıp bireysel olarak kazanç elde edilirken ülke ekonomisine darbe vurulmuştur.¹⁷⁶

Madde 1 — 885 numaralı İskân Kanunu mucibince muhacir sıfatı ile kabul edilen muhacirlerle hariçten gelen mülteci ve aşiret efradının birlikte getirecekleri aşağıda gösterilen kendi eşyaları, malları ve hayvanları gümrük resmi ile bir defaya mahsus olmak üzere sair bütün teklif ve resimlerden muafır: 1 - Bir aile için: A - Zat ve ev eşyası kamilen; B - Meslek ve meşgale eşyası atideki kayıtlarla: Çiftçi ise: çift hayvanları, arabaları, araba ve koşu takımları, çiftçiliğe mahsus her nevi alet ve edevat ve makineleri, her nevi damızlık hayvanları, tohumluk ve yiyecek zahireleri ve aşıkları kamilen ve öteden beri besledikleri büyük ve küçük hayvanlarla ziraî mahsullerinden kıymeti altı bin liraya kadar olan miktarı;

¹⁷⁶ Son Telgraf Gazetesi, 17 Nisan 1937.

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere muhacirler için geldikleri topraklardaki ekonomik ve sosyal düzenlerinin aynı şekilde devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulama ile birlikte mal alım satım esnasında iki ülkenin ekonomik düzeylerindeki farklılıklar sebebiyle oluşabilecek mağduriyetlerin önüne geçilmiş ve aileler koruma altına alınmışlardır.

Sanat sınıfına mensup ise: Her türlü sanat araç gereci ve makineleri; taşımak niyetinde oldukları fabrikaları ve alet edevatı kamilen ve fabrikaları masnuatından ve iptidaî maddelerinden değeri altı bin liraya kadar olan miktarları; (Trikotaj fabrikası makineleri ve kauçuk sanayii mamulâtından olan ayakkabıları hariçtir. Ancak zata mahsus ve kullanılmış küçük trikotaj makineleri muafiyetten istifade eder.)

Ticaret sınıfından ise: Geçmişten itibaren alım-satımını yaptıkları ticaret mallarından değeri onikibin liraya kadar olan miktarı (şeker, benzin, petrol, koza, ipek ve ipekliler ve inhisara tâbi maddelerle trikotaj makineleri ve kauçuk sanayii masnuatından olan ayakkabıları hariçtir.

Sanatkârlar ve tüccarlara uygulanan muafiyetlerde ise sınırların biraz daha keskin çizilmesi ithalatın önlenmesi ve iki ülkenin sanayi seviyesindeki farklılık sebebiyle muhacirlerin herhangi bir mamulü daha hızlı ve daha az maliyetli olarak üretmesinin önüne geçilmiş böylece yerli esnafın zarara uğraması engellenmiştir.

Bir cemaat için (bir köy veya mahalle veya cemaate ait kullanılmış eşya): A - Bütün mektep eşyası, B - Bütün cami eşyası, C - Vakıflara ait eşya ve mahsuller, Ç - Köy ve mahalle odası eşyası ve hatıralar ve cemaate yadigâr eşya, D - Köyün veya mahallenin orta malı olan boğalar, aygırlar ve teke ve koçlar ve damızlık bütün hayvanlar, E — Köy veya mahallenin harman ve orak makinesi ve traktör gibi müşterek ziraî makine ve aletleri, köy değirmeni ve un fabrikası gibi müşterek sanat fabrikaları makineleri.

Cemaatler için yanlarında getirebilecekleri alet ve edevatların daha geniş tutulmasının sebebi topluluk yaşamına verilen önemin yanı sıra bu aletlerden faydalanan

ekonomik olarak darboğazda bulunan kişilerin mağduriyetlerinin de giderilmesidir. Bu aletlerden faydalanan ve aynı aletleri bireysel olarak temin etmeye müsait durumları olmayan kişiler memleketlerini düzenlerini de bu suretle devam ettirmiş ve geçimlerini sağlamaya muvaffak olabilmışlardır.

Madde 2 — Muhacir ve mülteciler birinci madde haricinde menkul ve gayrimenkul mallarının bedeli veya ellerinde mevcut nakitleri mukabili Türkiye’de meşgul olacakları sanat veya ticaret veya ziraat eşyası getirebilirler. Bu suretle getirilecek eşya gümrük ve diğer resimlere tâbidir. Ancak bu eşyanın şeker, benzin, petrol, ipek ve ipeklilerden ve Türkiye’de inhisara tâbi maddelerle trikotaj makineleri ve kauçuk sanayii mahsulatından olan ayakkabılardan olmaması şarttır.

Madde 3 — Hükümetçe memleket iktisadiyatını korumak üzere alınan ve alınacak olan tedbirler birinci ve ikinci maddelere göre hariçten getirilebilecek eşya hakkında tatbik edilmez.

Madde 4 — Birinci ve ikinci maddelerdeki muafiyetlerden istifade edebilmek, Türk tabiiyetine girmek için beyanname verip mukabilinde bir makbuz almağa ve getirilen malların muhacir ve mültecilerin kendi malları olmasına mütevakıftır. Hudutlarda muayyen kapılar haricinden girmeye mecbur kalmış olan muhacirler ve mülteciler getirecekleri mallar, hakkında bir beyanname verirler. Aksi sabit oluncaya kadar bu beyannameler muafiyet için muteber olur. Kapılardan gelecek muhacir ve mültecilerin nizamnamesinde şekil ve mahiyetleri tespit edilecek bir vesikayı göstermeleri lâzımdır. Türk tabiiyetine girmekten vazgeçen veya giremeyen veya getirdikleri malların kendi mallan olmadığı şahit olanlardan birinci madde mucibince affedilmiş, olan tekâlif ve resimler tamamen tahsil olunur. İkinci maddeye tevfikan geçirilmiş eşya için bir teklif ve resimler iki misli alınır.

Madde 5 — Muhacir ve mültecilerin gümrüksüz olarak ithal edecekleri malların kıymeti gümrükten geçtiği yerin piyasasındaki toptan fiyata göre tayin olunur.

Madde 6 — 885 sayılı iskân kanununun onuncu maddesi hükmü ilga olunmuştur. Muvakkat madde- Bu kanunun neşri tarihinde muhacir ve mülteci malı olarak gümrüklerde buludan şeker, benzin, petrol, ipek ve ipekliler ve inhisara tâbi maddelerle trikotaj makineleri ve kauçuk sanayii masnuatından olan ayakkabıları, aile başına beş bin liralık miktarı, malların kıymeti gümrükten geçtikleri yer piyasasındaki toptan fiyata göre tayin olunarak bir defaya mahsus olmak üzere gümrük resimler ile sair bütün teklif ve resimlerden muaf olarak ithal olunur.

Madde 7 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 8 — Bu Kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.¹⁷⁷

2396 sayılı Muhacir ve Mültecilerin Gümrük Muafiyeti Hakkında Kanun genel olarak incelendiği zaman Türkiye'ye giriş yapan muhacirlerin mağduriyetleri minimum düzeye indirilirken diğer bir yandan da yerel esnafın maksimum düzeyde korunması amaçlanmıştır. Dönemin Balkan ülkelerinde özellikle de Yugoslavya'da bazı sanayi kollarının daha gelişkin olması ve buradan getirilecek olan ürünlerin ve makinelerin bireysel olarak kalkınma sağlayacağı ancak genel piyasaya olumsuz etki edeceği önceden saptanmış ve gerekli önlemler böylece alınmıştır.

¹⁷⁷ Resmî Gazete, 25 Mart 1934

3.4. Cumhuriyet dönemi İskân Politikası

Bu dönemde gelen muhacirlerin yurdun dört bir yanına dağılmış, hatta 1929 yılında gelen Müslüman Boşnakların bir kısmı Erzurum'a¹⁷⁸ 1935 senesinde gelenlerin ekseriyeti münhasıran İzmir ve Elâzığ çevresine,¹⁷⁹ 1936 yılında gelen 15 bin göçmen Sivas ve Elâzığ çevresine, 1937 senesinde gelen 26 bin göçmenin küçük bir kısmı da Sivas ve Diyarbakır çevresine yerleştirilmiştir.¹⁸⁰

Bugün Boşnak camiası arasında Sivas Boşnaklarına "Sivcani" denilmektedir. XIV., XV. ve XVI. Dönem Sivas Milletvekilliği yapmış olan Enver Akova tanınmış Sivçanilerdendir. Sivas'taki Boşnak yerleşim yerleri Gemerek İlçesine bağlı Burhan Köyü, Dendil Köyü, Karagöl, Tekmen Köyü ile Zara ilçesine bağlı Alişir köyü, Armutçayırı köyü, Deredam köyü, Dereköy köyü, Kayadibi köyü,¹⁸¹ Şerefiye köyü, Göktepe köyü, Müslümabat köyü ve Sivas'ın Merkez ilçesidir. O dönemde Elazığ'da bulunan Boşnak yerleşimleri, Sivrice ilçesinde Kosova (Gilan) ve Sancak (Nova Varoş), Şahinkaya köyünde Kosova göçmenleri, Sancak (Sjenica) Göçmenleri, Makedonya (Manastır) göçmenleri, Akçakiraz beldesinde Sancak Bölgesi Boşnakları (Terk), Yurtbaşı köyünde Sancak Bölgesi Boşnakları (Terk), Yazıkonak köyünde Sancak Bölgesi Boşnakları (Terk) şeklindedir.¹⁸² Burada bazı yerleşimlerin terk edilmesinin sebebi ise Yugoslavya'nın coğrafi şartlarına aşına olan bir kısım Boşnakların, uyum sağlamakta zorluk çektiği Elazığ şartları karşısında zorlanmalarıdır. Daha sonraları tekrardan Anadolu'nun batısına göçen Boşnaklar Bursa, Yalova, Balıkesir ve Çanakkale civarlarına yerleşmişlerdir. Bu gelen Müslümanlardan bir kısmının ivedilikle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına geçişi de sağlanmıştır.¹⁸³¹⁸⁴ Vatandaşlığa alım işlemleri sadece Müslümanlar için sağlanan bir hak değildir. Bugünkü Sırbistan'ın güneyinde yer alan Raşka kasabasından gelen 7 Sırp

¹⁷⁸Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272-0-0-2/62-179-1.

¹⁷⁹ Halkın Sesi Gazetesi, 21 Kasım 1935, s. 2.

¹⁸⁰Ulus, 6 Haziran 1937, s. 2.

¹⁸¹<https://www.yenisafak.com/gundem/sivasta-bir-bosnak-koyu-189423>

¹⁸² İlhan Oğuz Akdemir, Bekir Yüksel Hoş, "Elazığ ve Çevresine Yapılan Balkan Göçlerinde Kaynak Ülkeler, Göçün Başlıca Sebepleri ve Sonuçları", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s. 341.

¹⁸³BCA, 30-18-1-2/2-19-16.

¹⁸⁴BCA, 30-18-1-2/12-45-6.

vatandaşı da 1931 yılında çıkarılmış olan bir bakanlık kararıyla yine aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına kabul edilmiştir.¹⁸⁵

Trakya kısmına yerleşen göçmenler, burada daha önceleri de bir miktar göçmen nüfusunun bulunması sebebiyle hızlı bir adaptasyon süreci yaşamışlar ve üretim faaliyetlerine girişmişlerdir. Çerkesköy, Lüleburgaz, Babaeski, Uzunköprü, Hayrabolu ve Vize taraflarına yerleşen göçmenler için de hızlı bir şekilde barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla elbirliğiyle evler inşa edilmeye başlanmış, geldikleri topraklardaki gibi bahçeli bir şekilde dizayn edilerek göçmenlere teslim edilmiştir. Ayrıca bölgeye yerleşen göçmenlerin ihtiyaçlarını tespit ve temin etmek için bir komisyon ihtiyacı hasıl olmuştur. Dönemin başbakanı Şükrü Kaya'nın başkanlığında bütün bakanlıkların delegelerinden müteşekkil bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyona daha sonra Trakya umumi müfettişi İbrahim Tali de dahil edilmiştir.¹⁸⁶ Bu bölge göçmenlerine de devlet tarafından 12 milyon kilo yemeklik, 2,5 milyon kilo da tohumluk buğday ile 12 bin fenni pulluk ve ihtiyaç kadarıyla öküz hibe edilmiştir.¹⁸⁷ Trakya'da yaşayan bu 71 bin göçmenin her biri hayatlarını müreffeh bir biçimde sürdürmüşler, diğer göçmenlere oranla daha düşük düzeyde zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Dönemin Trakya genel müfettişi Kâzım Dirik de 3 Ocak 1936 tarihli Ulus gazetesine verdiği beyanatta Trakya'daki genel göç sürecinin işleyişi hakkında bilgiler paylaşmışlardır. Göç güzergahının ilk duraklarından biri olan ve bu sebeple oldukça fazla sayıda göçmene ev sahipliği yapan Trakya bölgesinin adeta bir göç laboratuvarı haline dönüştüğünden bahsetmiştir. Bunun dışında Balkanlarda yaşayan milyonlarca Türk soydaşın ülkeye geliş sürecinin de gelişi güzel bir biçimde değil gayet muntazam ve planlı şekilde ilerlediğini, Balkanlardan getirilen bu nüfusun da ivedilikle yerleştirilerek üretimde kullanılması ve nüfus sayısı bakımından da olumlu bir artış sağlamanın da üzerinde durmuştur.¹⁸⁸

Türkiye'ye göçen kişilerin, Yugoslavya topraklarında kalmış olan mülkleri ile ilgili sorunlar ikili ilişkiler bakımından oldukça sıkıntılı bir sürecin geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu sorunun oluşmasındaki en büyük etken, şehir ve köylerdeki mülklerden

¹⁸⁵BCA, 30-18-1-2/23-61-2.

¹⁸⁶ Zaman Gazetesi, 9 Mart 1935.

¹⁸⁷ Tan Gazetesi, 23 Ağustos 1936.

¹⁸⁸ Ulus Gazetesi, 3 Ocak 1936.

ziyade, Müslümanların ellerinde bulunan geniş tımar toprakları idi. Müsadere usulü ile resmen çökülmüş olan bu topraklar için 1933 yılının 28 Kasım'ına kadar resmi bir adım atılmadı. Bu tarihte imzalanan bir antlaşma ile de geçmişe dönük kayıplar bir nebze de olsa telafi edilebilmiş, bundan sonrası için uygulanan bu müsadere sistemine son verilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁸⁹ İmzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mütalebatın Tesviyesine Mütakallik Antlaşma"¹⁹⁰ ile Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçen Müslüman kesimin emlakına dair problemler çözülmüştür. Bu antlaşmanın hükümlerine göre; Yugoslavya Hükümeti buradaki Müslüman malvarlığı için Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümetine 17 milyon dinar tazminat ödeyecekti. Bunun 7 milyonu kredi şeklinde, 10 milyonu da hazine bonosu şeklinde iki eşit taksitte ödenecekti. Yugoslavya'dan alınan bu tazminatın Türkiye'deki göçmen kesime taksiminin düzgün bir şekilde yapılabilmesi adına da Türk Hükümeti tarafından bir komisyon oluşturulmuş, alacaklıların beyanname vermek suretiyle kendilerine düşen payların miktarının tespiti işlemine 1935 yılının ikinci ayından itibaren başlanmıştır.¹⁹¹ 1935 yılında göçmenleri alakadar eden bir diğer gelişme de muhacirler için bir "Göç Bankası" oluşturulmasıdır. Dönemin dahiliye vekaleti tarafından hazırlanan yazıda göçmenlere nakdi borç vermek ve maddi destekte bulunmak amacıyla bir banka kurulması tasarlanmıştır. Bu banka kendi bünyesinden nakit desteği sağlayamadığı süreçte de muhacirlerin Ziraat Bankasından nakdi destek alması hususunda kefil olacaktır. Ayrıca kendi bünyesi adına toprak da satın almış olan bu banka, elindeki bu toprakları, ekim biçmek amacıyla topraksız halde bulunan köylülere taksim edecektir.¹⁹² 1937 yılına gelindiğinde ise göçmenler için ayrılan tahsisat miktarında rekor rakama ulaşılmıştır. Bu sene içerisinde Sağlık ve Tarım bakanlıkları bütçelerinde muhacir işleri için ayrılacak rakam 5 milyon lira olarak belirlenmiştir. Haziran ayında alınmış olan bir karara göre de bu bütçeye 2,5 milyon lira ek destek sağlanarak toplam ayrılan tahsisat 7,5 milyon liraya ulaşacaktır. Bunun yanında göçmenlere dağıtılmak üzere 3 milyon liranın üzerinde bir değer miktarında buğday satın alınarak muhacirlerin yemek işlerinde ve ekim işlerinde kullanılmak üzere dağıtımına başlanmıştır.¹⁹³

¹⁸⁹Özgiray, a.g.m., s, 19.

¹⁹⁰ Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", s. 140.

¹⁹¹Hikmet Öksüz, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler Ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", AtatürkDergisi, 3 (1), s. 184.

¹⁹² Akşam Gazetesi, 26 Nisan 1935.

¹⁹³ Akşam Gazetesi, 11 Haziran 1937.

Dönemin muhacirleri için hükümet tarafından atılan bir diğer adım da insan hayatı için en ehemmiyetli hususlardan biri olan barınma konusunda yapılan girişimlerdir. Dönemin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti tarafından yeni göçmen mahalleleri yapılması amacıyla hazırlıklara başlanmış ve bu mahalleyi oluşturacak yapılaşma için de gerekli malzemenin temini hususunda duyuru yapılmıştır. Bu mahalle ve köylerin nasıl olması gerektiği konusunda da planlar çizilmiş ve yüz haneden az olmayacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca sıhhatleri konusunda hassas olan ve hava şartlarından kolayca etkilerindeki daha önce tecrübe edilmiş olan göçmenlerin bu durumları da göz önüne alınmış ve yerleşim yerleri bu hassasiyetlere göre belirlenmiştir. Foça, Torbalı, Çeşme, Kuşadası ve Alaçatı bölgelerinde yeni muhacir yerleşimleri oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bölgelerde vali başkanlığında, bayındırlık, sağlık, ziraat ve iskân müdürlerinden müteşekkil bir heyet yer tespiti için vazifelendirilmişlerdir. Yer tespitlerinde en çok dikkat edilen husus yerleşimlerin tren hatlarına, kara yollarına, sahil bölgesine yakın olması ve manzarasının da iç açıcı ve rahatlatıcı bir şekilde olmasıdır. Yeni yerleşim kurmak dışında bir kısım muhacirler için mevcut köylere de ek yapılarak iskân edilmeleri uygun görülmüştür. Bergama ve Kemalpaşa ilçelerine bağlı köylerde bu şekilde yerleştirme politikaları izlenmiştir. Yeni kurulan köylerde ev düzeni her bir dekar arazi üzerine bir ev şeklinde iken köylere ek yapılan muhacir evlerinde arazi büyüklüğü için herhangi bir belirtme yapılmamış, ancak ev mimarisinin tek iskeletli olması, ahırının bulunması, kendine ait lavabosu bulunması ve 3 oda olacak şekilde belirlenmiştir. Bu odaların birinin döşemeli diğer ikisinin de bağdadi tavanlı olması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁴

Türkiye'ye geldikleri dönemden sonra iklim şartlarına uyum sağlayamamaları, yerleştirildikleri yerlerdeki kültürlerin farklılıkları sonucunda oluşan zorluklar, akrabalarının başka yerlerde bulunması neticesinde göçün getirdiği en büyük düşüncelerden biri olan bir arada bulunma güdüsünün sonucu olarak yakınlarının yanına taşınma isteği gibi sebeplerden ötürü göçmenler Türkiye içerisinde de hareket halinde olmuşlardır. Bu sebeple kısa süreli ikamet yerleri bugün dahi net olarak bilinmemektedir. Sonuç olarak Türkiye'ye gelen, Türklük ile tarihi ve kalbi bağları olan bu insanlar gerek kişisel donanımları gerek demokrat yapıda olmaları sebebiyle yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'in çimentosunu oluşturmuşlardır. Anavatan olan Türkiye'ye büyük bir aşkla

¹⁹⁴ Anadolu Gazetesi, 29 Kasım 1936.

bağlı olan ve Türk bayrağının gölgesinden başka hiçbir yerde huzur bulamayacaklarını bilen ve bu bilinçle hareket eden ‘‘kayıp vatanın’’ evlatları muhacirler, geçmişte Osmanlı’ya olduğu gibi o dönemde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne tüm sadakatleri ve gleriyle hizmet etmeye çalışmışlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA'DAN TÜRKİYE'YE SERBEST GÖÇLER

(1950-1960)

4.1. Göçün Nedenleri

1950 ve 1960 arasında yaşanan kitlesel göç dalgası, Yugoslavya topraklarından Türkiye'ye doğru yaşanan son göç dalgasıdır. Bu dönemde Türkiye'deki yeni hükümetin Boşnakların ve bölgedeki diğer Müslümanların varlıklarına olan ilgisi, yaşadığı zorluklara yardım eli uzatma isteği ve dindaşları ile soydaşlarını zulüm altında bırakmamak adına attığı adımlar bu göç dalgasının oluşmasına imkân vermiştir.

4.1.1.Sosyal-Kültürel Sebepler

Yugoslavya toprakları üzerinde, Müslüman nüfusun en yoğun yaşadığı yer olan Sancak Bölgesi, sürekli olarak Belgrad Hükümeti tarafından baskıya muhatap bırakılmaktaydı. Geçmişte özerk bir bölge olan Sancak Bölgesi, bu statünün devamı için merkeze talepte bulunmuş ve 1943 yılında bu konuda somut bir adım atılarak Pljevlja'da¹⁹⁵ kurulan ZAVNOS kongresinde Sancak bölgesinemuhtariyet tanınmasında birleşilmiştir. Ancak bu karar uygulamada kısa süre kalmış, 1945'te Sancak bölgesi muhtariyetini kaybederek I. ve II. Balkan harplerini müteakiben cereyan ettiği gibi Sancak bölgesi tekrardan Sırbistan ve Karadağ arasında paylaştırılmıştır. Sancak bölgesinin ekseri kısmına 1953 senesine kadar sağlık hizmetleri tam manasıyla yürütülememiş, aynı zamanda Makedonya yönetimi de Müslüman azınlığı potansiyel göçmen olarak gördüğü için bu Müslümanların çocuklarına maddi desteği de sonlandırmıştır. Aynı tutum Türk memurlarına ve yöneticilerine karşı da uygulanmıştır.¹⁹⁶ Müslüman halk içerisinde, Yugoslavya yönetimine yönelik itibar düşürücü bir söylem olan "Ya kolhoza ya da Türkiye'ye" sloganı dolanmaktaydı. Eşekler üzerinde Müslüman köylerini ziyaret eden ve Türkiye'ye göç propagandasını yayan avukatların fotoğrafları 1940'lı yılların sonlarına ait idi. Bunların dışında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Sosyalist idarecileri, bu "devrimi destekleyici hareketlerden kaçınan" bölgenin yani Müslümanların mevcut

¹⁹⁵ Taşlıca

¹⁹⁶ Tekin, a.g.m., s. 253.

olduğu bölgelerin maddi anlamdakalkındırılmasının aksine kitlelerin göçe zorlanması gerektiği; çünkü “Müslümanların her konuda göz önünde bulundukları kader olgusunun gelişme isteğini engellediğini” ve böylelikle sanayileşmenin önüne engel olarak çıktığı görüşüne varmışlardır.¹⁹⁷

Müslüman halk için Yugoslavya’da yaşamak günden güne daha çok zor hale gelmekteydi. Komünist yönetimin yaptığı baskının yanında farklı din ve mezheplere sahip komşuları tarafından da devamlı olarak istenmedikleri belirtilerek taciz edilen Müslümanlar, bu baskıdan kurtulmanın yollarını aramaktaydı. Hayatlarını devam ettirmek için her insan gibi çalışmak zorunda olan Müslümanlar bu alanda büyük zorluklarla muhataptılar. Tüccar ve esnaf kesimi devletleştirme tedbirleri neticesinde işçi durumuna düşmüş, bazıları da burjuva olma suçlaması altında kamplara ve hapishanelere atılmışlardır.¹⁹⁸ Sanayide iş arayanların komünist partisine üye olmaları istenmekte, dini inanışlarına ters bir görüşü savunmak istemeyen Müslümanlar komünist partiye üye olmayınca da işe alınmamakta veya daha düşük ücretlerle çalıştırılmakta idi.¹⁹⁹ İş hayatında belirli kademelere gelmeleri zorlaştırılıp, en ağır işlerde en düşük maaşlarla çalışmak zorunda bırakılmaktaydılar.

Müslümanların çalıştıkları yerlerde dini ibadetlerini yerlerine getirmeleri mümkün mertebe engellenmeye çalışılmış, ibadetinde ısrar edenlere de çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Çiftçilik yapan Müslümanların ellerindeki topraklara da devlet tarafından el konulmuştu. Bu uygulamaya tepki olarak da Sırp toprak sahipleri ile birleşen Müslümanlar silahlı bir isyana girişmişlerdi. Cazin adı verilen bu isyan 1950 yılının Hıdırellez günü olan 6 Mayıs’ta başlamış ve 4 Haziran’da Yugoslavya Halk Ordusu tarafından bastırılmıştır. Bu isyana katıldığı tespit edilenlerin içerisinde 291 kişi mahkûm edilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Tekin, a.g.m., s. 252.

¹⁹⁸ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 16.

¹⁹⁹ İbrahim Yıldız, Türkiye’ye Uluslararası Göçler ve Türkiye’nin Göç Politikası, 1. bs., (Ankara: Kırmızı Çatı Yayıncılık, 2018), s. 42.

²⁰⁰ Noel Malcolm, Bosna’nın Kısa Tarihi, çev. Aşkım Karadağlı, 1. Bs., (İstanbul: Om Yayınevi, 1999), s. 685.

4.1.2. Siyasi Sebepler ve Yücel Teşkilatı

Yücel Teşkilatı, Makedonya ve Yugoslavya tarihi içerisinde Türklerin hakkını savunması açısından ehemmiyet teşkil etmektedir. Osmanlı sonrası dönemde iktidara gelen tüm hükümetlerin en büyük amaçlarından biri bölgedeki Müslüman-Türk varlığına son vermektir. II. Dünya Harbini müteakiben Yugoslavya yönetimi, bölgedeki Türk mevcudiyetini tanımayarak Debre, Resne, Radoviş, Üsküp gibi şehirlerde ve bunlara bağlı köylerdeki Türklerin ırk olarak Slav olduklarını iddia etmekteydi. Bu arada bazı siyasi gelişmelerin etkisiyle Arnavutlar da bölgede mevcut olan Türklerin kökeninin Arnavut olduğu tezini savunmaktaydılar.²⁰¹ “Makedonya’daki Türkler de bu atılımlara karşılık olarak varlıklarını ve kültürlerini muhafaza ederek muhatap oldukları bu saldırılara karşı seslerini duyurmak için basılı yayın yolunu tercih etmişlerdir. Bunlardan ilki 1920 tarihinde ilk sayısı yayınlanan Sosyalist Fecri gazetesidir. 1925 yılında ise Birlik, Hak-Yol, Mücadele ve Yeni Akit mecmuaları ile 1927 yılında Sedayı Millet ve Demokrat Birliği gazeteleri çıkarılmıştır. Her ne kadar bu yayınların ekseriyeti Sırp gözetiminde olsa dahi bölgedeki Türk milliyetçiliğinin vurgulanması açısından önemli adımlardır.²⁰² Makedonya’da hak ve hukuk mücadelesi yürütmek adına Yücel’den önce ve sonra birçok kuruluş oluşturulmuştur. Bu kuruluşların başlangıçları 1924 yılında kurulmuş olan Üsküp merkezli Sebat Futbol Kulübü ve Cenubi Sırbistan Müslüman Teşkilatı’dır. “Vardar Makedonya’sında yaşayan Türkler tarafından kurulmuş olan bu örgüt, hak ve hukuk mücadelelerini sonuna kadar sürdürmüş olsalar da günün sonunda pek bir sonuç alamamışlardır. “Bu örgüt Türklere karşı uygulanan baskı ve sömürü politikasının önüne geçememiş ve Türklerin durumlarının giderek kötüleşmesini engelleyememiştir. “Altı Ocak Diktatörlüğü” adı verilen yönetimin etkisiyle birlikte siyasi partiler ve Türkçe yayınlanan gazeteler kapatılmış, son derece sınırlı olan hak ve özgürlükler de askıya alınmıştır.”²⁰³

Daha sonra 1946’da Zafer Kültür ve Spor Kulübü, 1947’de Murgovets Spor Kulübü, 1948’de Üsküp Türk Kültür ve Sanai-i Nefise Cemiyeti, 1948’de Gostivar’da

²⁰¹ Necati Çayırılı, “Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya’daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları” Avrasya Etüdleri, 48 (2), s. 146.

²⁰² Bilal Tunç, Meryem Canbay, Makedonya’daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 10, Sayı 4(2021), s. 3888.

²⁰³ Giray Saynur Bozkurt, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt 10, Sayı 2(2010):59

Şevkat Derneği, 1950’de, Türk Yazarlar Cemiyeti, 1966’da Yeni Yol Kültür-Güzel Sanatlar Derneği, 1961’de Resne’de Kardeşlik Kültür Güzel Sanatlar Derneği, 1971’de Gostivar’da Güven Derneği, 1976’da Altın Parmaklar Derneği, 1977’de Mermeri Futbol Kulübü, 1984’te İzvari Futbol Kulübü kurulmuştur.²⁰⁴ Makedonya’da Yücel teşkilatının kurulması öncesinde Türk ve Müslüman halka yönelik devlet eliyle yapılan faaliyetler oldukça kısıtlı idi. 1945 senesinde radyo kurulduğunda, Türkçe yayın günde 25 dakika, 10 dakika haber, 15 dakika müzik şeklinde yayın akışı vardı. Televizyonda ise pazartesi, salı, perşembe ve cuma birer saat, çarşamba ve cumartesi yarımşar saat Türkçe yayın vardı.²⁰⁵ Genç Müslümanlar Teşkilatı ise kurulduğu ilk dönemlerde herhangi bir ideolojiye sahip olmasa da İslam’ın sadece kuru bir dinden ibaret olmadığı, sosyal ve kültürel alanlarda insanların ibadetlerini ve yaşam düzeylerini tanzim eden bir sistem olduğu anlayışını benimsemişti.²⁰⁶ Bu kuruluşlar, Yugoslavya içerisindeki Müslüman nüfusun kimlik kaybını engellemek için büyük mücadeleler vermiş, defaatle psikolojik ve fiziksel işkencelere maruz kalmış, ömrünü Türklük ve Müslümanlık davasına vakfetmiş kişiler tarafından oluşturulmuş ve bağrından nice böyle kişiler yetiştirmişlerdir. Bu açıdan bugün dahi eski Yugoslavya’yı oluşturan ülkelerde yaşayan ve eski Yugoslavya topraklarından başka memleketlere göçmüş Müslüman kesim tarafından halen dahi saygı ve hürmetle anılmaktadırlar.

“Yücel Teşkilatının temelleri 1939 yılında Üsküp Yardım Cemiyeti çevresinde atılmıştır. Teşkilatın kurucu üyeleri; Şuayb Aziz, Şerafettin Ferid, Nazmi Ömer, Muzaffer Ahmet, Fettah Süleymanpaşiç ve Mehmet Dalip’tir.”²⁰⁷ “Yücel Teşkilatı, 1942 yılında, eğitim seviyesi yüksek, münevver, ahlak ve fazilet sahibi Türk gençlerinden oluşan bir grup tarafından kuruldu. Teşkilata girildiği zaman Kuran, Bayrak ve Tabanca üstüne yemin edilirdi. Bu yeminde “Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti menfaatleri için gerekirse kanımın son damlasına kadar çarpışıp canımı vereceğim.” İfadesi oldukça dikkat çekicidir.”²⁰⁸ Bu cümle, Osmanlı bölgeden çekilmiş olsa dahi yerine kurulmuş olan devletle dahi bölge

²⁰⁴ Çayırılı, a.g.m., s. 148-149.

²⁰⁵ Baskın Oran, “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)”, Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 48 (01), 135

²⁰⁶ Ömer Behmen, Genç Müslümanlar 1939-2005, çev. Nevzat Akkuş, Amira Yazar, 1. bs., (İstanbul: Ant Kreatif Yayınları, 2008), s. 4.

²⁰⁷ Berrin Çalışkan, “1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları” İnsan & Toplum, 4(8), s. 141.

²⁰⁸ Çayırılı, a.g.m., s. 150.

halkının arasındaki manevi ilişkinin ve Türklük bilincinin ne derece had safhada olduğunun en büyük göstergelerinden birisidir. Çünkü bütün Balkan Müslümanları gibi Makedonya'daki bu teşkilatın genç üyeleri de Müslümanların kurtarıcısı ve Türklüğün en büyük kalesi olarak Türkiye Cumhuriyeti devletini görüyorlardı. ‘‘Ağanoğlu, teşkilata Yücel isminin bizzat Şuayp Aziz tarafından verildiğini ve teşkilatın tüzüğünün ilk bölümlerini de Şuayp Aziz'in yazdığını aktarmaktadır.’’²⁰⁹

Yücel Teşkilatının kurulmasıyla ilgili tarihçiler arasında farklı görüşler mevcuttur. Nitekim Şerafettin Yücelden ile Kul Mehmet teşkilatın kuruluş tarihini 1941, Sabahaddin Zaim ve Yıldırım Ağanoğlu 1944, Yaşar Aytek ve Refik Özer ise kuruluş tarihini 1945 senesi olarak işaret etmektedir. Refik Özer ise Şerafettin Yücelden ve Kul Mehmet ile ittifak göstererek kuruluşu, bölgedeki Alman işgalinin başladığı 1941 yılını belirtmektedir. Özer'e göre, adı geçen yıl milli varlık, manevi değerler, örf ve adetler konusunda azami ilgi gösteren Makedonya'nın Türk gençleri tarafından Yücel Teşkilatı oluşturulmuştur. Makedonya'daki Türkler tarafından oluşturulan bu teşkilat başlangıçta gizli tutulmuştur.²¹⁰ Yücel Teşkilatının oluşum aşamasında Türkiye aktif olarak rol almasa da oluşan hareketlilik hakkında bilgi sahibi idi. Altan Deliorman'ın konuyla ilgili önemli eseri ‘‘Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe’’ adlı kitapta Yücel Teşkilatı'nın oluşumu esnasında Türkiye'nin Yugoslavya Büyükelçisi Tefvik Kâmil Koper'in haberdar edildiği belirtilmiştir. Deliorman'ın eserinde, Yücelciler'in Tefvik Kâmil Koperler ile irtibat kurduğu ve yedi kişilik bir merkez komite oluşturduğu ifadeleri geçmektedir.

Bunun dışında Makedonya'da Türkçe ile Makedonca sözlük oluşturma yolunda ilk adımı atanlar da ‘‘Yücelciler’’dir. Yücelciler, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşanağır kayıplar neticesinde 1944 yılından itibaren Yugoslavya'nın tekrardan ayağa kalkması adımlarının atıldığı dönemdeülke Müslümanları adına, insan hakları hususundaki çalışmalar için kolları sıvamışlardır.²¹¹Makedonya Türkleri için birçok ilki başlatan Yücel teşkilatı, ilk Türk mektebini, görsel ve işitsel basını kurmuşlardır. Teşkilatın, ‘‘Türkler arasındaki milliyetçilik bilincini geliştirmek ve Türk azınlığın yönetim tarafından

²⁰⁹ Selçuk Kürşad Koca, ‘‘Balkan Türklerinin Yakın Dönem Kahramanları ‘‘Yücelciler’’, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (60), S. 77.

²¹⁰ Bilal Tunç, Meryem Canbay, a.g.m., s. 3891.

²¹¹ Bilal Tunç, Meryem Canbay, a.g.m., 3892-3893

kullanılmasına engel olmak’’ amaçlarını güderek gerçekleştirdikleri bu adımların ilki, 23 Aralık 1944 tarihinde Nazmi Ömer’in teşviki ile çıkarılan ‘‘Birlik’’ gazetesidir. ‘‘Yücel teşkilatı o dönemde birçok ilki de başarmıştır. Bunlar arasında bugün dahi varlığını devam ettiren ‘‘Tefeyüz’’ isimli Türk okulunun açılması, Türk alfabesi ile kitap basılması, Üsküp Radyosu’nda Türkçe programlar gerçekleştirilmesi de vardır.’’²¹² Atatürk’ten Nutuk, Mehmet Akif’ten Safahat, Namık Kemal ve Ziya Gökalp’ten birçok eser ile Yahya Kemal Beyatlı şiirleri oldukça yaygın bir biçimde okutulmuştur.²¹³Yugoslavya yönetiminin Kurban Bayramı öncesinde mesai saatlerini, Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirmemesi amacıyla 2 saat geriye alması teşkilat içerisinde huzursuzluğa sebep oldu. Yugoslavya yönetimi bu uygulamanın ekonomik açıdan katkı getireceği düşüncesiyle yapıldığını öne sürse de bunun bir gözdağı olduğu aşıkardı. Fakat halk bu duruma beklenenin aksine yoğun tepki gösterdi çünkü yirmibeş bin kişinin aynı anda istihdamdan çekilmesi pek mümkün görünmüyordu.²¹⁴ Yücelciler arasında bulunan Hüsnü Kemal ve Enver Tuzcu isimli ve daha sonra hain olarak nitelendirilecek kişiler Yugoslavya yönetimi ile işbirliği yaparak teşkilatı ihbar etmiş ve teşkilatın ekseriyeti 1947 yılında gözaltına alınmışlardır.²¹⁵Bu gözaltıları müteakiben oluşturulan sözde mahkeme neticesinde 27 Şubat 1948 tarihinde Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer Yakuo, Adem Ali Yugoslavya yönetimine başkaldırmak suçlamasıyla idam cezasına çarptırıldılar.Bu dört kişi dışındakiler de ağır cezalarla muhatap olmuşlar, yasaya göre en ağır cezalar olan 20 yıl ile 8 yıl arasında hapisle cezalandırılmışlardır. Mayıs 1948’e gelindiğinde ver ertesi dönemde de diğer tutuklama ve cezalandırma furyaları başlamış, bu furyada yargılananlar da 9 yıl ile 1 yıl arasında hapis ve dört ay ile bir ay arasında sürgün cezası almışlardır.’’²¹⁶

Belgrat, Moskova ve Sofya radyolarında gündem olan bu davalar bir Türk karşıtlığının fitilini ateşler. Bu dönemde beklenenin aksine Türkiye’de herhangi bir yazılı ve sözlü basında yer bulmayan bu dava ile ilgili ilk haber 28 Ocak 1948 tarihli Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin’in kalemiyle hayat bulur. İkinci yazı ise 9 Mart 1948 tarihli Trakya Postası isimli gazetede ‘‘Bu Haksızlıkları Unutmayacağız. Üsküp’te Oynanan Kanlı Dramdan Medeniyet Utansın’’ isimli yazıdır. Türk basınında çıkan birkaç yazı

²¹² Koca, a.g.m., s. 78.

²¹³ Çalışkan, a.g.m., s. 142.

²¹⁴ Çayırılı, a.g.m., s. 151.

²¹⁵ Bilal Tunç, Meryem Canbay, s. 3894.

²¹⁶ Koca, a.g.m., s. 79.

Türkiye’de yaşayan halkın Yücel davasını öğrenmesi için yeterli olmaz. Siyasilerin de ilgisizliği sebebiyle Türk halkı bu katliamlardan çok sonraları haberdar olur.’’²¹⁷

4.1.3. Kılık-Kıyafet, Eğitim Meselesi

Kılık kıyafet alanında da daimî olarak dini emirleri uygulayan Müslümanlara mütemadiyen zulüm ve tahrik yoluyla bezdirme hareketleri uygulanmaktaydı. Erkeklerin başlarına dini inanışlarını sembolize eden fes, sarık vb. kıyafetler giymeleri yasaklanmıştı. Kadınlarda ise örtünme emri üzerine giyilmesi dini açıdan mecburi olan ve kendilerini diğer din ve mezheplere mensup kadınlardan ayıran şalvar, çarşaf, peçe ve ferace²¹⁸ gibi kıyafetler görüldüğü anda kişilere saldırılardüzenlenmiş, üstlerindeki bu kıyafetler halk arasında olunmasına bakılmaksızın harap edilmiştir.Bu hususta tepki gösteren kocalar da tevkif ediliyordu.²¹⁹ Eğitim hayatında da Müslüman öğrenciler yoğun bir komünizm propagandasına maruz bırakılıyorlardı. Üst kuşakların devşirilmesi konusunda başarı oranının çok düşük olacağını bilen Komünist yönetim ve siyasi uzantıları, taze beyinlere komünizmi aşlamak adına okullarda yoğun faaliyetlere girişmişlerdir.²²⁰

Sadece komünizm değil, milliyetçilik de okullarda had safhada boy göstermiş, öğretmenler Müslüman ailelerin çocukları üzerinde ırklarıyla ilgili sürekli olarak kafa karıştırıcı ve manipüle edici yorumlarda bulunmuşlardır. ‘’Bunun bir örneği 1929 yılında Sancak’ta bir lisede geçer: Öğretmen, öğrenciye ne millet olduğunu sorar. Öğrenci, Müslüman olduğunu söyler. Öğretmen, Müslüman kelimesi millet için kullanılmaz ve bu sadece İslâm dinine mensup olanlar için kullanılır der ve ‘Millet’in başka bir şey olduğunu söyler. Bu sefer öğrenci biraz düşündükten sonra Türk olduğunu söyler. Öğretmen bu cevabı da beğenmez ve öğrenciye şunları söyler: Demek ki Türk’sün. Türkler Asya’dan geldiler ve seni Türkleştirdiler. Eğer meşe ağacı elma ağacına dönüşebilirse o zaman sen de ben de Türk oluruz. Ne sen ne de ben Türk’üz. Senin ataların Sırp’tı ve bir daha Türk olduğunu söyleyip atalarını ve okulunu mahcup etme.’’²²¹

²¹⁷ Koca, a.g.m., s. 83.

²¹⁸ Akis Dergisi, 28 Ağustos 1954, s. 23.

²¹⁹ Zaim, a.g.m., s. 441.

²²⁰ Zaim, a.g.m., s. 442.

²²¹ Amra Dedeic Kırbaç, ‘‘Boşnakların Türkiye’ye Göçleri’’, Akademik Bakış Dergisi, S. 35, s. 12.

Bunun dışında başarılı olsalar dahi Müslüman öğrencilerin tüm insan haklarına aykırı bir biçimde bazı fakülte ve bölümlere girişine izin verilmemiştir. Kendi kişisel yetenekleri ve düşünce biçimlerinin faydalı olacağı bölümlerde okuyamayan Müslümanlar dolayısıyla devlet kadrolarına girmeleri engellenmiş ve ülke üzerinde söz sahibi olamamışlardır. Yugoslav mevzuatına göre, çocuklarını okula göndermeyen velilere yaptırım uygulanması belediyelerin yetkisine verilmişti. Belediye idarelerini ellerinde bulunduran Sırp, Türk ana babalara ceza vermekten şuurlu ve ısrarlı bir şekilde kaçınılmaktaydılar. Adeta, Müslüman çocuklarının okumamasını teşvik eder bir tavır takınıyorlardı. Buna mukabil okullara devamında ihmali görülen Sırp öğrencilerin velilerine karşı ceza uygulaması çok sıkı bir şekilde yürütülmekteydi.²²² Türk öğrencilerin eğitim konusunda da daha rahat edebilmek adına Türkiye'yi tercih etmesi okullarda da ciddi şekilde hissedilir olmuştur. 1953 Serbest Göç Antlaşması'nın imzalanmasına dek tüm kısıtlamalara rağmen okullarda Müslüman öğrenci sayısı azımsanmayacak derecedeydi. Ancak 1953-1954 eğitim-öğretim yılının sonuna dek artış gösteren bu tablo daha sonra ciddi bir düşüş seyretmiştir. 1953-54 eğitim-öğretim yılında okullardaki Türk öğrenci sayısı 15.219 iken, 1955-56'da 11.406'ya, 1965-66 dönemine gelene dek ise 5.824'e kadar gerilemiştir. 1966-67 döneminde 5.850 rakamı ile çok düşüş bir artış görülür gibi olsa da 1967-68 döneminde gerileme tekrar başlamış ve sayı 5.276'ya düşmüştür.²²³

4.1.4. Tarım Alanındaki Zorluklar

Vergi konusunda da Müslümanlar büyük zorluklar ile yüz yüzeydi. Slav komşuları ile aynı miktar ve aynı vasa sahip arazilere Müslüman halk bazen iki kat vergi vermek zorunda kalırken, bazen de iki kattan da fazla vergi vermeye zorlanmışlardır.²²⁴ Devlete teslim etmesi gereken ürün miktarı diğer milletlere kıyasla oldukça yüksek olarak belirleniyordu. Elleriindeki toprakları devlet tarafından el konulan Müslüman halk ise kendine bırakılan arazilerde doğal olarak bu miktarı tutturmakta güçlük çekmişlerdir. Bunun üzerine kalan miktarı karaborsaya dönüşmüş olan piyasadan temin edip devlete teslim etmesi istenmiş, aksi takdirde de hapisle cezalandırılmışlardır.²²⁵

²²² Tekin, a.g.m., s. 254.

²²³ Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri'', s. 144.

²²⁴ Yıldız, a.g.e., s. 42.

²²⁵ Sebahattin Zaim, Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 19, Sayı 1-4(2015): 438.

Bunun dışında topraklara el koyma meselesi de gayet can sıkıcı idi. Sadece tarım reformunda 1946'da Bosna Müslümanlarının 618.000 dönüm toprağına el konulmuştur. Sancak bölgesinin de dağlık yerlerinde özellikle tarım reformlarından sonra 1952'de "toprağın fazlasına" el konularak halk yokluğa düşür edilmiştir.²²⁶ Komünist rejim, toprak reformunu en katı biçimde uygularken 100 dekardan fazla araziye resmen gasp etmişti. En fazla toprakla meşgul olan kesim Türk nüfus olmasından mütevellit, diğer milletlere nazaran bakıldığında bu uygulamadan daha çok Türkler zarar görmüşlerdir.²²⁷

4.1.5. Nüfus Meselesi

Yugoslavya içerisinde yapılan nüfus sayımlarında Müslümanlar kendilerini ait oldukları milliyete mensup olarak gösterememişlerdir. Boşnaklar, kayıtlara Boşnak olarak değil, Sırp, Hırvat veya Yugoslav olarak yazdırmak mecburiyetinde kalmışlardı.²²⁸ 1971'e kadar süren bu uygulamanın son bulmasından sonra dahi tekraren Boşnak olarak değil, Müslüman olarak yazılmalarına izin verilmiştir.²²⁹

Bu serbestiyetten sonra dikkat çekici bir husus vardır. Müslümanlar kendilerini üç kategoriye koymuşlardı. Müslüman Sırp olduğunu söyleyenler, Müslüman Hırvat olduğunu söyleyenler ve yalnızca Müslüman olduğunu söyleyenler.²³⁰ Şu ana kadar bahsedilen tüm zorlukların yer aldığı politika tek bir cümle ile özetlenebilir; "Türk'ü kaçırmak, kaçmadığı zaman da kovmak."²³¹

²²⁶ Tekin, a.g.m., s. 253.

²²⁷ Tekin, a.g.m., s. 256.

²²⁸ Reco Çauşeviç, Bosna Müslümanlara Son Uyarı 1, çev. Nevzat Akuş, Adnan Soylu, Behiye Tutuncu, Rifat Ahmetoğlu, 1. bs., (İstanbul: Özyılmaz Matbaası, 1994), s. 47.

²²⁹ Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 'Kitleli Göçü' ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", Karadeniz Araştırmaları-Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi, Sayı 10(2006): 126

²³⁰ Aleksandre Popoviç, Balkanlarda İslam, çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), s. 246.

²³¹ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 16.

4.2. 1953 Serbest Göç Antlaşması ve Türkiye'ye Göçün Başlangıç Süreci

1950'li yılların ilk zamanlarında Türkiye-Yugoslavya arasındaki göçmen krizi devam etmekteydi. Daha önce Türkiye'ye göç etmiş olan Müslüman milletinin emlak sorunu hala herhangi bir çözüme kavuşmamıştı. Sabiha Çeliksüngü isimli vatandaş, Üsküp vilayetinin Gilan kasabasında bulunan, göç etmesi sebebiyle sahipsiz kalan ve Yugoslavya Devleti tarafından istimlak edilmiş emlakının tarafına iadesi isteğiyle 1952 yılının 11 Eylül'ünde Başbakanlık'a dilekçe yazmıştır. Kendisine 1 Ekim tarihinde dönüş yapılmış, emlakını ispat eden vesikalarla gelmesi haline gerekli yazışmaların yapılacağı bildirilmiştir.²³² Bu kötü görünen duruma rağmen ilerleyen zaman içerisinde 1950'li yıllar, Yugoslavya-Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin geliştiği, antlaşma üstüne antlaşmanın yapıldığı yıllar olmuştur. Bunun dışında Yugoslavya içerisinde yaşayan Müslüman halkın artık bir nebze de olsa rahat edebileceği, Atavatan'dan Anavatan'a doğru bir yolculuğa çıkacağı günlerin başlangıcı olacaktı.

1950'li yıllarda Yugoslavya adının kaynaklarda ilk geçişi 1950 yılında dönemin İstanbul Valisi ve aynı zamanda Belediye Başkanı olan Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın hazırladığı rapor ile başlar. Raporunda, Gökay ziyaretinden bahseder ve çok güzel bir şekilde ağırlandığını, Yugoslav heyetinin tarihi bağlara vurgu yaparak dostluklarının halen devam ettiğini söylediğini belirtir.²³³ Tito ve Yugoslavya hükümetinin de o dönemki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bakış açısı hakkında da ipuçları veren bu ziyaret, ikili ilişkiler açısından ziyadesiyle önem taşımaktadır. Devlet kademesinin zirvesi tarafından gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerden ilki bu raporun yazılmasından 3 sene sonra gerçekleştirilecektir. 24 Ocak 1953 tarihinde Hariciye Vekili Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü Yugoslavya'ya 5 günlük bir ziyarette bulunmuştur. Köprülü, ilk olarak Yugoslavya Dışişleri Bakanı olan Konstantin Popoviç ile görüşmeler yapmıştır. Ardından Josip Broz Tito tarafından kabul edilen Köprülü, bu kabulde Federal İcra Konseyi Reis Muavini Edvard Kardelj ve Konstantin Popoviç'in de aralarında bulunduğu Yugoslav heyetiyle bir görüşme daha gerçekleştirmiştir.²³⁴ Yugoslavya'da yaşayan Müslüman millet, bu ziyaret esnasında Fuat Köprülü'nün nezdinde mevcut Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin kıymetli

²³²BCA, 30-1-0-0/61-375-13.

²³³BCA, 30-1-0-0/111-703-3.

²³⁴BCA, 30-1-0-0/61-376-1.

girişimleri ile bu toplantılar esnasında sözlü olarak yapılmış olan Serbest Göç Antlaşması ile birlikte eğer Türkiye’de akrabaları varsa yoğun bir şekilde göç etmeye başlamışlardır.²³⁵

Bu antlaşmanın sözlü olarak yapılmasından mütevellit arşiv kaynaklarında bu antlaşmanın bir nüshasının ve imzacılarının kim olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında aslında ortada bir antlaşmanın olduğu ancak gizli tutulduğu veya 4 Ekim 1951 tarihinde 3997/51 sayılı gizli belge ile “1938 Göç Antlaşması” güncellenip daha sonra Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Josip Broz Tito arasında imzalanmış olan 1953 tarihli centilmenlik antlaşması ile yürürlüğe girdiği hakkında görüşler de mevcuttur.²³⁶ 1953 Serbest Göç Antlaşması’nı 1938 yılından ayıran temel özellik içerisinde “Türk” ifadesini barındırmasıdır. 1938 yılında yapılan antlaşma daha çok dindaşlık üzerinden ilerlerken burada ırkdaşlık ifadesi vurgulanmıştır. Ayrıca 1938 yılındaki antlaşmanın temellerini hazırlayan Yugoslavya hükümeti iken 1953’e gelindiğinde artık adımların bizzat Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından atıldığı göze çarpmaktadır.

Osmanlı’nın bölgeden çekilmesiyle başlayan kahır dolu ve acısı artarak devam eden günleri geride bırakabilmek adına Yugoslavya Müslümanları için 1950 sonrası dönemde büyük bir umut ışığı doğmuştu. Mustafa Kemal Atatürk döneminde belirli sebeplerden dolayı ekseriyetle Yunanistan ve Bulgaristan Müslümanları için tanınan anavatana kavuşma şansı bu kez de Yugoslavya Müslümanları için oluşmuştu. 1953 Serbest Göç Mutabakatı ile Müslüman halk belirli gereklilikleri yerine getirmek şartı ile Türkiye’ye göç edebilme hakkını elde etmişlerdir. Müslümanlar Türkiye’ye göç edebilmek için bazı şartları yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Öncelikli olarak Türkiye’den akrabaları olan ailelerden göç için davet mektubu almaları gerekmiştir.

Aydın’ın Söke ilçesi Yeniköy köyünde yaşayan İbrahim Eren isimli Türk vatandaşının davet mektubu bu konuda örnek teşkil etmektedir. 1927 yılında 5 nüfus

²³⁵ Cemile Tekin, “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018; (39), s. 258.

²³⁶ Erdem Muhtaroglu, “1950’li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Serbest Göçler”, (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), s. 88.

olarak Yugoslavya'nın Duran kazasından gelen İbrahim Eren, 9 nüfusa sahip bir aile olan Rifat Bey ve ailesini Türkiye'ye getirmek amacıyla 7 Nisan 1954 tarihinde başvuru yapmıştır. 25 Temmuz tarihinde de Dışişleri vekâletine bildirilen bu davet mektubu daha sonra Belgrad Büyükelçiliğine de iletilmiştir.²³⁷ Bu konuda Bursa'da mukim Necmi Uludere isimli vatandaşın Makedonya'nın Üsküp şehrindeki yakın akrabalarından öz kardeşi olan Fazlı Bey ve ailesinin gelmesi için vermiş olduğu davet mektubu²³⁸ ve İstanbul Rami'de yaşayan Danyal Taşdelen isimli vatandaşın amcasının oğlu Ali Bey ve 14 kişilik ailesinin Makedonya'nın Tito Veles²³⁹ şehrinden Türkiye'ye göç etmesi için vermiş olduğu davet mektubu²⁴⁰ konuya ait diğer örnekleri teşkil eder. Herkesin Türkiye'de akrabası olmadığından dolayı bu davet konusu büyük sıkıntı yaratmıştır. Bu meseleyi aşmak için göçmenler toplu olarak davet mektubu verilmesi için Türk hükumetine başvuru yapmaktaydılar. O dönemdeki ağır bürokrasinin getirmiş olduğu aksama ile göçmenlerin eline davet mektuplarının ulaşması bazen aylar sürmekteydi.²⁴¹

Türkiye'de akrabası olanlar ise şanslı kesimdi ve ellerine davet mektubu hızlıca geliyor ve Türkiye'ye göç hazırlıklarına başlamışlardır. 1953 yılındaki ilk göçlerde yaşanan bu sıkıntı, 1960'lı yıllarda yaşanan göç hareketinde nispeten daha az yaşanmıştır. Çünkü 1950'li yılların göçmenleri, daha sonra gelecek olan kişilere akrabalık bağı ile kolayca davet gönderebilmiş, kişilerin bürokraside sıkıntısını hafifletebilmiştir. Göç sürecinde zorluk çıkaran diğer bir sebep ise ekonomik durumdu. Türkiye'ye göç etmenin getirmiş olduğu bir maddi külfet de söz konusu idi. Başlangıçta göç sürecinin masrafları oldukça fazlaydı. Yugoslavya hükumeti, göçen ailelerin yetişkin her bir bireyi adına devlete ait ve yerel vergi olarak toplam 15000 Yugoslavya Dinarı vergi ödemesini zorunlu tutmuştu. Ayrıca göç için gerekli belgelerin (vatandaşlıktan çıkma dilekçesi, resmî gazeteye ilan verilmesi, onama karar belgesinin teslim alınması vb.) toplanması sürecinde

²³⁷ BCA, 272-0-0-12/63-192-3

²³⁸ BCA, 272-0-0-11/25-137-26

²³⁹²³⁹ Tito Veles ya da günümüzdeki adıyla Köprülü şehri. Bugün Yugoslavya göçmenlerinin ekseriyetinin, özellikle de Sancak bölgesinden gelen Boşnak nüfusun neredeyse tamamının doğum yeri olarak bu şehir yazar. Ancak biz konuya muhatap kişilerle yaptığımız mülakatlar ve kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre bu durumun gerçeği yansıtmadığını bilmekteyiz. O dönemde çalışmamızda bahsedildiği gibi kendini Türk olarak kaydettirmenin en kolay olduğu yerin Makedonya olması ve Yugoslav hükumetinin giden tüm kişilerin vatandaşlık haklarının iptal edilmesi için böyle bir durum oluştuğunun farkındayız.

²⁴⁰ BCA, 272-0-0-12/63-192-5

²⁴¹ Tekin, a.g.m., s. 256.

de birçok defa devlet dairelerine de gidilmesi gerekliliği de ekstra masraf olarak yansımıştır.²⁴²

4.2.1. Türk Soy Bağı Meselesi

Yugoslavya içerisinde yaşayan Müslümanları yoran bir diğer süreç de iç göçtü. Bu iç göçün sebebi ise Türkiye ve Yugoslavya arasındaki antlaşmada geçen göç edecek kişilerin Türk soylu olma şartı idi. Bu şartı yerine getirebilmenin ise en kolay yolu Makedonya'ya göç edebilmektir. Çünkü Bosna'da Kosova'da ve Sancak bölgesinde yaşayan Müslüman halkın burada kendisini Türk olarak yazdırabilme imkânı yoktu. Bu sebeple göçmenler ilk olarak Türklerin yoğunlukta olduğu Makedonya'ya göç etmeye başladılar. Çünkü Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde vatandaşlıktan çıkmak çok kolay ve göç etme ihtimali yüksek idi.²⁴³ Bu iç göçün en büyük göstergesi yapılan nüfus sayımlarında karşımıza çıkmaktadır. Makedonya'da 1948 yılında yapılan nüfus sayımında kendini Türk olarak yazdıran kişi sayısı 95.940 iken, 1953 yılında gelindiğinde yapılmış olan nüfus sayımında bu rakam 203.938 olarak tespit edilmiştir.²⁴⁴

Arnavutların da 1951'de Türkiye'ye göçü fikri ortaya çıkınca sürecin kolay ilerlemesi ve göçmen statüsü kazanmaları için Yugoslav yetkilileri Arnavut Müslümanlarını zorluk çıkarmadan topluca Türk mensubiyetine dâhil ettiler. Böylelikle Kosova'da yapılan iki nüfus sayımı arasında (1948-1953) kendileri Türk olarak belirlenen Yugoslav vatandaşı sayısı 26 kat artmıştır. Türkiye'ye göç etmede Türk azınlık için süreç en kolay ve uygun olduğundan 129 köyde çoğunlukta olan Makedonya Pomaklarının 1953'teki nüfus sayımında kimlikleri topluca Türk olarak belirlenmişti.²⁴⁵ Bunların dışında doğuştan Türk soylu olan kişiler de zorluk yaşamıyor değillerdi. Bunlar komünist düşünceye sahip insanlar olmasına rağmen Türkiye'ye göç edebilmek adına kendilerini siyaset içerisinde pasif konumda tutmuşlardır. Bu kişiler parti içerisinde "şaşkın" olarak

²⁴² Tekin, a.g.m., s. 256.

²⁴³ Tekin, a.g.m., s. 256.

²⁴⁴ Bozkurt, a.g.m., s. 60.

²⁴⁵ Tekin, a.g.m., s. 255

adlandırılmakta, ancak göç için gerekli izinleri almak bu pasif durumda kalmaktan geçmekteydi.²⁴⁶

4.2.2. 1953-1970 Yılları Arası Yaşanan Göç ve Göçmenlerin Sayısı

1953 Serbest Göç Antlaşması öncesinde de Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler mevcuttu. Ancak bunlar 1953 sonrası rakamlara bakıldığında mukayese edilemeyecek derecede düşüktü. 1950 yılında gelen göçmen sayısı 11, 1951 yılında gelen göçmen sayısı 37,²⁴⁷ 1952 yılında gelen toplam göçmen sayısı 73, 1953 yılında gelen toplam göçmen sayısı ise sadece 1.113'tü.²⁴⁸²⁴⁹ Bu tarihten sonra sayıların sürekli olarak artış göstermesi, Yugoslavya içerisinde yaşayan Müslüman halk arasında böyle bir atılımın ne denli kabul gördüğünü ve böyle bir göç hareketine hangi derecede ihtiyaç duyulduğunu gösterir niteliktedir. Muhafazakâr görüşü benimseyen ve sadece Türkiye'de yaşayan Müslümanların değil elinin uzandığı her yerdeki Müslüman nüfusun dertlerine değinen bir iktidarın varlığı da Yugoslavya Müslümanları için büyük şans olmuştur.

1954 yılına gelindiğinde sayıların neredeyse 10 katı artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Serbest Göç Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte gayrimüslim halkın zulmünden, komşusu yerine koyduğu ve senelerdir ekmeğini bölüştüğü insanların düşmanlığından, hükümet nezdinde sahip oldukları etnik yapı tanınmayan ve zoraki olarak farklı bir kimliğe büründürülen, dini, siyasi ve sosyal alanda hiçbir hak verilmeyen Müslümanlar Türkiye'nin yolunu tutmuşlardır. Osmanlı döneminde dahi sadakatle bağlı buldukları, içlerinden birçok devlet adamı yetiştirmiş olan Balkan Müslümanları, anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye kavuşmanın hayaliyle günlerini geçirmişlerdir.

Karşılıklı ortaklık ve çıkar bağı tek taraflı olduğunda göçün güzergâhı da özelliği de yapısı ve etkileri de değişir. Karşılıklı antlaşmaya dayalı bir işçi göçü ya da işgücü göçü antlaşmasının her iki taraf için de olumlu sonuçları varken, ayrıca milletlerin birbirleri ile

²⁴⁶ Tekin, a.g.m., s.256.

²⁴⁷ Zaim, a.g.m., s. 446

²⁴⁸Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961), Kalan Yayınları, Ankara 1962, Ek Tablo: 2.

²⁴⁹ Ülkü Köksal, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)", (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2004), Ek-2/a.

yakınlaşması, birbirini tanması ve etkileşim kurması artar ve her iki devlet de bundan ekonomik çıkar sağlar. (...) Bu tür göçlerde karşılıklı anlaşma ve hukuk devrede olduğu için ara veya sınır devletlerin, güzergâh devletlerin yönetimleri ile hiçbir problem yaşanmamıştır. Örneğin Yugoslavya ve Türkiye arasında mutabık kalınarak başlatılan “Serbest Göç” ile Türkiye’ye gelen “Türk” göçmenler, Türkiye için artı bir faktör olmuş, önemli bilim adamları, fikir adamlar çıkmış ve toplumda katma kültürel ve ekonomik değer yanında kültürel çeşitlilik ortamı da sağlamışlardır. Dönemin Yugoslavya yönetimi için de muhtemeldir ki Türklerin gönderilmesi, özellikle Makedonya Türklüğünün bitirilmesi açısından önemli görülmekteydi. Bu açıdan göç, her iki taraf için de “çıkart” teşkil ettiği sürece olumlu bir durum olarak karşılanır.²⁵⁰

Yugoslav Hükümeti 1953 yılında hudutları resmen açmış fakat ilk zamanlarda iki sebeple göçe karşı sempatik bir tavır takınmamıştır.

- 1- Göç edenlerin rejimin için durumu hakkında dışarıda ifşaatla bulunması tehlikesi,
- 2- Göçlerin artması halinde bu hususun rejimin başarısızlığına delâlet ederek dünya efkârında Yugoslavya ve Komünizm aleyhinde tesir uyandırması.

Bu sebeple hudutların açılmasına rağmen ilk zamanlarda el altından tazyikle göçe mâni olunmaya çalışılmış fakat buna rağmen göçlerin tahminlerin fevkinde bir yükseliş kaydetmesi Yugoslav Hükümeti üzerinde menfi bir tesir yapmıştır. Fakat göçlerin artmasına rağmen maalesef bu hadisenin Türk ve dünya efkârına arzı hususunda gösterilen şayanı hayret atalet neticesinde hür dünyada korktuğu reaksiyonu görmeyen Yugoslav Hükümeti, bu sefer mâni olamadığı bu göçü azami istismar cihetine gitmiştir.²⁵¹

1954 yılının içerisinde Yugoslavya’dan Türkiye’ye gelen serbest göçmen sayısı 9.728’dir. Daha sonra bu sayılar 1955’te 17.000, 1956’da 31.969, 1957’de 30.162, 1958’de

²⁵⁰ Yüksel Hoş, “Ülkelerin Sınır Uçları Olarak Sınırlar ve Sınırın Jeopolitik Psikolojisi: İran Örneği”, Türkiye’nin Komşu Ülkelerle Göç ve Sınır Politikaları, (kitap bölümü) Gazi Kitabevi, 2021, s.88-89

²⁵¹ Zaim, a.g.m., s. 435-436.

30.137 olarak artarak devam edecekti.²⁵² Bu rakamlara göre 1954-1958 yılları arasında Türkiye'ye toplam 118.996 kişi gelmiştir. Ancak rakamlar konusunda araştırmacılar ve kurumlar arasında ihtilaflar da mevcuttur. Sebahattin Zaim'e göre belirtilen 1954 ve 1957 yılları arasında Türkiye'ye gelen toplam göçmen sayısı 47.231, 1958 yılının ilk yedi ayında ise 8.316 kişidir.²⁵³ H. Bajrami ise 1954-1958 arası rakamları diğer bütün rakamlardan olağanüstü fazla bir şekilde 221.510 olarak verir.²⁵⁴ Son olarak Cevat Geray'ın verdiği rakamlar²⁵⁵ da İskân Şube Müdürlüğü'nün vermiş olduğu sayılarla paralel olarak 1954-1958 göçmenlerinin yekûnu 118.969 kişidir.²⁵⁶ 1953 Serbest Göç Antlaşmasının hemen sonrasında imzalanan Balkan Paketi'ne rağmen 1956 senesine kadar Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler, tahmin edilenin çok altında bir sayıda gerçekleşmiştir. Yani Türk-Yugoslav yakınlaşması ve göç mutabakatının onaylanması bir anda göç dalgası meydana getirmemiştir. Ancak Türk-Yugoslav ilişkileri 1955'ten sonra yeni bir evreye girmiş ve göç hareketi bu aşamadan sonra hızlanmıştır.²⁵⁷

Türkiye'ye yapılan göçlerde iki önemli husus göç meselesini mümkün olduğunca zorlaştırmaktadır.

- 1- Türkiye'deki bir aile tarafından bakımının deruhte edilmesi lüzumu,
- 2- Yugoslavya'yı terk için asgari bir gelire sahip olmanın zarureti ve munzam iktisadi baskıların mevcudiyeti.

Bunlar dışında Yugoslavya içerisinde mülklerini elden çıkarma konusunda da Müslümanlar oldukça dar alanda tercih yapma zorunda bırakılmışlardı. Belediyeler, Türklerin mallarını satın almakta tercih hakkına sahiptiler ve bu malları kendi biçtikleri bedel karşılığında satın almaktaydılar. Şayet belediye bir mülkü satın almak istemezse bu kez de taşınmaz malı satın alma hakkı Sırlara geçmekteydi. Her halükârda bir Müslümanın mülkünü başka bir Müslümana devretmesine veya satmasına kesinlikle müsaade edilmemiştir. Hiçbir şekilde mülkünü satacak yol bulamasa dahi yine de

²⁵² Geray, a.g.e., Ek Tablo: 2 c.

²⁵³ Zaim, a.g.m., s.446.

²⁵⁴ Süleyman Yılmaz, "1950-1960 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti - Yugoslavya İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2019), s. 49.

²⁵⁵ Geray, a.g.e., Ek Tablo: 2 c.

²⁵⁶ Köksal, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)", Ek-2/a.

²⁵⁷ Erken, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutakabati", s. 945.

taşınmazın üstünde kalmasına izin verilmemiş, eğer bu durum gerçekleşirse üzerindeki her şeyi Yugoslav Hükümetine devretme ve bu devir ücretlerini dahi bizzat ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Nakit taşıma hususunda da zorluk çıkarılıyor, elindeki tüm nakdi mala çevirdikten sonra Türkiye'ye göçüne izin verilmiştir.²⁵⁸ Göçmenlerin yanlarında bulundurabileceği nakit miktarı sadece 40 dinara tekabül edebilecek seviyede sınırlı tutulmakta, bu sınır da çoğu zaman ihlal edilip daha düşük miktarlarla Yugoslavya'dan ayrılmaya mecbur bırakılmaktaydılar.²⁵⁹

Diğer taraftan 1953 Serbest Göç Antlaşması bazı Arnavut elitler tarafından da Türkiye'nin kendi menfaatleri için uyguladığı bilinçli bir nüfus siyaseti olarak değerlendirilmiştir. Sırpların bu bölgeye yönelik nüfus ve iskân siyaseti zaten Arnavutları yıllardır rahatsız eden ciddi bir meseleydi. 1920'lerden beri süregelen bu bakış açısına göre Türkiye bölgeden Anadolu'ya yapılan göçe rıza gösterip kendi topraklarını doldururken, Kosova ve Makedonya'nın boşalmasına sebep olmuştur.²⁶⁰ Arnavut milliyetçileri ise bu göç antlaşmasını Türkiye'ye kaçmak isteyen Arnavutların ve kendi iş gücü ihtiyacını karşılamak isteyen Türkiye'nin çıkarları için kullandığı bir kâğıt parçası olarak tarif eder. Bu tarz milliyetçilerin zihinlerinde "köylü bir Arnavut için, tıpkı köylü Bosnalılar için olduğu gibi, Müslüman ve Türk kelimeleri birbirinin müradifidir ve aynı manayı ifade eder. Köylü Arnavutlar'da dini hisler kuvvetli olduğu için, bunlar dinsiz bir devlet olarak tanıdıkları Arnavutluk'tan ziyade dinin serbest olduğu Türkiye'ye bağlıdırlar ve kendilerini Türk hissederler. Kosmet ve Makedonya'daki Arnavut münevverlerine gelince, bunlar koyu Şoven ve Arnavutluğa derin milli hislerle bağlıdırlar" anlayışı hâkimdir. Ayrıca "Arnavutluğun elli seneden beri emeli Batı Makedonya'yı da içine alan büyük bir Arnavutluk kurmaktır. Bu emelin Doğu Makedonya'ya, Üsküp'e kadar uzanmamasının sebebi oradaki Arnavutların Türkleşmiş olması, hepsinin Türkiye'ye gitmeye can atması, binaenaleyh "sef-determination" prensibine göre bu bölgenin elverişli şartlar arzlemeyişi idi ve bunların da Türkiye'ye gitmesi Makedon makamlarının pek işine gelmiştir.²⁶¹ Görüldüğü üzere burada Arnavut aydın kesime göre Türkiye'ye göç etmek isteyen kesim köylü ve cahil bırakılmış kesimdir. Bu insanlar kendi iradeleri ile bir işi düşünerek

²⁵⁸ Zaim, a.g.m., s. 443-445.

²⁵⁹ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 17.

²⁶⁰ Erken, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutakabâtı", s. 948.

²⁶¹ Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", s.140

yapabilme kabiliyetinden oldukça uzaktırlar. Arnavutların göç etmesi iki ülke arasındaki bir danışıklı dövüş senaryosundan ibarettir.

1950’li yıllarda Yugoslavya’nın nüfusu 16 milyon, Türkiye’nin de 20 milyon olduğunu dikkate alınır, toplam nüfusun yüzde 1 ila yüzde 3’ü arasında insanın yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu rakam Yugoslavya’nın Müslüman nüfusunun yaklaşık yüzde 20’sine tekabül etmektedir. Coğrafi açıdan bakıldığında göçlerin özellikle Makedonya bölgesinin Iştıp, Köprülü, Ustrumca, Gostivar, Üsküp, Kalkandelen, Struga şehirlerinden, Kosova’da Priştina ve Prizren ile Sırbistan’ın Sancak bölgesinden yoğunlaştığı görülmektedir. Göçler 1956-1959 seneleri yılları arasında yıllık 2000 aile civarında seyretmiş, 1956-1959 seneleri arasında ortalama 10.000 aileye ulaşmış, 1959’dan sonra tekrar azalmaya başlamıştır. Bu süreç esnasında özellikle Sancak bölgesi ve Makedonya’daki Müslüman nüfus oran olarak gerilemiş, bazı şehirlerdeki Müslüman çoğunluk neredeyse tamamen sonra ermiştir.²⁶² Nova Varoş ve Priboj ve Plevlija gibi stratejik açıdan Sancak’ı Bosna Hersek’e bağlayan batı sektör ile Güneyde Bijelo Polje’nin önemli bir kısmında Boşnaklık, şehirselsel kısımda %50 oranının altına düşürülmüş, kırsalda ise birkaç köyde kalabilmiş canlı bir nüfus dışında neredeyse bitirilmiştir.

Nitekim 1959 ve 1960 yıllarında bu sayıların biraz daha azaldığı ve göçün yarı yarıya hatta yarıdan daha az bir şekilde devam ettiği görülmektedir. 1959 yılında Türkiye’ye gelen serbest göçmen sayısı 18.403 iken 1960 yılında bu sayı 13.304’e kadar gerilemiştir.²⁶³ Toplamında 1950 ve 1960 yılları arasındaki 10 yıllık süreçte Türkiye’ye gelen göçmen kişi sayısı toplamda 150.703’tür. Başında ise bu rakam 120 bin kişi olarak verilmiştir.²⁶⁴ 1960’lı yılların başında Türkiye’de ordu idareyi bir darbe ile ele almış ve siyasi partiler yönetimden el çektiler. 1965 yılına kadar ülkeyi yönetecek olan Milli Güvenlik Konseyi iktidardaydı. 1960’lı yıllar Yugoslavya’dan Türkiye’ye olan göçün de bir önceki 10 yıla göre hemen hemen 6’da 1 oranında azaldığı görülmektedir. 1952-1960 yılları arasında Türkiye’ye göçen kişi sayısı 151.859 iken 1961-1970 yılları arasında

²⁶² Erken, ‘‘Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve ‘‘Serbest Göç’’ Mutakabati’’, s. 944.

²⁶³ Geray, a.g.e., Ek Tablo: 2 c.

²⁶⁴ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 16.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı sadece 27.030'dur. Bu sayı 1956, 1957,1958 seneleri için ayrı ayrı göçen kişi sayısından dahi azdır.

Bahsedilen 27.030 kişinin yıllara göre dağılımı ise şu şekildedir; 1961 yılında 7091 kişi, 1962 yılında 3399 kişi, 1963 yılında 2603 kişi, 1964 yılında 1288 kişi, 1965 yılında 1998 kişi, 1966 yılında 3672 kişi, 1967 yılında 3452 kişi, 1968 yılında, 3472 kişi, 1969 yılında 2233 kişi ve son olarak da 1970 yılında 1294 kişi Türkiye'ye göçmen statüsünde gelmiştir.²⁶⁵ Sonuç olarak Türkiye'ye 20 sene içerisinde göçen kişi sayısı toplamda 178.889 kişidir. Prof. Dr. Amiran Kurtkan gezi notlarında bu sayıyı oldukça abartarak göç eden kişi sayısını 500.000 olarak belirtir.²⁶⁶ Türkiye'de yapılan 1970 nüfus sayımında ise 129.370'i erkek, 125.420'si kadın olmak üzere 254.790 kişinin Yugoslavya doğumlu olduğu görünmektedir.²⁶⁷

Yugoslavya'dan 1960 sonrası Türkiye'ye göçün azalmasının sebeplerinden biri de Yugoslavya içerisindeki katı ortamın yumuşamasıdır. Bu dönemde halk ile iktidar arasındaki aşılmaz duvarlar aşılmış, milletlerin devlet ile ve birbirleri arasında olan ilişki düzeyleri daha samimi hale gelmiştir.²⁶⁸ Ekonomik olarak da büyük bir atılım yaşayan Yugoslavya, dışarıya vermiş olduğu göçlerde büyük düşüş yaşamıştır.

4.3. Serbest Göçmen Meselesi ve Davetiye Usulü

Yukarıda rakamları verilen göçmenlerin ekseriyeti "Serbest Göçmen" statüsünde Türkiye'ye giriş yapabilmişlerdir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin o dönemki ekonomik şartları idi. Gelen göçmenlere herhangi bir yer tahsis etme veya bu kişilerin yeme-içme, kılık-kıyafet gibi ihtiyaçlarını karşılayamayacağından ancak Müslüman halkın bulunduğu coğrafyada ezilmesine de göz yumulamayacağından ötürü bu göç türü tercih edilmiştir. Yugoslavya'da bulunan akrabalarını Türkiye'ye getirmek isteyen kişilerin de davetiyelerinde bu husus özellikle vurgulanmıştır. Türkiye'ye geldikleri andan itibaren

²⁶⁵ Köksal, 'Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)', Ek-2/a.

²⁶⁶ Amiran Kurtkan, Yugoslavya'da Türk Kültürü, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987), s. 60.

²⁶⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 1970 Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri, Yugoslavya Doğumlu Nüfus.

²⁶⁸ Akis Dergisi, 24 Aralık 1966, s. 24.

bütün gereksinimleri davetiyeyi gönderen kişinin sorumluluğunda idi. Aksi takdirde davetiyenin geçerliliği yoktu.

Türkiye'ye göç süreci ise tamamen sistematik ve kanunlara uygun şekilde ilerliyordu. Alınacak göçmen sayısı ve göçmen adaylarında aranacak nitelikler konusunda keyfiyetin (1934/2510 sayılı Göçmen Kanunu'nun 3. Maddesi çerçevesinde) Türkiye'ye ait olduğu uzlaşmaya dayanarak gerçekleşmiştir. Uzlaşma, diğer tarafa ise, kendi yurttaşları olmaları itibarıyla göçmen adaylarına yardımcı olmak görevini yüklememiştir. Bu çerçevede bir göçmen adayının başvurusuna, bölgedeki Türk temsilcilikleri tarafından Türkiye'ye "serbest göçmen vizesi" verilebilmesi için izlenen süreç, ana hatları itibarıyla şöyledir; a) Aday, yerel makamlardan "milli" (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge alacaktır. b) Aday, yerel makamlardan aldığı "milli" (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge ile bölgedeki Türk temsilciliğine başvuracak ve burada uzman memurlar tarafından (elindeki belgeye dayanarak, ancak belgeye rağmen) Türkçe bilip bilmediği, Türk kültürüne bağlı olup olmadığı, dolayısıyla Türk bilinci taşıyıp taşımadığı sınanacaktır. c) Başvuru sırasında adaydan, (varsa) Türkiye'de akrabaları ile ilgili (yakınlık derecesi, nerede ikamet ettikleri gibi) ayrıntılı bilgiler istenecektir. d) Bölgedeki Türk temsilcilikleri ile Türkiye'deki makamlar arasında yapılacak bilgi alışverişine dayanarak yürütülecek araştırmanın sonucuna göre, başvurunun uygun bulunması halinde adaya "serbest göçmen vizesi" verilecek, aksi takdirde verilmeyecektir.²⁶⁹ Burada dikkat edilmesi gereken husus ise dil problemidir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçen birçok insanın Türkiye'ye geldikten yıllar sonra dahi Türkçelerinin yeterince anlaşılır olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum bize Türk memurlarının Müslüman nüfusun bir an önce Yugoslavya topraklarını terk etmesini sağlayarak onları kurtarabilmek adına birçok prosedürü göz ardı ettiğini rahatça söyleyebiliriz.

Davetiyenin muhteviyatında ise davet eden kişinin kaç senesinde Türkiye'ye geldiği, hangi ırkın mensubu olduğu, davet ettiği kişi ile karabet derecesi, Türkiye'ye hangi şartlarda ve ne zaman geldiği, güncel mal ve mülk durumu, gelir seviyesi ve daha önce herhangi biri için davetiye gönderip göndermediği gibi sorular mevcuttu. Davet edilen kişi hakkında ise geldikleri ülkedeki açık adresleri, gelecek kişi sayısı ve kendi aralarındaki

²⁶⁹ Çavuşoğlu, , "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", s. 139.

akrabalık dereceleri, gelenlerin yaşı, herhangi bir işle meşgul olup olmadıkları ve varsa zanaatları, ırki durumları ile konuştukları dil hakkında malumat verilmesi gerekmektedir. Sonraki süreçte, ‘‘Aileleri Birleřtirme Sözleşmesi’’ne göre Yugoslavya’da akrabası olan Türkler, akrabasının Türkiye’ye gelmesi için valilikten izin belgesi alması gerekmiş, arkasından Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı gelecek olan kişilerin listelerinin Türkiye’nin Belgrat Büyükelçiliği’ne ve Üsküp Başkonsolosluğu’na gönderilmesini istenmiştir. Bunun üzerine Yugoslavya’da bulunan Türkiye temsilcilikleri, Türkiye’ye göç etmek isteyenlere Türkçe ve Türk kültürünü bildiğine dair bir test uygulayıp sertifika vermektedir.²⁷⁰ Bu hususta da Sancak bölgesinin Seniçe kasabasından gelen Rizvan Ramiçević ile hanımı Saide Hanım için kefilleri hakkında Kırklareli’ndeki kendilerinin kefilleri hakkında tutulan tutanak örnek mahiyeti taşır.²⁷¹

Türkiye’ye gelen serbest göçmenlere ‘‘Tabiiyet Beyannamesi’’ adı altında bir tahkikat belgesi verilmektedir. Bu belge içerisinde kişinin eski tabiiyetini, ırkını, geldiği yeri, soy ismini, ana dilini, konuştuğu dili, geldiği tarihi, Türkiye içerisinde oturacağı yeri ve iskân şeklini içeren bilgiler bulunuyordu. Ayrıca bu belge içerisinde kişinin tüm aile bireylerinin bilgilerine ve fotoğraflarına da yer verilmiş, aile reisi ve eşinin imzasının yanında açık adresinin de yazımı ile belge tamamlanmıştır. Bölgenin o dönemki Toprak ve iskân müdürünün de imzasıyla beraber kişiye göçmen belgesi verilmiştir.

Serbest göçmen statüsü yanında ülkeye bakanlar kurulu kararı ile iskânlı göçmen olarak kabul gören kişilere de rastlanılmaktadır. Bu kişilerin barınma ihtiyacı devlet tarafından karşılanır ve kendilerine bu ihtiyaçlarını karşılamaları için gereken ne ise temin edilirdi. 10 Ekim 1956 tarihinde serbest göçmen vizesiyle ülkemize gelen Nigar Yücel, Ülker Yücel, Turan Yücel, Ertan Yücel, Arslan Yücel, Rıza Yücel ve Şencan Yücel’in²⁷² ve 9 Haziran 1959 tarihinde ülkemize yine serbest göçmen sıfatıyla gelen Fazlı Kadioğlu ve aile efradının iskânlı göçmen olarak kabul edilmesi²⁷³ bu durumun örneklerindedir.

²⁷⁰ Tekin, a.g.m., s. 258.

²⁷¹ BCA, 272-0-0-12/63-192-11

²⁷² BCA, 30-18-1-2/142-20-17

²⁷³ BCA, 30-18-1-2/152-29-7

4.4. Göçmenlerin Mülklerinin Akıbeti

Yugoslavya-Makedonya'dan göçen şahısların vatandaşlıktan çıkarılmasını kolaylaştırmak adına bu göçmenlerin üzerlerindeki tüm mülkleri nakite çevirmesine müsaade edilmiştir. Pasaportlar ve 300.000 dinar değerini geçmeyen mallar vergiden muaf tutulmuştur. 1938 Sözleşmesi hükümlerine göre ev eşyaları, at arabası ve iki adet büyük hayvanın götürülmesi göçmenlere bir hak olarak tanınmıştı. Fakat öncelik hakkı devlete ait olacak şekilde kanun uygulamaya konulmuş; göçmeden 45 gün önce *“devlet yönetimine”* mülkünü satma noktasında göçmenlerin teklif getirmeleri zorunluluğu uygulanmıştır.²⁷⁴

“Mal ve mülkünü ucuza sattıktan sonra göçmenlere “vatansız” ibareli tek kullanımlık pasaport verilmiş; Yugoslavya’yı ziyaret haklarını ancak yeni vatanda beş yılı doldurduktan sonra ancak almışlardır. Türkiye’ye göç eden şahısların Yugoslavya toprakları içerisinde mülklerinin akıbeti ise belirsizliğini koruyordu. Ankara’da Yugoslavya’daki Türklerin mal varlığı tazminatına ilişkin protokol imzalandığında göçmenlerin mülk tazminatı meselesi tekrar 5 Ocak 1950’de gündeme gelmiştir. Bu protokolün 8. maddesine göre özelleştirmeden önce ortaya çıkan tüm yükümlülüklerden (vergi, ipotek ve diğer borçlar) Türk azınlığı muaf tutulmuştur. Üstelik Türk tarafı, Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti adına Yugoslav heyeti şefi Mirko Mermolya’nın imzaladığı protokole dayanarak Yugoslavya’nın tazminatı dövizle ödemesi talebinde bulunmuştu. Mermolya imzaladığı protokolü daha sonra inkâr ederek hileye uğrayıp aldatıldığını iddia etmiştir. Belgrat’ta tekrar Kasım 1950 ile Şubat 1951 tarihleri arasında mülk değerini belirleme metotlarını netleştirmek için karma komisyon toplanmış, fakat anlaşmazlıklardan dolayı komisyonun çalışması geçici olarak durdurulmuştur.”²⁷⁵

Yugoslav hükümeti tarafından istimlak edilerek kamuya aktarılan bu mülklerin göçmenler tarafından kendilerine hak iadeleri için daimî olarak bir yol bulunmaya çalışılıyordu. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyet Hükümeti tarafından büyük bir sorun teşkil eden bu durumun çözümü ve göçmenlerin zararının tazminini müzakere edebilmek için 25 Haziran 1954 tarihinde Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile

²⁷⁴ Tekin, a.g.m., s. 254.

²⁷⁵ Tekin, a.g.m., s. 257

Merkez Bankası'ndan yetkili kişilerden mürekkep bir heyet oluşturularak Belgrad'a tam yetki ile gönderilmiştir.²⁷⁶ Ancak toplantının akıbeti meçhuldür. Daha sonra Belgrad'da 13 Temmuz 1956'da "Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Akdedilen Yugoslavya'da Devletleştirilen Türk Mal ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Anlaşma ile Tazminatın Tediye Şekillerine Müteallik Protokol" imzalanmıştır.²⁷⁷

4.5. Göçmenlerin Vatandaşlığa Alım Süreci

Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelen kişilerin vatandaşlığa alımları da o dönemin ağır bürokrasisine rağmen, günümüzde Türkiye'ye göçmen olarak gelen kişilerin vatandaşlığa geçiş işlemlerine nazaran daha hızlı olmuştur. 20 Haziran 1969 tarihli bakanlar kurulu kararı ile birlikte vatandaşlığa alımı yapılan 1702 göçmenin de geliş tarihleri ile vatandaşlığa alım tarihleri arasındaki periyod oldukça kısadır. Bunun dışında da aynı yıl içerisinde 21 Ekim tarihinde aynı konu hakkında alınan bakanlar kurulu kararı ile 1866 göçmenin²⁷⁸ ve 30 Aralık 1970 tarihli bakanlar kurulu kararı ile 940 göçmenin²⁷⁹ ve son olarak 22 Ocak 1971 tarihli bakanlar kurulu kararı ile 1305 göçmenin,²⁸⁰ de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş aşamaları izlendiğinde Türkiye'ye geliş tarihleri ile vatandaşlığa geçiş tarihleri arasındaki farkın gayet cüzi bir süre olduğu görülecektir. Bu hızlı vatandaşlığa alım süreci yalnızca son gelen göçmen kabileleri için değil, göçün başladığı 1950'lerin ilk dönemlerinden itibaren yürütülen bir süreçtir. 13 Haziran 1956'da 6239 göçmen,²⁸¹ 12 Şubat 1958'de 2983 göçmen²⁸² ve 23 Nisan 1959'da 2861 Yunan ve Yugoslavya göçmeni²⁸³ de Türkiye'ye gelişlerinin ardından makul bir süre geçmesi sonrasında vatandaşlığa alınmışlardır.

²⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/136-62-17

²⁷⁷ Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", s. 141.

²⁷⁸ BCA, 30-18-1-2/241-71-1

²⁷⁹ BCA, 30-18-1-2/260-90-8

²⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/261-4-11

²⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1956, s. 5.

²⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1958, s. 3.

²⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1959, s. 3.

4.6. Göçmenlerin Türkiye’de Yaşadığı Zorluklar

İnsanlığın en büyük problemlerinden birisi olan zorunlu göç, birçok zorluğu da beraberinde getirir. Yugoslavya göçmenleri de meçhule gittikleri bir yolculuk içerisinde birçok zorlukla karşı karşıya kalmışlardır. İlk zorluk Türkiye’ye geliş süreçlerinde yaşanmıştır. Ekseriyetle fakir olan Balkan köylüleri bu sebeple demiryolu taşımacılığını tercih etmişler, bu tercih içerisinde de en kötü seçenek olan hayvan taşımada kullanılan vagonlarda seyahat etmek zorunda kalmışlardır. Arada Yunanistan’da durdurularak Yunan polisi tarafından aranan (muhtemelen komünist materyal olup olmadığına dair bir tase olmalıdır) bu göçmenlerin Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra Edirne’de tahliye edilen kısmı içerisinde bir miktar parası olup İstanbul’a seyahat için bilet alan yolcular bu noktadan sonra ancak koltuklu vagonlara transfer edilmişlerdir. Edirne’de kalan göçmenler ise kendileri için belirlenmiş ve daha önceden yapılaşmaya gidilmiş alanlara yayan olarak devam etmişlerdir.²⁸⁴

Dil problemi de göçmenler için ciddi sorun teşkil etmekteydi. Örneğin, yerleştikleri İzmir Karşıyaka’nın Nergis, Yeni Mahalle, Demirköprü ve Bornova’nın Mersinli, Koşukavak mahallelerinde oturanların hemen tamamı göçmen olduğu için kendi aralarında anadillerinde konuşuyorlar; yerliler bu anlamadıkları dilleri doğal olarak yadırgamışlardır. Bu yüzden İzmir Karşıyaka’daki tren istasyonunda, vapur iskelesinde, çarşıda, pazarda: “*Vatandaş Türkçe Konuş*” yazılı tabelalar asılmış, Yugoslavya muhacirlerinin kendi ana dillerinde konuşmaları engellenmeye çalışılmıştır. 1960’lardan sonra eğitim yaygınlaşmış; Türkiye’de Türkçe öğrenmeyen Yugoslavya göçmeni kalmamıştır.²⁸⁵

Devlet, iskânlı bir şekilde gelen göçmenler için ev, arazi, büyükbaş veya küçükbaş hayvan ve her türlü tarım aleti gibi hayatlarını idame ettirebilmek için ihtiyaçları olan tüm gereçleri bu kurum aracılığıyla göçmenlere sağlamıştır. Kendi imkânlarıyla yerleşmeye ve yeni bir hayat kurmaya çalışan göçmenler için ise tablo biraz daha farklı idi. Bu göçmen sınıfının hayatında zorluk kelimesi artık sıradanlaşmış, kendileri mücadele kavramını her an idrak eder olmuşlardır. Örneğin İstanbul Rami’de meskûn bulunan göçmenlerin evleri büyük bir problem teşkil etmiştir. Göçmenlere ücreti karşılığında barınmaları için yapılan

²⁸⁴ Yeni İstanbul Gazetesi, 20 Eylül 1950, s. 5.

²⁸⁵ Tekin, a.g.m., s. 260.

evlerin çürük malzeme kullanılarak baştan savma bir şekilde yapılması sonucu henüz 2. senesini doldurmayan bu evler yıkılmaya başlamıştı. Birçok evin yıkılması sonucu anlaşılmıştır ki kullanılan malzeme tuğla değil, sadece sıkıştırılmış topraktan oluşan bloklardır.²⁸⁶ Sıvaları defaatle dökülen ve tekrar tekrar sıva yapılan bu evler oturulmaya pek müsait olmayan bir durum arz etmekteydi. Yine bu evlerde zeminden evin içine oldukça yoğun bir şekilde su sızma sorunu da mevcuttu. Oda duvarlarının da bu suyu emmesi neticesinde oluşan rutubet, özellikle yaşlı nüfus için sorun teşkil etmekteydi.

Olumsuzlukların bu derece had safhada olması üzücü tablolar da yaratmakta idi. Bazı zamanlarda bu sağlıksız şartların bir sonucu olarak bir evden günde 3 cenaze çıktığı dahi görülmüştür.²⁸⁷ Bu durumların yaşanmasının en büyük sebebi evlerin tam olarak hazır olmadan insanların içine iskân edilmesi idi.²⁸⁸ Dönemin hükümeti tarafından daha sonra bu evlerin mesulü olan müteahhit mahkemeye verilmiştir.²⁸⁹ Bu tarz kötü durumlar sadece Rami'de bulunan göçmen evleri için geçerli değildi. Aynı zamanda Kazlıçeşme'de 1.865.000 metre karelik bir alan göçmenlere gecekonduların yapılması için tahsis edilmişti.²⁹⁰ Bu alanda göçmenler için yapılan gecekondularda yaşayanlar da benzer sorunlarla boğuşmuşlardır. Bu gecekonduların yapılması sonrasında buradaki yerleşime uygunluk raporu veren kurumlar hakkında dönemin Devlet Bakanı Celal Yardımcı, İstanbul'a gelip bizzat tetkiklerde bulunduktan sonra basına verdiği bir demeçte göçmen evlerinin yapılmasında, kontrol ve kabulünde rapor verilmesi hususunda ihmaller olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu yapıların davası sürecinde de hükümetin bizatihi olarak davanın takipçisi olduğunu söylemiştir.²⁹¹

Bütün bu fiziki şartların dışında göçmenler yaptıkları gecekonduların yıkılmaları tehlikesi ile de karşı karşıya kalmışlardır. Çıkarılan bir kanun gereği 28 Temmuz 1953'ten sonra yapılan tüm gecekonduların yıkılması kararı alınmıştır. Ekseriyeti gecekondularda yaşayan göçmenler de bu kanunun kendilerini de kapsadığını bilmeleri sebebiyle büyük bir

²⁸⁶ Akşam Gazetesi, 24 Ekim 1954, s. 7.

²⁸⁷ Vatan Gazetesi, 1 Nisan 1954, s. 1.

²⁸⁸ Vatan Gazetesi, 2 Nisan 1954, s. 5

²⁸⁹ Akşam Gazetesi, 24 Ekim 1954, s. 1.

²⁹⁰ Akşam Gazetesi, 20 Nisan 1954, s. 3.

²⁹¹ Vatan Gazetesi, 20 Nisan 1954, s. 1.

dehşete kapılmışlardır.²⁹² Mesken meselesindeki zorlukları aşabilmek ve göçmenlerin sağlıkları açısından daha rahat edebilecekleri bir mekâna taşınmaları hususunda ivedilikle gerekli adımlar atılmıştır. Bahsedilen yerleşim alanları dışında yeni yapılaşmaya gidilmiş ve süreç tamamlanınca da göçmenler barınma konusunda huzura erecekleri bölgelere nakledilmişlerdir. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünce İstanbul'un Kartal ilçesinin Soğanlık mahallesinde bir alan oluşturularak buraya, Beykoz, Üsküdar ve Kadıköy taraflarında yerleşik bulunan²⁹³ göçmenler için evler yapılma kararı alınmış, 29 Haziran 1954 tarihinde de bu alanın temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.²⁹⁴

İstanbul dışındaki göçmenler için de benzer süreç devam ettirilmiştir. İzmir göçmenlerinin de barınma sorunları baş gösterince devlet eliyle burada da göçmenler için uygun ev yapılma süreci başlanmıştır. Buna örnek olarak dönemin Devlet Bakanı Osman Kapani, İzmir valisi Kemal Hadımlı ve çeşitli yöneticilerin hazır bulunduğu bir törenle Tire ilçesine yerleştirilen göçmenler için yapımı tamamlanan 34 ev sahiplerine teslim edilmiş ve tapuları da kendilerine tevcih edilmiştir.²⁹⁵ Osman Kapani'nin katıldığı diğer törenler de Bursa'da gerçekleştirilmiştir. Mudanya ilçesinde yapımına başlanan ve dönemin parasıyla 1 milyon liraya mal olmuş 304 göçmen hanesi, 15 Kasım 1954 tarihinde düzenlenen ve yaklaşık 1500 göçmenin katılımıyla gerçekleşen bir tören ile sahiplerine teslim edilmiş, bu teslim esnasında da Kapani bir konuşma gerçekleştirmiştir.²⁹⁶ Bir sonraki sene de Bursa vilayetinde ihtiyaç hasıl olunca tekrardan 154 evin yapılması kararlaştırılmış, Devlet Bakanı Osman Kapaninin de katıldığı bir merasimle bu 154 evin yapımı için temel atma töreni düzenlenmiştir. İlk harcı da Osman Kapani iyi dilekleri ile birlikte koymuştur.²⁹⁷

Bu fiziki şartlar dışında bazı siyasi meselelerde de göçmenlerin ön plana çıkarılması ve siyasi çıkarlar uğruna slogan ve vaatlerde yer alması da göçmen nüfusu üzen ve korkutan bir mesele haline gelmiştir. 1960 yılı içerisinde oluşan ve kendisine geniş bir yayılma sahası bulan dedikodularda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara gelmesi

²⁹² Akis Gazetesi, 6 Nisan 1960, s. 18.

²⁹³ Akşam Gazetesi, 3 Şubat 1955, s. 3.

²⁹⁴ Vatan Gazetesi, 25 Haziran 1954, s.2.

²⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1955, s. 3.

²⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Kasım 1954, s. 3.

²⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1955, s. 3.

sonucunda göçmenleri geldikleri topraklara tekrardan geri göndereceği söylentisi ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Buna ek olarak eğer göçmenler Demokrat Parti'ye oy vermezler ise kendilerini aynı sonun beklediği, Demokrat Parti'nin kendisine oy vermeyen göçmenleri tespit edeceği ve bu kişileri ülke dışına çıkaracağı kulaktan kulağa yayılmıştır. İsmet İnönü ise 3 Nisan 1960 tarihli Akis Dergisinde yayınlanan bir yazısında Cumhuriyet Halk Partisi'nin böyle bir plan ve programı olmadığı, Demokrat Parti iktidarının da hiçbir zaman göçmenleri göndermeye gücünün yetmeyeceğini ifade etmiştir. Ayriyeten göçmen kesimin bu vatanın has evlatları olduğunu ve kimsenin kendilerine karışamayacağını da belirtmiştir.²⁹⁸

Göçmenlerin yaşadığı bir diğer zorluk hususu da servetleri ile alakalı idi. Türkiye'ye gelirken Yugoslavya'nın şart koştuğu nakdi serveti mala çevirip Türkiye'ye o şekilde göç etme usulüne dayanarak göç etmek isteyen herkes ellerindeki tüm nakitleri ile eşya alıp o şekilde yola çıkmışlardır. Ancak o dönemde Yugoslavya'da bulunan birçok beyaz eşya henüz Türkiye'de mevcut değildi. Bu sebeple de bu durum bazı karışık durumlara sebebiyet vermiştir. Örneğin Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçerken beraberinde 18 vagon eşya getiren Salih Begoviç isimli vatandaş, o dönemde Türkiye'de yaygın olmayan buzdolabı, elektrik süpürgesi gibi ev aletlerini bulundurması sebebiyle Maliye Bakanlığı ile sorun yaşamıştır. 169 bin dolar değerinde olan bu eşyaları Serbest Göçmenliğin getirmiş olduğu vergi muafiyetinden faydalanarak herhangi bir vergi ödemeksizin ülkeye sokmak istemiş ancak müsaade edilmemiştir. Ancak bu ürünleri kendi kazandığı para ile aldığı ve herhangi bir ithalat amacı taşımadığını ispatlarsa geçişinin uygun görüleceği belirtilmiştir. Bu şartı da yerine getirmeyen Begoviç'in mallarının geri götürülmesine karar verilmiştir. Danıştay'a bu hususta dava açan Begoviç'in isteği yerinde bulunmuş, kararın iptali hükmü verilmiş ancak yine de malların kendi şahsi serveti olduğuna dair kanıt istenmiştir. Bu şartı tekrardan yerine getiremeyen Begoviç, Serbest Göçmen vergi muafiyetinden faydalanmaktan vazgeçmiş, eşyaların ticari muamele görmesini kabul etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 3.

²⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1958, s. 3.

Göçmenlerin yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmelerini kolaylaştırmak ve geldikleri topraklara uyum süreçlerini arttırmak adına Türkiye Cumhuriyeti Devleti nezdinde birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Göçmenlere yönelik dikiş-nakış, meslek ve dil kursları açılmış ve bu kurslar hedeflenildiği gibi Türkiye'ye adaptasyonu hızlandırmıştır. Bu kurslarda Türkçe okuma-yazma ve Türk siyasi tarihi, yurt bilgisi eğitimlerinin yanında kişisel becerileri geliştirmek adına zanaat kursları da programa dâhil edilmiştir. Vilâyet Toprak ve İskân Müdürlüğüne kurulmuş olan biçki, dikiş, nakış, örgü ve marangozluk kursları da göçmenlere hizmet vermiş ve katkıda bulunmuştur. İktisat Fakültesinden bir talebe grubu, Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Hoca önderliğinde bir grup oluşturarak bu kursların işleyişini ve katkılarını gözlemlemek amacıyla Sirkeci Göçmen Misafirhanesini ziyaret etmişlerdir. Kursları yerinde tetkik ettikten sonra bildirdikleri görüşte kursların katkılarını ve elde edilen neticeleri büyük bir memnuniyet ve takdirle karşıladıkları görülmektedir.³⁰⁰

Türkiye'deki göçmen meselesinin farkında olan ve yerinde tetkik yapmak isteyen harici ülkelerin temsilcileri de zaman zaman gerek bireysel olarak gerekse de resmi görevli olarak ülkemize ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretlerin basına yansımış olan bir tanesi de Fransa'nın o dönemki Sosyal İşler Bakanı vazifesinde bulunan Pierre Schneider tarafından yapılmış olan ziyarettir. 1954 yılının haziran ayının ortasında gerçekleştirilmiş olan bu ziyaret 15 günlük bir program şeklinde tasarlanmıştır. Eskişehir, Bursa ve Yalova gibi son dönemde muhacir yerleştirilmiş olan vilayetleri de gezecek olan Schneider, bu gezileri hakkında Avrupa Bakanlar Komitesi'ne sunulmak üzere bir rapor tutacağını da belirtmiştir.³⁰¹

³⁰⁰ Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1954, s. 2.

³⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Haziran 1954, s. 6.

4.7. Göçmenlerin Türkiye’de Mekânsal Dağılımı

Türk Devleti, Yugoslavya’dan Türkiye’ye göçlerin başlamasından önce göç akınlarını karşılayabilme ve gelen her bir göçmen ile son derece ilgilenip, yerleştirilmeleri hususunda had safhada ihtimam gösterebilmek adına adımlar atmıştır. 20 Mart 1950’de çıkartılan 5613 sayılı yasa ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı İskân Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İşte göçmenlerin yerleştirilmesi bu yeni genel müdürlükçe gerçekleştirildi.³⁰² Her göç sürecinde yaşandığı gibi, tarih yeniden tekerrür etmiş ve Yugoslavya topraklarından Türkiye’ye doğru yaşanan göç dalgasında da en büyük pay yine İstanbul’a düşmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda da 1950-57 arasında Makedonya doğumlu olan kişilerin %57’sinin İstanbul’da yaşadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle günümüzde İstanbul’da yaşayan Yugoslavya Makedonyası göçmenlerinin halen yüzde 60’a yakınının İstanbul’da yaşadığı bilinmektedir.³⁰³

³⁰²Tekeli, a.g.m., s. 13.

³⁰³Gizem Sinan, Kaan Kapan, Makedonya’dan Türkiye’ye yapılan göçlerin mekânsal analizi. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings, İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press, 2019, s. 439.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Buldukları bölgede Müslüman bir devletin iktidarının sona ermesinden beri devamlı olarak zulüm gören, acı çeken Yugoslavya Müslümanları, Türkiye'nin kendilerine kalıcı bir vatan ve vatandaşlık sağlaması ile rahat bir nefes almış, yeni bir hayata merhaba diyerek yeni umutlara, sosyoekonomik, demografik ve kültürel bazda gelişme imkânı bulacakları yeni bir hayata adım atmışlardır. Türkiye'de kendilerine özgürlüğün hâkim olduğu bir düzen kuran bu insanlar, göçmenliğin getirdiği psikolojiyle beraber daimî olarak katma değer üretmeye ve kendilerine katılımcı yönetim sağlamayan veyahut çok kısıtlı olanaklarda bunu veren, din, inanç ve vicdan hürriyetine dair kısıtlamaları ile kendilerini asimile etmeye elverişli bir düzende geçen zulümler, arazi ve mal müsadereleri, hapis, kısıtlama ve baskı ile geçen bir dönemin ardından kaybettikleri maddi, manevi ve kültürel her şeyi yerine koymaya çalışmışlardır.

Yugoslavya'da kaldıkları müddetçe yoğun olarak çiftliklerde, köylerde yaşayan bu insanlar Türkiye'de de bu alanda varlık göstermiş, ekseriyeti şehirlere yakın köylere yerleşen göçmenler zirai alanda çeşitliliğe ve üretim artışına destek sağlamışlardır. Turizm alanında da dış bir ülkeden gelmenin getirdiği birikim ve tecrübelerini Türkiye'de değerlendiren Yugoslavya Müslümanları, mensup oldukları dil ailesinin de getirdiği avantajlarla beraber başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli coğrafyalardan gelen turistlerin ülke içerisinde ağırlanması ve memnuniyet derecesinin yükselmesi hususunda sektörde faydalı ve başarılı olmuşlardır.

Ticaret alanında da yoğun faaliyet gösteren Yugoslavya Müslümanları, Rusya başta olmak üzere birçok Slav nüfus barındıran ülkelerle ikili ilişkilerin ve ithalat ile ihracatın git gide yüksek bir seyir gösteren grafik çizmesini sağlamışlardır. Bu alanda Laleli ve Merter gibi tekstil alanlarının kurulmasında öncülük etmişler, buralarda da sadece kendi toplumlarından insanlara değil, yerel halka da oldukça fazla iş imkânı oluşturmuşlardır.

İşçi olarak da göçmenler, 5 yıllık vergi muafiyetinden faydalanmaları sebebiyle işveren kesimi tarafından yerel işçiye oranla daha çok tercih edilmişlerdir.³⁰⁴

Yugoslavya Müslümanları, göç ettikleri yerlerde mekânsal etki de bırakmışlardır. Yugoslavya'nın coğrafi olarak ekseriyeti yeşil, akarsuları bol ve rakımı yüksek bir yerleşim yeri olmasından dolayı bu coğrafyadan gelen göçmenler, Yugoslavya ile benzer özelliklere sahip yerleşim yerlerini tercih etmişlerdir. Bu imkâna sahip olmayıp şehir yerleşimini tercih edenler de buldukları alanlarda eski günlerini tekrardan yaşatmak adına mümkün olduğu kadar hayvancılıkla uğraşmayadevam etmişler, küçük çaplı zirai faaliyetlerine de yer ayırmışlardır.

Yugoslavya Müslümanlarının bugün gurur duydukları unsurlar, ne Türkiye'ye sağladıkları katma değer, ne fiziksel özellikleri, ne de kişisel becerileridir. Bugün gurur duydukları yegâne şey Türk milletine olan sadakatleridir. Türklerle tanışmış oldukları 14. yüzyıl itibariyle devamlı olarak devlet adamı yetiştirmeye ve yüce Türk devletine hizmet etmeye devam eden Yugoslavya Müslümanları devletin en zor zamanlarında, hatta yıkılışın eşiğine geldiği 1402 Ankara Muharebesi sonrasında dahi birliğini ve dirliğini devam ettirmiş. Tam bir sadakat örneği göstermiştir.

Bağrından birçok devlet adamı, hatta Osmanlı devletinin en kudretli ve en başarılı veziri evveli olan Sokullu Mehmet Paşa'yı yetiştiren bölge insanları, Osmanlı fütuhatında da en ön safta her daim canını vermekten sakınmamışlardır. Osmanlı'nın son yıllarında dahi, insan vücudundan organların koptuğu gibi parça parça ayrılan devletler ve milletler varken sınırlar Balkanlar'da Bosna'ya dek uzanıyordu.

Türkiye'ye geldikten sonra Yugoslavya Müslümanları, eski Osmanlı izleri ve kendi yaşantılarıyla birlikte harmanlamış oldukları kültürlerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Birbirlerine çat kapı ziyaretlere devam etmişler, düğünlerinde ve cemiyetlerinde yöresel kıyafetleriyle boy göstermişlerdir. Kendilerinin asimilasyona uğrayıp yok olmasını

³⁰⁴ Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, s. 18.

önlemek adına sadece kendi içlerinde evliliklere büyük önem vermişler, bu tabuyu yıkanlara da pek hoş gözle bakmamışlardır. Tabii ki 21. yüzyılın getirdiği küresel dünya ve hızlı değişim artık bu tür gelenekleri yok etmiş ve daha çok bireyselleşen dünyada göçmenlik izleri yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.

Dernekleşmeye ve bir arada bulunmaya büyük önem veren Yugoslavya Müslümanları, ‘‘Bosna-Sancak Derneği’’, ‘‘Balkan Müslümanları Derneği’’, ‘‘Bosna Göçmenleri Derneği’’, ‘‘Rumeli Göçmenleri Derneği’’ gibi dernek isimlerine buldukları yerin ismini başa koyarak oluşturdukları sivil toplum kuruluşları ile de kültürlerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu derneklere vermiş oldukları folklor kursları ve Slav dillerine ait dil kursları ile gelecek kuşaklara geldikleri yerin kültürünü aktarma açısından önemli bir yol almışlardır. Daimi olarak Bosna, Sırbistan başta olmak üzere diğer Yugoslavya ülkelerine de turistik gezi düzenleyen bu dernekler, gençlerin oraları gezerek kendi ata topraklarına daha fazla ısınmalarını da sağlamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Adaş, S., Konuralp, E. (2020). "Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri". *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3, 107-139

Akdemir, İ. O., HOŞ, B. Y. (2013). "Elazığ ve Çevresine Yapılan Balkan Göçlerinde Kaynak Ülkeler, Göçün Başlıca Sebepleri ve Sonuçları", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, 335-348

Akis Dergisi, 10 Ağustos 1957.

Akis Dergisi, 20 Ağustos 1966.

Akis Dergisi, 24 Aralık 1955.

Akis Dergisi, 24 Aralık 1966.

Akis Dergisi, 28 Ağustos 1954.

Akis Dergisi, 3 Mayıs 1958.

Akis Dergisi, 30 Mart 1957.

Akis Dergisi, 4 Eylül 1954.

Akis Dergisi, 4 Mayıs 1955.

Akis Dergisi, 6 Nisan 1960.

Akman, H. (2006). *Paylaşılamayan Balkanlar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.

Akşam Gazetesi 29 Ağustos 1934.

Akşam Gazetesi, 10 Kasım 1934.

Akşam Gazetesi, 11 Haziran 1937.

Akşam Gazetesi, 20 Nisan 1954.

Akşam Gazetesi, 24 Ekim 1954.

Akşam Gazetesi, 26 Nisan 1935.

Akşam Gazetesi, 3 Şubat 1955.

Akşam Gazetesi, 4 Ekim 1933.

Akşam Gazetesi, 4 Temmuz 1937.

Akşam Gazetesi, 5 Kanunusani 1929.

Aliu, M. M. (2015). ‘‘Zorunlu Göç Perspektifinden ‘‘1938’de Türkiye Yugoslavya Nüfus Mübadelesi’’ zerine Bir İnceleme’’. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 29-44

Anadolu Gazetesi, 19 Aralık 1937.

Anadolu Gazetesi, 29 Kasım 1936.

Armaoğlu, F. (2014) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Timaş Yayınları: İstanbul.

Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. Timaş Yayınları: İstanbul.

Aslantaş, S. (2017) ‘‘Sırbistan: İsyandar ve Bağımsız Devlet’’. *Balkanlar El Kitabı*, (Cilt I). (Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay) Akçağ Yayınları: Ankara. 459-472

Aydın, M. (2013) ‘‘Doksanüç Savaşı Sonrasında Balkanlar’’, *Balkanlar ve Gç*, (Ed. Ali Fuat renç, İsmail Mangaltepe) Bursa Kültür Aş: Bursa. 125-134

Babuna, A. (2000) *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*. Hayati Torun (çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

(BCA), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 272-0-0-11/25-137-26.

BCA, 272-0-0-12/63-192-11.

BCA, 272-0-0-12/63-192-3.

BCA, 272-0-0-12/63-192-5.

BCA, 272-0-0-2/62-179-1.

BCA, 30-1-0-0/111-703-3.

BCA, 30-1-0-0/13-79-15.

BCA, 30-1-0-0/38-227-5.

BCA, 30-1-0-0/61-375-13.

BCA, 30-1-0-0/61-376-1.

BCA, 30-1-0-0/61-376-16

BCA, 30-1-0-0/61-376-5.

BCA, 30-1-0-0/63-388-5.

BCA, 30-10-0-0/253-705-12.

BCA, 30-10-0-0/253-705-9.

BCA, 30-18-1-2/12-45-6.

BCA, 30-18-1-2/131-23-2.

BCA, 30-18-1-2/136-62-17

BCA, 30-18-1-2/136-74-8.

BCA, 30-18-1-2/139-41-8

BCA, 30-18-1-2/142-20-17

BCA, 30-18-1-2/152-29-7

BCA, 30-18-1-2/184-16-15.

BCA, 30-18-1-2/209-56-18.

BCA, 30-18-1-2/2-19-16.

BCA, 30-18-1-2/23-61-2.

BCA, 30-18-1-2/241-71-1.

BCA, 30-18-1-2/260-90-8.

BCA, 30-18-1-2/261-4-11.

Behmen, Ö. (2008). *Genç Müslümanlar 1939-2005*. Nevzat Akkuş, Amira Yazar (çev.)
Ant Kreatif Yayınları: İstanbul.

Beksaç, E. (2007). ‘‘Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar’’, *Balkanlar El Kitabı*.
(Cilt I). (Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay) Akçağ Yayınları: Ankara. 47-
62

Bilgenoğlu, A. (2021). ‘‘Balkan Tarihi’’, *Çağdaş Balkan Siyaseti*, (Ed. Murat Necip
Arman, Nazif Mandacı) Seçkin Yayınları: Ankara. 9-46

Bora, T. (2020). *Milliyetçiliğın Provokasyonu Yugoslavya*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Bozkurt, G. S. (2010). ‘‘Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve
Müslümanlar’’. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10 (2), 51-95

Castellan, G. (1993). *Balkanların Tarihi*. Milliyet Yayınları: İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1958.

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1956.

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Haziran 1954.

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Kasım 1954.

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1955.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1959.

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1958.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim 1933.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kanunusani 1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1955.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1934.

Çalışkan, B. (2014). "1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları". *İnsan & Toplum*, 4(8), 137 - 162.

Çauşeviç, R. (1994). *Bosna Müslümanlarına Son Uyarı I*. Nevzat Akkuş, Adnan Soylu, Behiye Tutunciç, Rıfat Ahmetoğlu (çev.) Özyılmaz Matbaası: İstanbul.

Çavuşoğlu, H. (2007). "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri". *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(41), 123- 154.

Çavuşoğlu, H. (2014). "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 Kitlemel Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi". *Mülkiye Dergisi*, 30 (251), 151-184

Çayırılı, N. (2015). "Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları". *Avrasya Etüdleri*, 48 (2), 143-188

Çelik, B. (2013). *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*. Gürer Yayıncılık: İstanbul.

Dedeiç-Kırbaç, A. (2013). "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri", *Akademik Bakış Dergisi*, s. 1-17.

Demirel, M. (2010). "Türkiye'de Bosna Göçmenleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 285-306

Duman, Ö. (2009). "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)". *Atatürk Yolu Dergisi*, 11, 473-490

Emgili, F. (2012). *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1878)*. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.

- Emgili, F. (2020). ‘‘Yugoslavya Döneminde Boşnak Göçleri (1919-1929)’’ *Tarih ve Günce*, (6), 5-34.
- Erken, A. (2018). ‘‘Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve ‘‘Serbest Göç’’ Mutakabati’’, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (Cilt VII), Sayı 2, 937-954
- Erken, A. (2018). ‘‘Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu’’, *History Studies International Journal Of History*, (Cilt X), Sayı 3, 53-64
- Erol, M. S., Aydın, A. F. (2017). ‘‘İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)’’, *Balkanlar El Kitabı*, (Cilt I). (Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay) Akçağ Yayınları: Ankara. 623-636
- Findley, V.C. (2019). *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Geray, C. (1962). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*. Kalan Yayınları: Ankara.
- Glenny, M. (2001). *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*. Mehmet Harmancı (çev.) Sabah Yayınları: İstanbul.
- Gürkan, İ. (2007). ‘‘İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar (1945-1989), *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları: İstanbul. 127-178*
- Haliloviç Tekin, C. (2011). *Bosna Hersek Devleti 1991-2011*. Çizgi Kitabevi: Konya.
- Halkın Sesi Gazetesi, 21 Kasım 1935.
- Hamzaoğlu, Y. (2004). *Sırbistan Türklüğü*. Logos-A Yayınevi: Üsküp.
- Hayta, N., Özkan, A. (2013). ‘‘Berlin Antlaşması Sonrasında Sırbistan’da Türk Emlakı Meselesi’’, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Cilt II) (Ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı) Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları: Sakarya. 813-836

- HOŞ, Y. (2021) “Ülkelerin Sınır Uçları Olarak Sınırlar ve Sınırın Jeopolitik Psikolojisi: İran Örneği”, *Türkiye'nin Komşu Ülkelerle Göç ve Sınır Politikaları*. (Ed. Zuhâl Karakoç, Nuri Korkmaz) Gazi Kitabevi: Ankara. 83-110
- Jelavich, B. (2017). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Jelavich, B. (2018). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Kaçmaz, M. (2013). “Balkan Coğrafyası”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Cilt I) (Ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı) Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları: Sakarya. 11-37
- Kenar, N. (2005). *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*. Palme Yayıncılık: Ankara.
- Koca, S. K. (2017). “Balkan Türklerinin Yakın Dönem Kahramanları Yücelciler”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , (60) , 76-90
- Kocacık, F. (1980). Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890) . *Osmanlı Araştırmaları*, 01 (01), 0-0
- Koka, Ş. (2017). “Sosyalist Yugoslavya Döenmi”, *Balkanlar El Kitabı*. (Cilt II) (Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay) Akçağ Yayınları: Ankara. 23-32
- Kolaşinli, H. (2004). *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*. Lotus Yayınevi: İstanbul.
- Köksal, Ü. (2004). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kurtkan, A. (1987). *Yugoslavya'da Türk Kültürü*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Kurtulgan, K. (2010). “Göç ve Göçü Hazırlayan Tarihi Süreçte Balkanlarda Kurulan Ulus Devletlerin Müslümanlara Yönelik Baskıları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Cilt XIII) (24), 213-226

- Malcolm, N. (1999). *Bosna'nın Kısa Tarihi*. Aşkım Karadağlı (çev.) Om Yayınevi: İstanbul.
- Mangaltepe, İ. (2013). ‘‘IV.-VIII. Yüzyıllarda Türklerin Doğu Avrupa'ya Göçleri ve Bu Coğrafyanın Türkleşmesi’’ *Balkanlar ve Göç*, (Ed. Ali Fuat Örenç, İsmail Mangaltepe) Bursa Kültür AŞ: Bursa. 7-22
- Marinkovic, M. (2012). ‘‘Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası’’, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı 2, 44-56
- Mccarthy, J. (2018). *Ölüm ve Sürgün*. Fatma Sarıkaya (çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Milliyet Gazetesi, 5 Ekim 1933.
- Milliyet, 6 Kanûn-ı sâni 1929.
- Muhtaroglu, E. (2019). 1950’li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Serbest Göçler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Nobırdalı, B., Selim, B. (1977). *Çağdaş Bir Önder Tito Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya*. Ali Aksoy, Enver Baki, Nevzat Hüdaverdi, Vefki Hasan, Şakir Maksud, İskender Musbeğ, Nusret D. Ülkü, Necati Zekeriya (çev.) Tan Yayınevi: İstanbul.
- Oğuz Uzuner, Ş. (2021). ‘‘1923 – 1945 Yılları Arasında Gerçekleşen Dış Göçler’’. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 51-66
- Okur, M. (2017). ‘‘Balkan Savaşları’’, *Balkanlar El Kitabı*. (Cilt II) (Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay) Akçağ Yayınları: Ankara. 295-606
- Oran, B. (1993). ‘‘Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)’’. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48 (01), 121-147
- Öksüz, H. (2010). ‘‘İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)’’. *Atatürk Dergisi*, 3 (1), 169-188

- Özgiray, A. (1999). “Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (14), 11-24
- Özkan, A. (2011). *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Paulton, H. (1991). *Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*. Yavuz Alagon (çev.) Sarmal Yayınevi: İstanbul,
- Popoviç, A. (1995). *Balkanlarda İslam*. Komisyon (çev.) İnsan Yayınları: İstanbul.
- Resmî Gazete, 16 Temmuz 1956.
- Resmî Gazete, 19 Nisan 1960.
- Resmî Gazete, 21 Haziran 1934.
- Resmî Gazete, 25 Mart 1934.
- Sakin, S., Salep, M. (2012). *Balkanlar'da Güvenlik Arzusu Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı*. Berikan Yayınevi: Ankara.
- Sancaktar, C. (2018). *Yugoslavya'da Sosyalist Özyönetim Deneyimi*. Doruk Yayınları: İstanbul.
- Sancaktar, C. (2020). “1945 Sonrası Sancak Sorunu: Sosyalist Yugoslavya, Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06(02), 28-39
- Saray, M. (1993). “Türkiye'nin Dış Türkler Dramı ve İnsan Hakları”, *Tarih Boyunca Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Yüzyılımız ve Türkiye Cumhuriyeti)*, (Cilt III) Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları: İstanbul
- Sinan, G. Kapan. K. (2019). “Makedonya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin mekânsal analizi” (Ed.B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi), *1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book*. Istanbul University Press: İstanbul. 431-445

Sivas'ta bir Boşnak köyü. (2009, 30 Mayıs) Erişim adresi:

<https://www.yenisafak.com/gundem/sivasta-bir-bosnak-koyu-189423>

Son Posta Gazetesi, 15 Ağustos 1931.

Son Posta Gazetesi, 19 Kasım 1935.

Son Posta Gazetesi, 5 Temmuz 1937.

Son Telgraf Gazetesi, 17 Nisan 1937.

Tan Gazetesi, 23 Ağustos 1936.

Tanör, B. (2019). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.

Tekeli, İ. (1990). "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi". *Toplum ve Bilim*, 50, 49-71.

Tekin, C. (2018). "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri 1950-1958". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 249-261

Todorova, M. (2020). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Tufan, M. (1989). "Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri". *Erdem*, 5 (15), 925-976

Tunç, B. & Canbay, M. (2021). "Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 3884-3898

Türbedar, E. (2006). "Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim", *Uluslararası Suçlar ve Tarih* (Cilt I), ASAM: Ankara. 175-210

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 1970 Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri, Yugoslavya Doğumlu Nüfus.

Tüzün, Ç. (2015). *Şarık Tara Anlatıyor*. Doğan Egmont Yayıncılık: İstanbul.

Ulus Gazetesi, 3 Ocak 1936.

Ulus Gazetesi, 6 Haziran 1937.

Ülger, İ. K. (2016). *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*.
Umuttepe Yayınları: Kocaeli.

Vakit Gazetesi, 3 Ekim 1933.

Vatan Gazetesi, 1 Nisan 1954.

Vatan Gazetesi, 2 Nisan 1954.

Vatan Gazetesi, 20 Nisan 1954.

Vatan Gazetesi, 25 Haziran 1954.

Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1954.

Vatan Gazetesi, 5 Mayıs 1954.

Yalçın, D. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Atatürk Araştırmaları Merkezi: Ankara.

Yapıcı, H. (2012). “’93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri””. *Sosyal Bilimler
Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 181-189

Yeni Asır Gazetesi, 6 Şubat 1935.

Yeni İstanbul Gazetesi, 20 Eylül 1950.

Yıldız, İ. (2018). *Türkiye’ye Uluslararası Göçler ve Türkiye’nin Göç Politikası*. Kırmızı
Çatı Yayıncılık: Ankara.

Yılmaz, M. (2004). *Drina’nın Öbür Yakası Sancak Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*,
İ.H.H. Yayınları: İstanbul.

Yılmaz, S. (2019). 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti- Yugoslavya
İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Edirne.

Zaim, S. (2015). “’Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor””. *İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19 (1-4)

Zaman Gazetesi, 9 Mart 1935.

